

51
2024 **Historia**
Aperta

Vedoucí redaktor / Editor-in-Chief

Zdeněk Beran (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové)

Redakční rada / Editorial Board

Petr Čornej (Univerzita Karlova / Charles University), **Vratislav Doubek** (Univerzita Karlova / Charles University), **Ondřej Felcman** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové), **Martin Holý** (Akademie věd České republiky / Czech Academy of Sciences), **Tomáš Hradecký** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové), **Jiří Hutečka** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové), **Petr Grulich** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové, Muzeum východních Čech / Museum of Eastern Bohemia), **Bohumil Jiroušek** (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích / University of South Bohemia in České Budějovice), **Jiří Kubeš** (Univerzita Pardubice / University of Pardubice), **Jan Květina** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové, Akademie věd České republiky / Czech Academy of Sciences), **Jiří Němec** (Masarykova univerzita / Masaryk University), **Jaroslav Pažout** (Technická univerzita v Liberci / Technical University of Liberec), **Veronika Středová** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové), **Martin Veselý** (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem / Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem), **Jana Vojtíšková** (Univerzita Hradec Králové / University of Hradec Králové)

Historia aperta je odborný recenzovaný časopis věnovaný výzkumu v oblasti historie se zaměřením na české země a (středo)evropský prostor. Časopis vydává Univerzita Hradec Králové dvakrát ročně v elektronické i tištěné podobě. Periodikum navazuje na tradici časopisu Východočeské listy historické založeného roku 1996, který si během několika let našel své místo mezi odbornými historickými časopisy České republiky. Současná podoba časopisu reflektuje principy otevřené vědy a promítá se i do nového názvu periodika, který byl redakční radou přijat roku 2022 a odráží také otevřenost vůči internacionální komunitě historiků. Vítány jsou odborné texty interdisciplinárního charakteru, včetně Digital Humanities. Posláním časopisu je publikovat odborné studie, materiálové statě, recenze a podávat zprávy o aktualitách z prostředí současné historické vědy. Vedle češtiny je časopis otevřen příspěvkům v angličtině, němčině, polštině a slovenštině. Publikační etika časopisu vychází z Etického kodexu Výboru pro publikační etiku (COPE). Všechny články v tomto časopise jsou publikovány pod licencí Creative Commons.

Historia Aperta is an open-access academic peer reviewed journal focused on the history of Czech lands and (Central) European region. It is published twice a year by the University of Hradec Králové in both online and print versions. Prior to 2022, this journal appeared under the title Východočeské listy historické. While highly respected in Czech academic circles since its founding in 1996, the editorial board changed the periodical's name to Historia Aperta to reflect their commitment to providing an open international forum for the global community of historians. The journal publishes expert and interdisciplinary papers, particularly those related to Digital Humanities, with a mission to present scientific articles, primary sources (material articles), reviews, and news concerning the historical discipline. Besides Czech, the journal accepts articles in English, German, Polish and Slovak. The ethics statement of the journal is based on the Code of Conduct guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE). All journal papers are published under the terms of Creative Common License.

Obsah

Studie | Studies

Snahy o zemskou bezpečnost v Čechách v předhusitské době a počátky plzeňského landfrýdu

Dalibor Janiš 9

Hašek z Valdštejna a Kutná Hora

David Papajík 36

Vybrané archeologické doklady válečných událostí z husitského období v severo-východních Čechách (Bilance možností a limitů výzkumu)

Pavel Drnovský 56

Recenze | Reviews

Miroslav KOVÁŘ – Vlastislav KRACÍK (edd.), Benediktinský klášter v Opatovicích. Studie k architektuře a dějinám klášterů 3, Opatovice and Labem – Praha 2022

David Kalhous 76

Miloš JIROUŠEK, Kunětická hora od středověku po současnost. Stručné dějiny Kunětické hory a její záchrana Muzejním spolkem, Sychrov 2021

Jiří Slavík 80

Dalibor JANIŠ, Landfrýdy jako pramen zemského práva na stavovské Moravě, Praha 2023

Martin Šandera 83

Studie | Studies

Snahy o zemskou bezpečnost v Čechách v předhusitské době a počátky plzeňského landfrýdu

DALIBOR JANIŠ

Abstrakt | Abstract

Studie se zabývá otázkou zemského míru a bezpečnosti v Českém království v době před husitskou revolucí se zaměřením na druhou polovinu 14. a začátek 15. století. Pozornost je věnována roli panovníka i snahám zemské obce reprezentované pány, zdůrazněna je i role královských měst. Zvláštní pozornost je věnována poměrům v západních Čechách ve středověkém Plzeňském kraji, kde se kolem přelomu 14. a 15. století začal formovat institut krajského landfrýdu. Detailněji je analyzován raný vývoj plzeňského landfrýdu do roku 1417, kdy se utvořilo stabilní uskupení v čele s významnými příslušníky západočeské šlechty.

Efforts to Land Security in Bohemia in the Pre-Hussite Period and the Beginnings of the Pilsen Landfriede

The study deals with the issue of land peace and security in the Kingdom of Bohemia in the period before the Hussite Revolution, focusing on the second half of the 14th century and the beginning of the 15th century. It focuses on the role of the monarch and the efforts of the land community, represented by the lords, as well as the role of the royal towns. Special attention is paid to the situation in western Bohemia in the medieval Pilsen region, where the institution of the regional Landfriede (Land Peace) began to take shape at the turn of the 14th and 15th centuries. The early development of the Pilsen Landfriede is analysed in detail until 1417, when a stable group led by prominent members of the West Bohemian nobility was formed.

Klíčová slova | Keywords

České království; Plzeňský kraj; středověk; dějiny práva; šlechta; zemský mír

Kingdom of Bohemia; Pilsen region; Middle Ages; history of law; nobility; land peace

Poslední dvě desetiletí 14. století byla spojena se zhoršením bezpečnostních poměrů v českých zemích. Tato situace souvisela s napětím a četnými konflikty mezi členy lucemburské dynastie v návaznosti na spory krále Václava IV. s českými pány i jeho vratké postavení jako panovníka Svaté říše římské. Již od 13. století dokládají písemné prameny, diplomatické i narativní, opakovaně snahy českých vládců o zajištění vnitřního míru a bezpečnosti.¹ Zatímco v říšské politice oba Lucemburkové, Karel IV. i jeho syn Václav, využívali institut landfrýdů a spolků,² v „domácí“ české politice postupovali v otázce zemské bezpečnosti a míru poněkud jinak. Koncem 14. století však institut landfrýdu našel vlivem turbulentního vývoje v českých zemích uplatnění i zde.

Karel IV. se ve své politice týkající se bezpečnosti v Českém království opíral o model založený na jednotlivých úředních působících v krajích a podřízených královské autoritě. Úřady popravců, krajských konšelů a purkrabích královských hradů, jejichž postavení, pravomoci a odpovědnost vůči panovnickému majestátu byly zakotveny v Karlově návrhu zemského zákoníku, byly ovšem starší a navazovaly na formování správních a soudních struktur království ve 13. a v první polovině 14. století.³ Karel (a později i jeho syn Václav) tak pro zajištění míru nevyužíval institut jednot, landfrýdů a spolků, neboť je považoval za potenciální riziko pro bezpečnost v zemi, jak výslovně dokládá zmiňovaný návrh zemského zákoníku.⁴ Tato uskupení, vytvářená příslušníky šlechty zejména za účelem řešení soukromých sporů a záští, byla přísně zapovězena; nevysloveným důvodem byla nepochybně také obava z utváření možných opozičních

1 K tomu nověji Dalibor JANÍŠ, *Landfrýdy jako pramen zemského práva na stavovské Moravě*, Ostrava – Dolní Břežany 2023, s. 31–47; Zdeněk BERAN, *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, České Budějovice 2014, s. 31–41.

2 K tomu srov. Heinz ANGERMEIER, *Städtebünde und Landfriede im 14. Jahrhundert*, Historisches Jahrbuch 76, 1957, s. 36–46; obsáhleji pak v monografii Idem, *Königtum und Landfriede im deutschen Spätmittelalter*, München 1966. Nověji s kritickými postřehy zejména Hendrik BAUMBACH – Horst CARL (edd.), *Landfrieden – epochenübergreifend. Neue Perspektiven der Landfriedensforschung auf Verfassung, Recht, Konflikt (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 54)*, Berlin 2018. K městským spolkům zejména Eva-Marie DISTLER, *Städtebünde im deutschen Spätmittelalter. Eine rechtshistorische Untersuchung zu Begriff, Verfassung und Funktion*, Frankfurt am Main 2006.

3 *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*, ed. Bernd-Ulrich HERGEMÖLLER, München 1995, s. 72–82, čl. 17–23; s. 178, čl. 82; s. 218–220, čl. 118–119. K úřadu popravců a zemských konšelů Bohuslav RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách*, část I. Historický vývoj do r. 1740, Praha 1894, s. 30–52; Rudolf RAUSCHER, *Ku vzniku popravců a opravců*, in: Księga pamiatkowa ku czci Władysława Abrahama, tom II, Lwów 1930, s. 11–21; Idem, *Příspěvek k dějinám krajských popravců v zemích českých*, Časopis pro právní a státní vědu 25, 1942, s. 256–268; Idem, *Zemští konšelé v českém právu 13. a 14. stol. (Příspěvek k dějinám českého řízení trestního)*, Sborník věd právních a státních 33, 1933, s. 228–239; Milena MAREŠOVÁ, *Příspěvek k dějinám krajských popravců v předhusitských Čechách*, in: Sborník prací členů SSM Státního ústředního archivu v Praze 2, Praha 1989, s. 5–41.

4 *Maiestas Carolina*, s. 104–106, čl. 33–34.

struktur vůči královské moci. Jediným typem spolku – či spíše spojenectví – výslovně povoleného panovníkem byla uskupení vždy několika sousedních královských měst za účelem stíhání zemských škůdců v jejich okolí. Starší doložené spolky se týkaly měst ležících na Moravě a na česko moravském pomezí (1346, 1348), pozdější z roku 1366 (a patrně z roku 1351) pak měst v jihozápadních a severozápadních Čechách, tedy v bezpečnostně exponovaných příhraničních oblastech, které byly později spojeny s existencí krajských landfrýdů.⁵

Již v průběhu třicátých a čtyřicátých let 14. století získala řada královských měst v Čechách a na Moravě samostatnou trestní jurisdikci ve svém okolí nad zemskými škůdci a lupiči, v některých případech mohla zasáhnout i proti hradům a tvrzím ve své blízkosti, pokud byly sídlem ozbrojených družin ohrožujících bezpečnost města. Měštům zpravidla připadl zabavený majetek těchto zločinců, který mohl být použit na úhradu vzniklých škod a vynaložených nákladů.⁶

Král Václav IV. se na počátku své vlády pokusil zapojit královská města v Čechách do ochrany míru v zemi. V červenci a srpnu 1381 vydal sérii listin stejného znění, které byly určeny vybraným královským městům. Dnes je známo v originále či opise jedenáct z nich – pro Plzeň, Litoměřice, Kolín, České Budějovice, Klatovy, Louny, Mělník, Stříbro, Vysoké Mýto, Staré Město pražské a Menší Město pražské. Panovník městům udělil úřad popravce („*officium justiciarie siue poprawe*“) spojený s výkonem trestní jurisdikce v jejich okolí („*districtus*“). Uvedená města měla být při uplatňování této pravomoci podporována ostatními zemskými a královskými úředníky a také ostatními (krajskými) popravci.⁷ Tyto úřady byly tradičně vyhrazeny pro příslušníky významných šlechtických rodů, tedy pány. Z citovaných listin vyplývá, že král se snažil tento typ jurisdikce udělit vybraným královským městům, která se nacházela v různých částech Českého království. Nelze předpokládat, že by tato privilegia byla určena pro všechna královská města. Úřady popravců se tradičně vázaly na území krajů, citované listiny však pravděpodobně zmiňují pouze blízké okolí uvedených měst. Termín „*districtus*“ byl běžně používán ve 14. a 15. století pro označení krajů (vedle staršího

5 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále jen CDM), tomus VII. (1334–1349), edd. Petr Chlumecký – Josef Chytil, Brünn 1858–1864, s. 464–465, č. 636; s. 580–581, č. 803; *Codex juris municipalis regni Bohemiae* (dále jen CIM), díl II. (Privilegia královských měst venkovských z let 1225–1419), ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1895, s. 609–615, č. 422–423; D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 42–44; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 39–40.

6 Jeden z nejstarších dokladů privilegií tohoto typu představuje listina pro město Brno z roku 1292 (CDM, tomus IV. (1268–1293), ed. Antonín Boček, Olomucii 1845, s. 385–387, č. 303). Z četných dokladů dále CDM VII, s. 317–318, č. 413; CDM, tomus VIII. (1350–1355), ed. Vincenc Brandl, Brünn 1874, s. 55, č. 87; CIM II, s. 336–338, č. 24; s. 364–365, č. 236; s. 400–402, č. 268; s. 402, č. 269; s. 402–403, č. 270; s. 404–410, č. 273; s. 417–418, č. 280; s. 452, č. 307; s. 577–579, č. 399.

7 CIM II, s. 734–737, č. 570–578; CIM, díl I. (Privilegia měst pražských), ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1886, s. 162–164, č. 99–100.

výrazu „*provincia*“),⁸ v daném případě však muselo jít jen o okolí (obvod) daných měst, neboť tyto obvody nejsou v listinách pojmenovány podle krajů, kde dotyčná města ležela, ale vždy názvem daného města. Znění listiny navíc výslovně uvádí, že král danému městu uděluje úřad popravce, jmenuje ho popravcem v daném obvodu a připojuje (připočítává) k ostatním popravcům daného obvodu (tedy fakticky krajským popravcům, kteří měli nad danou oblastí pravomoc).⁹ Starší úřady popravců, jejichž pravomoc se vztahovala na území celého kraje, tak nepochybně zůstaly v rukou šlechty.

Král udělením úřadu popravce posílil jurisdikci vybraných královských měst a nepochybně současně oslabil roli pánů jako dosud výhradních popravců v každém kraji (doloženo je také jmenování příslušníka nižší šlechty popravcem).¹⁰ Je otázkou, jaký byl rozdíl mezi pravomocí stíhat zemské škůdce ve svém okolí, kterou řada měst získala na základě panovnického privilegia v předchozím období, a udělením úřadu popravce. Rozsah pravomoci popravců byl širší než pouhé stíhání zemských škůdců,¹¹ na druhé straně je otázkou, zda úřad popravce udělený Václavem IV. uvedeným městům byl co do rozsahu pravomocí identický se stávajícími úřady krajských popravců, které byly tradičně v rukou šlechty.¹² V literatuře se často objevuje konstatování, že s tímto stavem nesouhlasili příslušníci vyšší šlechty. Konkrétnější doklady pro tuto dobu však chybí a otázka obsazení úřadů popravců se objevuje až v polovině devadesátých let jako jeden z požadavků panské jednoty vůči Václavovi IV. Ten ale ještě v roce 1400 udělil úřad popravce Novému Městu pražskému, a to po vzoru Starého Města.¹³

Od první poloviny osmdesátých let 14. století začalo narůstat napětí mezi Václavem IV. a příslušníky panských rodů, kteří nelibě nesli vzestup nižší šlechty ve strukturách pražského královského dvora. Současně se prohlubovaly také spory mezi králem a pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna. Nevraživost zúčastněných stran přešla

8 Srov. např. CIM II, s. 1005–1006, č. 771.

9 „... vobis committimus officium justicie siue poprawe districtus vestri Pylsnensis vosque justiciarios siue poprawczones districtus eiusdem constituimus et ipsius districtus justiciariorum siue poprawczonum numero presentibus aggregamus.“ – CIM II, s. 734, č. 570 (listina pro Plzeň).

10 B. RIEGER, *Zřízení krajské* I, s. 50, pozn. 2; M. MAREŠOVÁ, *Příspěvek*, s. 21.

11 K tomu viz citované práce k problematice popravců.

12 Srov. k tomu B. RIEGER, *Zřízení krajské* I, s. 47–52. M. MAREŠOVÁ, *Příspěvek*, s. 21, však nepřesně uvádí, že města získala „úřad krajských popravců“; jak bylo zmíněno, jurisdikce města se v daném případě patrně neměla týkat celého kraje.

13 M. MAREŠOVÁ, *Příspěvek*, s. 21; B. RIEGER, *Zřízení krajské* I, s. 50–51; CDM, Tomus XII. (1391–1399), ed. Vincenc Brandl, Brünn 1890, s. 286–288, č. 309; CIM I, s. 185, č. 117; *Codex Přemyslaeus. Regesten aus den Auszügen von den Hofkanzleiregistern Wenzels IV. aus der Zeit um und nach 1400* (Archiv český 39), ed. Ivan Hlaváček, Praha 2013, s. 48, č. 76.

v menší ozbrojené střety spojené s napadáním církevních statků i osob.¹⁴ Na Moravě již v letech 1381–1382 proběhla první etapa bojů mezi markrabími Joštem a Prokopem. Zejména tyto tzv. markraběcí války, které s přestávkami pokračovaly až do začátku 15. století, s sebou přinesly formování prvních větších bojových družin a s nimi spojené lokální ozbrojené konflikty provázené násilnými přepady a pleněním statků.¹⁵

Reakcí na vytváření různých ozbrojených družin, spolků a jednot, které ohrožovaly bezpečnost v Čechách, bylo vydání královského mandátu 2. června 1385. Král Václav na základě iniciativy markraběte Jošta, který v té době pobýval v Praze, zakázal všechny spolky a jednoty, ať už byly uzavřeny osobami jakéhokoliv postavení („*societates, foedera, colligationes et ligas per quoscunque, cujuscunque etiam status, dignitatis vel conditionis fuerint*“). Všichni byli povinni ve lhůtě 14 dní taková uskupení rozpustit nebo z nich vystoupit, nikdo neměl do takových spolků nadále vstupovat nebo je jakkoliv podporovat, a to pod trestem na základě panovníkova rozhodnutí. Mandát byl formulován pro královská města, kterým Václav IV. nařídil zadržet a uvěznit až do svého dalšího rozhodnutí všechny členy takových spolků, kteří by mandát nerespektovali a nacházeli se v daném městě nebo obvodu jeho jurisdikce. Toto panovníkovo rozhodnutí mělo být veřejně vyhlášeno na všech místech a trzích daného města. Panovník dále sdělil, že stejné instrukce obdrželi také popravci, purkrabí (tj. královských hradů) a další královští úředníci. Mandát se dochoval ve formulářové sbírce ve znění určeném městům, v daném případě jsou uvedeny Klatovy.¹⁶ Druhé dochované a zněním téměř shodné vyhotovení určené pro město Louny se zachovalo v opise ze 16. století v archivu uvedeného města.¹⁷ Královské opatření mělo zjevně celozemský charakter, není však zřejmé, zda bylo adresováno všem městům nebo směřovalo jen do vybraných oblastí (jakou mohl být Plzeňský kraj, kde ležely Klatovy), které byly nejvíce dotčeny vznikem uvedených uskupení.

Není asi náhodné, že na diecézní synodě konané v říjnu 1385 v Praze byla z podnětu arcibiskupa Jana z Jenštejna vydána statuta obsahující články týkající se zajetí či zabití duchovních osob. Situace byla z pohledu arcibiskupa natolik vyhrocená, že statuta

14 Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986, s. 165–181.

15 Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310–1423*, Praha 1999, s. 222–224; Václav ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*, Brno 2002, s. 170–179. Z početné literatury k bojovým družinám alespoň František HOFFMANN, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, Táborský archiv 6, 1994, s. 47–144. Nověji se souhrnem relevantní literatury D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 60–61, 102–103.

16 *Über Formelbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte*, 2. Lieferung, ed. František Palacký, Prag 1847, s. 106–107, č. 115; CIM II, s. 766–767, č. 600; CDM, XI. Band (1375–1390), ed. Vincenc Brandl, Brünn 1885, s. 328, č. 359 (regist); V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě*, s. 215–216, 807 (markrabě Jošt je v Praze doložen 2. a 20. června 1385); D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 61.

17 Text otiskl Bohumír ROEDL – Karel MAREŠ, *Neznámé písemnosti Karla IV. a Václava IV. k severozápadním Čechám*, *Minulostí západočeského kraje* (dále jen MZK) 26, 1990, s. 199–200.

obsahují v úvodu ustanovení týkající se zajetí či přímo zabití arcibiskupa či biskupa ze strany nějakého vladaře („*princeps*“) – v takovém případě měl být vyhlášen interdikť nad celou arcidiecézí. V případě, že pachatelem byla níže postavená osoba, měl být interdikť vyhlášen v diecézi, kde ke skutku došlo, a dále ve všech diecézích, kde daná osoba měla statky. V případě zajetí či zabití nižšího preláta nebo kanovníka měly být tímto církevním trestem postiženy statky pachatele, u všech ostatních kleriků se interdikť týkal jen daného místa, kde ke skutku došlo. Statuta také výslovně odkázala na nutnost dodržování vybraných ustanovení z provinciálních statut z roku 1349; konkrétně šlo o články týkající se povinné úcty nižších duchovních vůči vyšším klerikům, zajetí duchovních ze strany světské moci a imunity církve a duchovních osob.¹⁸ Podle názoru Jiřího Spěvákka však byla tato opatření fakticky neúčinná, neboť zejména nižší klérus se obával uvedená ustanovení zachovávat.¹⁹

Bezpečnostní poměry v zemi se zhoršily také vlivem skutečnosti, že od května 1385 bylo v českých zemích formováno poměrně početné vojsko, jež mělo v Uhrách zajistit pozici a nároky Zikmunda Lucemburského. Vojenské tažení do Uher se odehrálo na podzim 1385 a pak znovu v dubnu následujícího roku. Opakované sbírání vojska způsobilo v Čechách a na Moravě vážné problémy a král Václav byl v listopadu 1386 nucen svolat shromáždění šlechty, na které byli pozváni i zástupci královských měst, ohledně zajištění míru a klidu v království („*in regno nostro Boemiae statum pacificum et tranquillum et ejusdem regni rempublicam feliciter procurandam*“). V každém (královském) městě měla být při vhodné příležitosti zveřejněna výzva, aby se v Praze přihlásili se svými nároky ti, jimž byl jejich majetek neoprávněně či nespravedlivě odebrán. Další podrobnosti však nejsou známy.²⁰

Zatímco v Čechách král Václav využíval stávající způsob zajištění zemské bezpečnosti zejména prostřednictvím popravců a královských měst (tento systém měl ale své zjevné limity), v říšské politice se snažil o prosazení celoříšského zemského míru jako nástroje pro zklidnění vztahů mezi říšskými knížaty a městy. Jeho snahy ze začátku osmdesátých let, jež sledovaly povznesení jeho autority římského krále, však byly neúspěšné a podařilo se mu iniciovat jen dílčí landfrýdy zahrnující pouze některá knížata a města (1382). Hlavním úspěchem Václavovy „landfrýdní“ politiky bylo uzavření zemského míru se Švábským městským svazem na říšském sněmu v Chebu

18 *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, edd. Jaroslav V. Polc – Zdeňka Hledíková, Praha 2002, s. 229–231, č. 34; statuta z roku 1349, ibidem, s. 126–127, č. 13, čl. 16, 18. Srov. Jaroslav V. POLC, *Kapitoly z církevního života Čech podle předhusitského zákonodárství*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, edd. Zdeňka Hledíková – Jaroslav V. Polc, Praha 1994, s. 43–45.

19 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 181–182. Počátky vážného rozkolu mezi králem a arcibiskupem Jenštejnem spadají do roku 1384, ibidem, s. 164–166.

20 *Über Formelbücher*, 2, s. 115–116, č. 129; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 185; D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 61.

v květnu 1389 na dobu šesti let s možným prodloužením (formulačně se landfrýd opíral o znění staršího zemského míru z roku 1378 pro Bavorsko a Franky). Nový landfrýd měl ukončit válečné střety, které v jižním Německu vypukly v roce 1388, jeho prosazení však naráželo na odpor některých měst, která v roce 1390 uzavřela nový spolek. Území zahrnující chebský landfrýd bylo rozděleno do několika okrsků (krajů), v rámci kterých byly vytvořeny i zvláštní orgány – osmičlenná rada zastoupena paritně příslušníky šlechty a zástupci měst a dále úřad hejtmána, jehož dosazoval přímo římský král a který mohl hlasovat s radou. V rozhodování o otázkách porušení míru tak získala převahu knížata. Pravomoci nad celým landfrýdem svěřil Václav IV. v červenci 1389 šestičlenné radě v čele s rýnským falckrabětem Ruprechtem I. Starším (zastoupeni byli i čeští šlechtici Hynek z Dubé a z Vízmburka a Bořivoj ze Svinař).²¹ V dubnu a červenci 1390 Václav IV. vytvořil další obvody chebského landfrýdu z vlastního Chebska a Vogtlandu a z území v Míšeňsku a Durynsku. Král se tak snažil zajistit mír v oblastech těsně sousedících na západě a severozápadě s Českým královstvím.²²

Král Václav IV. se snažil také posílit trestní jurisdikci města Chebu, které mělo v dané oblasti zásadní mocenské postavení. Základ jeho soudní pravomoci byl dán již staršími privilegii římskoněmeckých panovníků z let 1279 a 1305. Později do správy Chebska včetně ochrany zemského míru (1355) výrazně zasahoval Karel IV. Neklidné poměry na pomezí Čech a říše související s opakovanými útoky nižší šlechty z Chebska proti městu Chebu se odrazily ve dvou listinách Václava IV. z let 1386 a 1395, kterými Chebu potvrdil právo stíhat zemské škůdce s tím, že mu byli na požádání povinni pomoci také obyvatelé Českého království a říše. V roce 1400 pak král svěřil Chebským ochranu celé jejich země.²³

Z hlediska bezpečnosti byly exponovanými oblastmi také sousední Loketsko a kraje Plzeňský a Žatecký. Plzeňský kraj²⁴ lze z hlediska osídlení a majetkové držby charakterizovat jako území s poměrně výrazným zastoupením církevních institucí,

21 *Deutsche Reichstagakten unter König Wenzel*. II. Band (1388–1397), ed. Julius Weizsäcker, München 1874, s. 156–172, č. 71–74; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 147–151, 176–178, 186, 194–195; František KUBŮ, *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006, s. 143–154; Lenka BOBKOVÁ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. IV.b 1310–1402, Praha – Litomyšl 2003, s. 320–326.

22 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 204–205.

23 CIM II, s. 93–97, č. 32; s. 144–145, č. 79; s. 523–524, č. 357; s. 780–781, č. 612; s. 870, č. 677; s. 940, č. 728; F. KUBŮ, *Chebský městský stát*, s. 50–54; nověji Vilém KNOLL, *Prokletí i usmíření. Několik kapitol z dějin trestního práva na Chebsku*, Plzeň 2022, s. 39–41.

24 K topografickému vymezení Plzeňského kraje viz Jaroslav ČECHURA, *Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce*, Sborník historický 31, 1985, s. 5–6; Zdeněk HOJDA – Jiří PEŠEK, *Osídlení a feudální rozdrobenost v Plzeňském kraji (na základě berního rejstříku z r. 1379)*, Historická geografie 18, 1979, s. 104–106. K topografií pohraničí podrobně Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice*, díl I. (1400–1426), Domažlice 2001, s. 9–23.

kteře držely necelých 37 % statků. Typickým znakem bylo vlastnictví celých vesnic a určitá koncentrace církevních majetků různých církevních institucí, které se tak výrazněji neprolínaly se šlechtickým zbožím. K nejvýznamnějším církevním pozemkovým vrchnostem patřily kláštery v Kladrubech, Plasech, Pomuku, Teplé a Chotěšově, johanitská komenda v Manětíně a také pražské arcibiskupství. Šlechta náleželo 56,2 % z celkové pozemkové držby s tím, že berní rejstřík Plzeňského kraje z roku 1379 ukazuje výraznou rozdrobenost šlechtických statků náležejících téměř 400 držitelům. Mezi rody s největším pozemkovým vlastnictvím patřili páni ze Švamberka a z Rýzemberka, statky v kraji drželi i Rožmberkové a páni z Hradce.²⁵

V rámci Plzeňského kraje ležel i nevelký zeměpanský majetek (5 %), reprezentovaný důležitými pohraničními hrady již z přemyslovské doby Přimdou, Tachovem a Domažlicemi. V případě posledně jmenované lokality jde o městský hrad, který byl zbudován také ve Stříbře (doložen výslovně až v roce 1422) a pravděpodobně také v Klatovech. Později se mezi královské hrady v kraji zařadil hrad Preitenstein u Nečtin zbudovaný panovníkem ve třicátých letech 14. století, dále po polovině téhož století založený hrad Radyně (Karlskrone) a konečně také původně šlechtický hrad Rabštejn, zakoupený Karlem IV. v roce 1357. Nově zbudované, respektive získané hrady ležely ve vnitrozemí a jejich úlohou bylo posílit zeměpanskou moc v dané oblasti. Kolem pomezních hradů Tachova a Přimdy existovaly významné manské systémy. Manové se ve 14. století připomínají i u hradů Rabštejna a Radyně.²⁶ Ochranu pomezního hvozdu zajišťovali také domažličtí, tachovští a přimdečtí Chodové usedlí v jednotlivých vsích

25 Detailní rozbor majetkové držby v kraji podal J. ČECHURA, *Struktura*, s. 10–41; s mírně odlišnými výsledky Z. HOJDA – J. PEŠEK, *Osídlení a feudální rozdrobenost*, s. 110–133, a také Rostislav NOVÝ, *Vývoj sociální struktury Plzeňska ve 14.–17. století*, MZK 21, 1985, s. 157–166; k posledně citované studii pak kriticky Jaroslav ČECHURA, *Sociální struktura Plzeňska ve 14.–17. století a její zpracování*, MZK 23, 1987, s. 171–182, a znovu Rostislav NOVÝ, *Vývoj sociální struktury Plzeňska ve 14.–17. století a jeho reflexe*, MZK 23, 1987, s. 183–190. Ze starších prací Jaroslav ŠLAJER, *Husitství v našem kraji. Západní Čechy v husitském revolučním hnutí*, Plzeň 1963, s. 8–26; nověji přehledně Vladimír BYSTRICKÝ, *Západní Čechy v husitských válkách*, České Budějovice 2012, s. 41–56. K církevním majetkům detailněji Jaroslav ČECHURA, *Vývoj pozemkové držby kláštera v Teplé v době předhusitské*, MZK 24, 1988, s. 205–225; Idem, *Chotěšov v 15. století*, MZK 27, 1991, s. 51–78; Idem, *Statky kláštera Pomuk před rokem 1420*, MZK 31, 1997, s. 7–18; J. JÁNSKÝ, *Kronika*, I, s. 23–40. Důležitým tématem pro dějiny předhusitských západních Čech je problematika sekularizace – viz Jaroslav ČECHURA, *Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v letech 1419–1420)*, *Právněhistorické studie* 29, 1989, s. 43–69.

26 J. ČECHURA, *Struktura*, s. 9, 24–29; Z. HOJDA – J. PEŠEK, *Osídlení a feudální rozdrobenost*, s. 115; k hradům přehledně Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 116–117, 254, 453–454, 461–462, 467–469, 471–472, 529, 548–549; nověji František ZÁRUBA, *Hrady doby přemyslovské I. Královské hrady, biskupská sídla, Chebsko*, Praha 2023, s. 127–137, 149–152, 399–401; Petr ROŽMBERSKÝ – Milan NOVOBILSKÝ, *Královský hrad Radyně*, Plzeň 2007, s. 6.

vázaných na uvedené královské hrady.²⁷ Městskou síť v předhusitském období představovalo 32 poddanských měst a především pět královských měst (podle doby založení): Stříbro, Klatovy, Domažlice, Tachov a (Nová) Plzeň. Také tato města a někteří jejich měšťané disponovali majetkovým zázemím na venkově (v souhrnu 1,9 % z celkové majetkové držby v kraji).²⁸

Královské hrady a města plnily důležitou roli ve strukturách zemského (trestního) soudnictví. V rámci Plzeňského kraje existovaly – podobně jako v některých jiných českých krajích – zemské (krajské) úřady spojené s výkonem soudnictví. Poprvé se plzeňský krajský „*iudex*“ připomíná patrně již v polovině 12. století, další doklady o sudím přicházejí v závěru téhož století a potom až od dvacátých let 13. století. Kromě sudího jsou v pramenech zmiňováni také další úředníci včetně komorníka a písaře.²⁹ Složitá struktura soudnictví a správy na úrovni provincií se projevila také v existenci menších „krajů“, tedy formálně vyčleněných území, mezi které v rámci širšího Plzeňska patřil Domažlický, Tachovský, Klatovský a Mežský (Stříbrský) kraj.³⁰

Základem zmiňovaného dělení byla zejména skutečnost, že „menší“ krajské úřady se místem své činnosti vázaly především ke královským městům (některé z nich byly, jak již bylo zmíněno, spojeny se zeměpanskými hrady). K samotné Plzeňské provincii se nejpozději od první poloviny 13. století vázal zemský soud, jenž byl pravděpodobně obdobou soudu pražských zemských úředníků, jak dokládá kromě jiného zpráva z roku 1284 (jde o listinu, kterou se pražští zemští úředníci obracejí na plzeňské ve věci statků chotěšovského kláštera). Zemské soudy existovaly i v dalších krajích v Čechách, s ohledem na terminologii Rožmberské knihy jsou označovány jako tzv. menší zemské soudy. V případě Plzeňského kraje však šlo pravděpodobně o významnější soud, což dokládá i jeden článek *Maiestas Carolina*, jenž zmiňuje, že úředníci Plzeňského kraje

27 J. ČECHURA, *Struktura*, s. 9, 26; k Chodům a jejich úloze při ochraně hranic a stezek podrobněji J. JÁNSKÝ, *Kronika*, I, s. 40–52; nověji také Eduard MAUR, *Chody, Chodovy a Chodové. Pokus o vymezení středověkých sídel Chodů toponomastickou metodou*, Západočeský historický sborník 5, 1999, s. 5–23.

28 J. ČECHURA, *Struktura*, s. 24–29, 39; Z. HOJDA – J. PEŠEK, *Osídlení a feudální rozdrobenost*, s. 111–116.

29 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále jen CDB), tomus I. (805–1197), ed. Gustav Friedrich, Pragae 1904–1907, s. 408–410, č. 396 (falzum k roku 1146: „*Heinramus iudex de Plizen*“); s. 356–358, č. 381 (falzum k roku 1048: Jan „*iudex totius provincie Pliznensis*“); CDB, Tom II. (1198–1230), ed. Gustav Friedrich, Pragae 1912, s. 210–213, č. 227; s. 247–248, č. 258; s. 248–251, č. 259; s. 306–307, č. 336; s. 310–311, č. 344. K dalším dokladům a souvislostem D. JANIŠ, *Zemské soudnictví*, s. 112–113; ze starších prací zejména August SEDLÁČEK, *O starém rozdělení Čech na kraje*, Praha 1921, s. 130–133. Srov. také Hermenegild JIREČEK, *O soudech župních neboli cudách*, Časopis Musea království českého 30, 1856, s. 79–111.

30 K jednotlivým dokladům A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení*, s. 133–137.

nepodléhají pražským nejvyšším zemským úředníkům.³¹

Ze 14. století se však dochovalo jen nemnoho zpráv – zmínit lze zejména ve formulářové sbírce dochovaný mandát markraběte Karla ze čtyřicátých let, kterým oznámil úředníkům Plzeňského kraje, že úřad krajského sudího („*officium zude predictae Pilsnensis provincie*“) získal Oto z Chrastu. Adresáty listiny byli krajští popravci Vilém z Landštejna a Petr z Rožmberka a dva komorníci (uvedení jen iniciálami) a další úředníci krajského soudu.³² Úřad popravců na Plzeňsku tak byl v rukou dvou významných pánů, jako tomu bylo i o několik let později, kdy v roce 1349 panovník jmenoval v témže kraji popravci Jindřicha z Hradce a Jošta z Rožmberka a zavázal vůči nim poslušností krajské (zemské) konšely, šlechtu, města i církevní instituce. O ostatních krajských úřednících není v mandátu zmínka.³³

Pozoruhodným faktem v uvedené formulářové písemnosti je fakt, že v kraji bylo více komorníků, což patrně dokládá i zmíněná listina z roku 1284. Jejím adresátem je sice jen jeden komorník (s iniciálou H.), kterého snad můžeme považovat za „hlavního“ krajského komorníka, zároveň se v textu zmiňují komorníci zemských soudů v Plzni a Stříbře („*de iudicio prouinciali in Pilzna vel in Mysa*“).³⁴ Vazbu soudních úředníků na Plzeň a Stříbro (a také Rakovník, který už ležel v sousedním kraji) dokládají již starší písemnosti od poloviny 13. století týkající se klášterních imunit (statky plaského kláštera ležely také na Rakovnicku).³⁵ V roce 1298 král Václav II. vyňal klášter v Teplé a jeho poddané z pravomoci krajských soudů ve Stříbře, Plzni, Domažlicích, Klatovech či kdekoliv jinde v království („*a Misensi, Pilznensi, Domazlicensi et Clatouiensi aliisque iudiciis provincialibus dicti regni*“) a podřídil je jurisdikci pražského zemského soudu.³⁶ Podle Rožmberské knihy a později i podle *Maiestas Carolina* se komorníci v krajích podíleli na doručování pŕuhonů v dané provincii a prováděli další úkony spojené mimo jiné s ohledáním míst dotčených závažnými delikty. Zápis z pŕuhonných knih z doby Václava IV. dokládá také platby krajským komorníkům za doručení pŕuhonů – sledovaný

31 D. JANIŠ, *Zemské soudnictví*, s. 111–115; listina z roku 1284 – RBM II, s. 568–569, č. 1315; *Maiestas Carolina*, s. 72–74, čl. 17.

32 *Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (ca. 1336–1345)*, ed. Ferdinand Tadra, Wien 1882, s. 375–376, č. 55.

33 CDM VII, s. 661, č. 939.

34 RBM II, s. 568–569, č. 1315.

35 CDB, tomus IV/1 (1241–1253), edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1962, s. 402–404, č. 233; CDB, tomus V/1 (1253–1266), edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1974, s. 220–222, č. 137; CDB, tomus V/2 (1267–1278), edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1981, s. 168–170, č. 583, atd.

36 RBM II, s. 765, č. 1780.

region byl rozdělen na Plzeňský, Klatovský a Stříbrský kraj.³⁷ Český překlad *Maiestas Carolina* z 15. století uvádí, že v Plzeňském kraji existovaly tři „úřady“, které měly zvláštní postavení; tento údaj byl ale do překladu doplněn, neboť v původním latinském textu *Maiestas* se nenachází.³⁸

Vazbu krajských úřadů a soudů na (královská) města dokládá jak Rožmberská kniha tak i později návrh zemského zákoníku *Maiestas Carolina*, podle kterého v jednotlivých krajích v opevněných městech vykonávají z pověření panovníka soudní pravomoc „cúdaři neboli soudci“ („*zudarii – id est iudices*“).³⁹ Podrobnější zprávy o činnosti a charakteru jednotlivých krajských soudů až na pár výjimek chybí,⁴⁰ listina z roku 1327 týkající se města Nymburka dokládá existenci krajského shromáždění (kolokvia) šlechty spojeného se zemským soudem, tedy model uplatňovaný patrně ve všech či většině krajů. Lze také zmínit, že k roku 1389 se připomínají plzeňské zemské desky („*per tabulas cude Plznensis*“).⁴¹

Otázka zemského soudnictví v českých krajích vyžaduje do budoucna podrobnější kritickou revizi. Role krajského zemského soudnictví ve druhé polovině 14. století patrně slábla – pražský zemský soud přijal v roce 1383 nálezy, podle kterého neměli být nadále před „menší“, tedy krajské soudy poháněni příslušníci panských rodů, zejména pak ti, kteří byli přísedícími tohoto soudu (výjimku tvořily žaloby k pražskému menšímu soudu).⁴² S problematikou zemské bezpečnosti a výkonem trestní jurisdikce pak souvisí odlišení zemských soudů s akuzačním řízením v civilních i trestních případech⁴³ od soudů s výlučně trestní jurisdikcí, které byly zpravidla označovány termínem *iudicium provinciale*, *lantgericht* či česky jako *poprava* a u kterých se přibližně od

37 D. JANIŠ, *Zemské soudnictví*, s. 113–114; *Maiestas Carolina*, s. 222–264; *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae – Pozůstatky desk zemských království českého* (dále jen RTT), tomus I., ed. Josef Emler, Pragae 1870, s. 92.

38 *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské* (dále jen AČ), díl III, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 101: „A též ustavujem i prikazujem všem úředníkóm těch tří úřaduov v kraji Plzenském, ač jsou nepoddani v žádnú porobu, než v svobodě jsou vysazeni.“

39 D. JANIŠ, *Zemské soudnictví*, s. 115; *Maiestas Carolina*, s. 52–54, čl. 8.

40 Řadu zpráv shromáždil A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení*, s. 164–179.

41 *Codex juris bohemicus*, tomus II/2 (*Jus terrae atque jus curiae regiae saeculi XIV*), ed. Hermenegild JIREČEK, Pragae 1870, s. 11; desky byly vedeny i v dalších významných královských městech – A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení*, s. 33, 166–180.

42 RTT I, s. 479; A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení*, s. 58.

43 Srov. *Maiestas Carolina*, s. 222–264.

poloviny 14. století uplatnil inkviziční typ řízení (spojený s užitím tortury).⁴⁴ Je pravděpodobné, že v případě zmiňovaných soudů ve Střibře, Domažlicích a Klatovech šlo původně o „menší“ soudy, které si ve 14. století ponechaly zejména trestní jurisdikci vykonávanou ex officio a směřující k ochraně bezpečnosti a míru v regionu. Jedním z dokladů je listina Karla IV. z června 1349, kdy zastavil Jindřichovi z Hradce a jeho bratrům hrad a město Domažlice „s krajským soudem“ („*cum iudicio provinciali*“).⁴⁵ Jak již bylo zmíněno, Jindřich se v téže době stal jedním z popravců v Plzeňském kraji. Panovnické privilegium pro Domažlice z ledna 1349 současně dokládá vymezení jurisdikce tohoto soudu (výslovně uvádí jurisdikci domažlického hejtmana nebo purkrabího) vůči měšťanům, kteří měli v případě spáchání deliktu podléhat pouze vlastnímu městskému soudu.⁴⁶

V naznačených souvislostech se pak nabízí otázka, jak vypadala struktura trestního soudnictví na předhusitském Plzeňsku (resp. i v dalších krajích). Významná pozice v otázce ochrany zemského míru a bezpečnosti nepochybně náležela krajským popravcům, neboť tento typ úřadu byl v době Karlovy vlády obsazován pravděpodobně jen příslušníky panských rodů. Jak dokládají rožmberské písemnosti, popravci měli pro výkon pravomocí vlastní úředníky z řad své klientely (také ti byli označováni jako „*popravce*“ či „*lantricher*“).⁴⁷ Vedle popravců působili v krajích zemští konšelé, kteří byli dosazováni patrně z řad méně významných rodů a jejichž úkolem byla kromě jiného proskripce pachatelů závažných deliktů (podle ustanovení *Maiestas Carolina* však nesměli proskribovat nikoho z příslušníků panských rodů, to mohli učinit jen popravci).⁴⁸ Dále v kraji existovaly zmiňované soudy s trestní jurisdikcí (*iudicium provinciale*) vázané k hradům (a městům); zde vykonávali pravomoc království purkrabí či hejtmani, v případě zástavy takového majetku pak zástavní věřitel prostřednictvím svých úředníků. Trestní jurisdikcí ve vztahu k deliktům porušujících bezpečnost a mír mohla na základě panovnického privilegia disponovat také královská města. Jurisdikce měst založená na městském právu se zpočátku týkala jen obvodu

44 Vývoj tohoto typu soudů byl nedávno důkladně analyzován pro moravské poměry, srov. Libor JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000, s. 42–65; D. JANIŠ, *Zemské soudnictví*, s. 215–232. Ke starším vilikacím i pro české poměry zejména Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, s. 447–455. K inkviziční formě řízení (s ohledem na města) Petr KREUZ, *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, in: Jindřich Francek (ed.), *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.–18. století*. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995, Pardubice 1996, s. 83–91.

45 RBM, Pars V. (1346–1355), Fasciculus 2 (1348–1350), edd. Blažena Rynešová – Jiří Spěváček, Praha 1960, s. 331, č. 663.

46 CIM II, s. 427–428, č. 287; s. 430–431, č. 290.

47 *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, ed. Adolf Kalný, Třeboň 1993, s. 7, 23; Jaroslav KADLEC, *Dějiny kláštera Svaté Koruny*, České Budějovice 1949, s. 250, č. 5.

48 *Maiestas Carolina*, s. 219–220, čl. 118–119.

samotného města, případně i předměstí, od přelomu 13. a 14. století se objevují, jak již bylo uvedeno, privilegia umožňující městům zasáhnout ve svém okolí proti zemským škůdcům a v některých případech i jejich opevněným sídlům.⁴⁹ Pravděpodobně do roku 1351 spadá mandát Karla IV., kterým se obrátil na čtyři sousedící města ležící v jihozápadních Čechách – Domažlice, Klatovy, Sušice a Kašperské Hory (ve formulářové sbírce se dochovala jen listina pro Domažlice). Tato města měla na králův příkaz uzavřít spolek („*in societatem unam*“) k zajištění míru ve svém okolí; spolek měl být zajištěn složením „osobních“ přísah (snad ze strany městských rad). Uvedená města měla koordinovat svůj postup proti „lupičům, uprchlíkům, zlodějům nebo jiných rušitelům míru a psancům“ („*omnes spoliatores, profugos, fures seu alios quoscumque pacis turbatores ac proscriptos*“). O zásazích proti zločincům měl být informován panovník (tak aby tato činnost mohla být zřejmě koordinována na celozemské úrovni). Při stíhání zločinců si města měla přizvat na radu další „poctivé muže“ z Plzeňského kraje a v případě stíhání zločinců v sousední provincii také z Prácheňského kraje, neboť v něm ležela města Sušice a Kašperské Hory. Bližší specifikace ohledně těchto „mužů“ ale není uvedena, s ohledem na kontext dané problematiky můžeme předpokládat, že šlo o příslušníky šlechty, snad z řad krajských úředníků. Nedochovaná Karlova listina pro Klatovy z července 1370 (známá jen z dobového regestu) dokládá, že panovník s odstupem času zřejmě znovu vybízel jmenované město a jeho sousedy ke společnému postupu proti zločincům v jejich okolí.⁵⁰ Jak již bylo zmíněno výše, Plzeň, Klatovy a Stříbro patřily mezi města, která v roce 1381 získala od krále úřad popravcy pro své okolí.⁵¹

Nabízí se otázka, jaké byly vztahy mezi výše uvedenými institucemi s trestní pravomocí – ovšem s vědomím toho, že uvedené písemnosti pocházejí z různé doby a nelze je bez dalšího vnímat jako zachycení situace v jednom časovém bodě. Navíc uvedené prameny představují v zásadě „normu“, která neukazuje na faktický stav ochrany zemského míru. Opakovaná ustanovení týkající se nutnosti postihu zemských škůdců však zřetelně naznačují na bezpečnostní problémy v zemi. Znění citovaného Václavova mandátu z roku 1381 v zásadě nabízí poměrně jednoduchý vztah na principu koexistence („nepřekážení“) a zároveň vzájemné podpory a pomoci, který lze nalézt v celé řadě podobných písemností. Král nařídil všem „komorníkům, sudím, purkrabím a krajským popravcům“ („*camerariis, czudariis, burggrauis, viceburggrauis*

49 Srov. např. CIM II, s. 336–338, č. 214; s. 396–397, č. 262; s. 400–403, č. 268–270; s. 404–410, č. 273; s. 609–614, č. 422, atd.

50 CIM II, s. 614–615, č. 423 (nedatovanou listinu editor zařadil k roku 1366, Karel IV. jako vydavatel ale není uveden s císařskou hodností; proto spadá patrně do roku 1351, jak naznačuje nedochovaná listina pro Klatovy z roku 1351 – Ibidem, s. 452, č. 307); listina z roku 1370 – Ibidem, s. 630, č. 437.

51 CIM II, s. 734–735, č. 570; s. 736, č. 574; s. 737, č. 577.

ac omnibus aliis poprawczonibus regni nostri Boemie“), tedy královským úředníkům v provinciích, a také všem městům a obyvatelům země, aby uvedeným městům ve výkonu úřadu popravky nekladli žádné překážky, a naopak jim měli na základě výzvy jakkoliv pomoci.⁵²

Nejnižší „vrstvu“ trestního soudnictví pak tvořily hrdelní soudy jednotlivých světských i církevních pozemkových vrchností, které byly zpravidla vázány na vybraná poddanská města. Jejich zapojení do stíhání zemských škůdců a nepřátel nebylo systematické, ovšem i na těchto soudech byli vyslýcháni zadržení delikventi (často s použitím tortury) a zápisy výslechů byly vzájemně vyměňovány s dalšími institucemi s trestní jurisdikcí, jak dokládá rožmberská popravčí kniha či jihlavské popravčí zápisy.⁵³ Nejpozději v polovině 14. století byla zakotvena povinnost vztahující se na pozemkové vrchnosti a jejich poddané týkající se pomoci zemským úředníkům (popravcům vilikům a dalším) při pronásledování zemských škůdců, jak dokládá i listina Karla IV. pro Jihlavu z 3. května 1348, kterou tomuto městu oznámil závěry obecného sněmu, jenž se v Praze konal za účasti pánů i příslušníků nižší šlechty z Čech i Moravy.⁵⁴

V průběhu devadesátých let propukly naplno spory mezi králem Václavem a některými příslušníky panských rodů, který vyústily v řadu ozbrojených střetů.⁵⁵ Řada z nich se týkala sledovaného regionu širšího Plzeňska. Jejich významnými aktéry byli příslušníci rodů pánů ze Švamberka a z Rýzmburka. V dubnu 1394 napadli Boreš mladší (zvaný Morávek) z Rýzmburka a z Bečova a bratři Bušek (Bohuslav IV.) a Bohuslav (V.) ze Švamberka ve spojení s několika příslušníky nižší šlechty, patrně z řad vlastní klientely, statky milevského kláštera a vyplenili hrad a farní kostel sv. Jana v Toužimi, která ležela nedaleko rýzmburského Bečova. Útočníci pobrali také všechny dávky plynoucí z okolních vesnic a zajali toužimského probošta Jiřího, který byl uvězněn na hradě Oseku (Rýzmburku).⁵⁶ K události došlo v době vzniku panské jednoty, formálně ustavené počátkem května téhož roku, k jejímž zakladatelům patřil také zmiňovaný Boreš mladší z Rýzmburka.⁵⁷

52 Ibidem, s. 734–735, č. 570.

53 *Popravčí kniha*, s. 9–10; *Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457 (Archiv český XXXVIII)*, ed. František Hoffmann, Praha 2000, s. XXXI–XXXII.

54 CDM VII, s. 572–573, č. 789; B. RIEGER, *Zřízení krajské I*, s. 48; D. JANÍŠ, *Landfrýdy*, s. 42–43; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 32–33.

55 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 200–201 (válka s pány z Biberštejna a s Markvartem z Vartenberka).

56 Ferdinand TADRA, *Knihy protokolů auditorů papežských z konce 14. století*, in: *Věstník Královské české společnosti nauk, Třída filosoficko – historicko – filologická*, 1893, č. 4, Praha 1894, s. 7–8; s. 25–30, č. 7; Jiří JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka. Pětisetletá sága rodu s erbem labutě*, Domažlice 2006, s. 40.

57 Tomáš VELÍMSKÝ, *Hrabišici. Páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 200–201. Člena panské jednoty a útočníka na Toužim označuje jako Boreše (IX.) mladšího, Boreše řečeného Morávek pak hypoteticky ztotožňuje s jeho bratrem Borešem (XI.) nejmladším. Domnívám se ale, že šlo přímo o Boreše (IX.). K jednotě CDM XII, s. 188, č. 193.

Královské vojsko, které na pokyn Václava IV. svolal nejvyšší purkrabí Ota z Bergova, však nezasáhlo proti odbojníkům, ale 8. května proti králi, jenž byl zajat z rozhodnutí členů panské jednoty. Následující události byly již v literatuře opakovaně detailně analyzovány. Z hlediska bezpečnosti vyvolalo zajetí Václava IV. v zemi neklid spojený s řadou ozbrojených konfliktů a násilných případů. Král se po svém propuštění ze zajetí v srpnu 1394 kromě jiného zavázal, že členům panské jednoty budou vydány všechny jejich obsazené hrady a tvrze a obě strany propustí své zajatce.⁵⁸ Smír mezi oběma stranami však netrval dlouho a už v prosinci 1394 se na schůzce v Českých Budějovicích zformovala nová koalice proti králi, která byla posílena také spojenectvím s rakouskými vévody. Koncem dubna 1395 se k panské jednotě formálně připojili také bratři Boreš starší a Boreš mladší z Rýzmburka a již zmiňovaní bratři Bušek a Bohuslav ze Švamberka. Posledně jmenovaní však zjevně náleželi mezi členy jednoty už v předchozím roce.⁵⁹

Švamberkové ve spojení s Jindřichem z Plavna v dubnu 1395 přepadli a zajali někde u Tachova posly ze Štrasburku, kteří se vraceli od krále zpět do říše, a uvěznili je na svém hradě Krasíkově. Václav IV. za původce tohoto činu a odboje panské jednoty označil markraběte Jošta a nechal jej v červnu 1395 na několik týdnů uvěznit. Současně přikázal svému rádci a dvořanu Bořivojovi ze Svinař zverbovat vojsko v západních Čechách a Horní Falcí a vytáhnout proti Švamberkům, kteří za propuštění zajatců požadovali výkupné jako náhradu údajně dlužného žoldu. Král chtěl patrně vojensky zasáhnout i proti dalším členům jednoty, hrozící konflikt byl nakonec odvrácen, neboť král nedisponoval dostatečnou vojenskou hotovostí. Vojenská výprava proti Švamberkům se však pravděpodobně neuskutečnila, neboť na obranu švamberských statků se zformovalo vojsko členů panské jednoty. Následná vyjednávání o propuštění zajatců byla neúspěšná a Švamberkové nakonec získali za zajaté posly požadované výkupné.⁶⁰

Nevraživost krále Václava vůči panské jednotě souvisela s vynucenými závazky obsaženými v listině vydané na hradě Žebráku 30. května 1395. Dokument obsahoval řadu bodů, které se týkaly chodu klíčových zemských institucí (zemského soudu), úřadů (zejména krajských popravců a zemských konšelů) a dalších otázek ochrany

58 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 232–240; V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě*, s. 358–365; Lenka BOBKOVÁ – Tomáš VELIČKA a kol., *Jan Zhořelecký. Třetí syn Karla IV.*, Praha 2016, s. 99–102; L. BOBKOVÁ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny*, IV.b, s. 348–362; V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 40–41.

59 CDM XII, s. 240, č. 251; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 41; Jaroslav ČECHURA, *Švamberkové v proměnách pěti století*, Praha 2023, s. 33; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 242.

60 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 251; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 41; V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě*, s. 381–383; nejpřesněji popisuje události Jiří JÁNSKÝ, *Páni z Rýzmburka, Skály a Švihova*, díl I., Domažlice 2020, s. 132–135.

míru a bezpečnosti v zemi.⁶¹ Požadavky pánů vůči králi zjevně nijak nepřekročily starší model mocenského uspořádání země; ostatně v řadě bodů se zdůrazňuje dodržování „starých obyčejů“. Dočasný náznak smíru na počátku léta roku 1395 byl vystřídán novým napětím ve vztahu k jednotě, která měla k dispozici vojenskou hotovost, jak dokládá listina vydaná 20. září 1395 v Českých Budějovicích markrabětem Joštem, Jindřichem z Rožmberka, Břeňkem Švihovským z Rýzemberka a Skály a Buškem ze Švamberka ve věci žoldu pro najaté rakouské rytíře a jejich žoldnéře. Vojsko jednoty obsadilo královské město Vodňany a dobylo královský hrad Kuglvajt, jenž byl rozbořen (později s přilehlými statky připadl Rožmberkům).⁶² Zatímco Bušek se později již nepřipomíná, Břeňek ze Skály, jak se v písemnostech z této doby tituloval, představoval dalšího významného západočeského pána (po Švambercích druhého nejmajetnějšího), který patřil mezi zakládající členy panské jednoty (v listinách je uváděn zpravidla v pořadí jako třetí po Jindřichovi z Rožmberka a Jindřichovi z Hradce).⁶³

V únoru 1396 přijel do Prahy Zikmund Lucemburský, který se hned aktivně zapojil do usmíření konfliktu mezi Václavem IV. a panskou jednotou, jejíž členové byli pozváni na jednání do Prahy na základě průvodních listů (glejtů). Jeden z nich, z 25. února, byl určen pro přední představitele jednoty z řad západočeské šlechty (a jejich doprovod): bratry Boreše (staršího) a Boreše (mladšího) z Rýzmburka, Bohuslava ze Švamberka, Půtu (Břeňkův bratr)⁶⁴ a Půtu (Břeňkův syn) ze Skály (z Rýzemberka) a Jana z Herštejna. Pozoruhodné je, že glejt pro markraběte Jošta, Jindřicha z Rožmberka, Jindřicha z Hradce a Břeňka ze Skály byl vydán až 11. března 1396, což snad ukazuje na jistou opatrnost předních členů jednoty při vyjednávání.⁶⁵ Rozhodčí výrok vynesený králem Zikmundem a markrabětem Joštem přinesl jisté urovnání sporů Václava IV. s pány v podobě uznání některých požadavků vtělených dříve do úmluv přijatých na Žebráku v květnu předchozího roku. Přijatá opatření měla do země přinést požadovaný „mír a pokoj“ („*fride und gemache*“). Představitelé jednoty získali významné zemské a dvorské úřady a také místo v královské radě. Lze doplnit, že jeden z Borešů z Rýzmburka a Bohuslav ze Švamberka se společně s dalšími pány podíleli na vraždě čtyř členů královské rady na Karlštejně; o podílu Břeňka ze Skály není nic známo.⁶⁶

61 AČ I, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 56–58, č. 5; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 246–247.

62 CDM XII, s. 224–225, č. 233 (s chybným datem); s. 263, č. 281; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 253; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 41; Idem, *Páni z Rýzemberka*, s. 134; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 3. Budějovsko, Praha 1884, s. 81.

63 J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 128–142; AČ I, s. 52–53, č. 1.

64 K Půtovi J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 124–128.

65 CDM XII, s. 275–277, č. 297–299; s. 281–282, č. 304; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 255; J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 135.

66 CDM XII, s. 283–285, č. 306; s. 286–288, č. 309; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 255–257, 273–274; J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 136–137; V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě*, s. 426–428.

Některé z písemností, které vznikly v prvních letech konfliktu mezi Václavem IV. a panskou jednotou, dokládají také snahy o obnovu míru a bezpečnosti v zemi – tato problematika byla ostatně zřetelně zastoupena v citovaných požadavcích pánů vůči králi. Členové jednoty usilovali krátce po králově internaci o uklidnění poměrů v zemi a za tím účelem byl jménem krále Václava IV. vydán 15. května 1394 mandát (dochovaná formulářová verze pro města Plzeňského kraje), který svolával příslušníky šlechty všech stupňů („*omnes et singuli barones, nobiles, milites, clientes atque terrigenae in districtu vestro [tj. měst] residentes*“) před krále do Prahy („*apud nos in Praga*“) ke dni 31. května 1394. Důvodem bylo jednání o míru a klidu v království („*de pace et tranquillitate regni nostri Boemie et ipsius re publica tractare volumus*“). Každý, kdo by se nedostavil, měl být považován za rušitele míru. Nařízeno bylo veřejné vyhlášení královského mandátu v uvedených městech v době trhu nebo svátků. Uvedené shromáždění mělo mít mimořádný charakter, a nebyl to tedy (v té době ještě neexistující) zemský sněm, neboť pozváni byli jen příslušníci šlechty a jejich klientela. Zda se tento „sněm“ uskutečnil, není jasné, pravděpodobně ano, neboť 12. června bylo zahájeno zasedání zemského soudu a uvedené shromáždění mu patrně předcházelo.⁶⁷ Podobně o rok později, 23. května 1395 vydal Václav IV. mandát, kterým nařídil městům vyhlásit, že všichni obyvatelé, rytíři, klienti a měšťané, kteří byli ve služebném nebo poddanském poměru ke králi nebo pánům („*omnes et singuli terrigenae, utpote milites et clientes, cives et oppidani, sive ad nos, sive ad barones regni pertineant*“) se měli dostavit o tzv. suchých dnech, tedy v době, kdy zasedal zemský soud, ohledně sporů o neprávem zabrané statky. I v tomto případě tedy klíčová role náležela zemskému soudu, navíc u poddaných byla účast na sněmu vyloučena.⁶⁸

Sesazení Václava IV. z trůnu římského krále vedlo k oslabení Lucemburků a nově zvolený římský král Ruprecht III. Falcký se snažil nabytou pozici upevnit válečnou kampaní proti Václavovi. Na počátku března roku 1400 vypukla válka na pomezí Českého království a říšských teritoriorií spojená s obsazováním českých lén v říši. Vpád míšeňského vojska až ke Praze a vytvoření široké koalice proti českému králi vedlo Václava IV. v srpnu 1401 k uzavření smíru s panskou jednotou. Průvodním jevem válečných operací bylo výrazné zhoršení už tak špatných bezpečnostních poměrů v zemi, zejména pak v západním pohraničí.⁶⁹

67 *Über Formelbücher 2*, s. 117–118, č. 132; D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 67–68; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 234; Jaroslav MEZNÍK, *Český zemský sněm za Václava IV.*, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (eds.), *Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, 1. sv., Praha 1994, s. 204–205.

68 *Über Formelbücher 2*, s. 118, č. 133; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 250; J. MEZNÍK, *Český zemský sněm*, s. 205–206.

69 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 324–330; J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 138–140; smír z 12. srpna 1401 – AČ I, s. 66–68, č. 11.

Pro zajištění bezpečnosti a míru v zemi v normativní rovině měly význam dvě obsáhlá usnesení českého zemského soudu z let 1402 a 1404. Na počátku února 1402 byla v Hradci Králové uzavřena dohoda mezi Václavem IV. a jeho bratrem Zikmundem týkající se úpravy mocenských poměrů v Českém království, kde se vlády fakticky ujal Zikmund.⁷⁰ Pod Zikmundovým osobním předsednictvím zasedl 18. února zemský soud, jehož výsledné usnesení (nález) zakazovalo domácím obyvatelům účast na válečných akcích proti České koruně (zjevně v reakci na vpády z říše) a zahrnovalo ustanovení ohledně zemské bezpečnosti. Nikdo z obyvatel země jakéhokoliv stavu nesměl na svém panství či opevněném sídle přechovávat a podporovat žádného „zemského zhůbce a škuodce“; trestem byla ztráta majetku a prohlášení za psance (svědectví ve věci měli podat krajští popravci). Navazující článek se týkal činnosti popravců a krajských konšelů, jejichž úkolem bylo stíhání a usvědčení zemských škůdců. Nález ale zakazoval těmto úředníkům plenit statky pachatele – mohl být zabaven jen oděv, jízdní koně a to, co by pokrylo náklady na kata („*což s kata jest dosti*“). Pokud stíhaná osoba nebyla do měsíce zadržena, měla být ve městech a krajích podle obvyklých zvyklostí prohlášena za psance. Závěrečná formule nálezu zapovídala všechny další násilné činy („*všecka branie mocí, všecko násilé, odpovědi, stráže i všecky nátisky*“), přičemž neměla hrát žádný význam skutečnost, zda předtím došlo, či nedošlo k formálnímu vyhlášení nepřátelství („*bud' odpovědi neb neodpovědi*“). Porušení těchto ustanovení bylo trestáno ztrátou majetku a prohlášením za psance.⁷¹

Druhé uvěznění krále Václava IV. v březnu 1402 znovu rozbouřilo poměry v Čechách, kdy proti sobě stála Zikmundova strana podporovaná členy panské jednoty a Václavova strana, v jejímž čele stál markrabě Prokop (jenž byl vzápětí také Zikmundem zajat). V zemi propukla lokální válka, ve které hrály důležitou roli hrady a ozbrojené družiny. Situace se poněkud uklidnila až na podzim 1403 poté, co se Václav IV. dostal z internace. Snahy o obnovu zemského míru se odrazily na jednání českého zemského soudu v prosinci 1404, kdy byl pány přijat nález týkající se zákazu obchodu s kradenými a ve válce získanými věcmi („*aby ižádný člověk ani zemenín kteréhožkoli řádu nepřijímal ani kupoval ižádných věcí válkami nebo lapkováním braných, ani zájmuov ani plenuov*“) pod trestem smrti a ztráty statků. Součinnost v dané věci měla vykonávat královská města s krajskými popravci. Mezi přísedícími zemského soudu se připomíná Břeněk z Rýzmburka a jeho syn Půta, Švamberky reprezentovali bratři Racek a Jan.⁷² Objevují

70 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 334–336; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. V. 1402–1437, Praha – Litomyšl 2000, s. 72–73.

71 RTT I, s. 594–595; text byl zařazen také do právní knihy Ondřeje z Dubé – *Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, ed. František Čáda, Praha 1930, s. 162–165, čl. 106–111; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V.*, s. 73; D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 83–84.

72 RTT II, s. 5, 10; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 357.

se zde také bratři Albrecht a Herbord z Kolovrat, příslušníci rodu, který v následujících dějinách Plzeňského kraje a krajského landfrýdu sehrál důležitou roli. Albrecht byl držitelem hradů Krašova, Libštejna a Eisenberku.⁷³ Na konci roku 1391 Václav IV. udělil Albrechtovi z Kolovrat „úřad popravce k hradu Krašovu“ („*officium justiciarie siue poprawe ad castrum Crassaw*“) v Plzeňském a Žateckém kraji. Tento úřad připojil k počtu ostatních popravců a všem královským úředníkům a městům v zemi přikázal nového popravce podporovat. Uvedený úřad popravce byl poněkud nestandardní, neboť se vázal k určitému hradu (situace připomíná starší trestní jurisdikci vázanou k hradům – *iudicium provinciale*) a zároveň se vázal ke dvěma krajům (jmenování určité osoby popravcem ve dvou či dokonce třech krajích však nebylo výjimečné).⁷⁴

V návaznosti na předchozí rozhodnutí zemského soudu jmenoval Václav IV. počátkem ledna roku 1405 v jedenácti českých krajích popravce z řad českých pánů a v příslušných dekretch vyhlásil zmiňované nálezy z let 1402 a 1404. Popravcem v Litoměřickém a Plzeňském kraji se stal Oldřich Zajíc z Házmburka, držitel hradu Přimda. Zda byl v Plzeňském kraji jmenován i další popravce, není známo, jmenovací listiny se patrně nedochovaly v úplnosti. Král Václav současně sdělil jednotlivým královským městům (dochovaly listiny pro Plzeň a Klatovy) obsah uvedených nálezů a přikázal jim, aby byla nápomocna popravcům ve svém kraji při stíhání zemských škůdců („*maleficorum, raptorum et oppressorum dicti regni Boemie et incolarum ipsius*“). Uvedené rozhodnutí mělo být veřejně ústně vyhlášeno v době trhu v každém z měst.⁷⁵ Václav IV. se uvedeným rozhodnutím podřídil požadavkům panské jednoty z dubna 1396, které se kromě jiného týkaly výkonu práva popravky v krajích ze strany pánů podle „starobylého obyčeje“.⁷⁶ Dílčích královských mandátů bylo vydáno patrně víc, v archivu města Loun se dochoval opis mandátu ze 17. srpna (patrně) roku 1405, kterým panovník oznamoval ukončení sporů s českými pány a přikázal, aby na veřejných místech, v kostelích a na trzích byl vyhlášen zákaz dalších násilných střetů, násilného obsazování cizích statků a přeprodávání kradených věcí.⁷⁷

Přijatá opatření z let 1402 a 1404 tak představují do jisté míry paralelu k celozemské-

73 Ke Kolovratům František GRUNT, *Počátky a vzestup pánů z Kolovrat v západních Čechách*, MZK 37, 2002, s. 7–23, zde s. 9–11; Idem, *Bratři Kolovratové v husitské revoluci. Cesta rodové politiky mezi katolíky a kališníky*, Dějiny a současnost 25, č. 5, 2003, s. 29–32.

74 *Archiv Koruny české V. Katalog listin z let 1378–1437*, ed. Antonín Haas, Praha 1947, s. 55–56, č. 87; Národní archiv Praha, f. Archiv České koruny, inv. č. 1296; B. RIEGER, *Zřízení krajské I*, s. 50, pozn. 8; F. GRUNT, *Počátky*, s. 10.

75 *Archiv Koruny české V*, s. 103–115, č. 164–183; CIM II, s. 1000–1010, č. 771–780; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 358–359; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 78; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 46–47; B. RIEGER, *Zřízení krajské I*, s. 52.

76 Srov. výše; CDM XII, s. 286–288, č. 309.

77 B. ROEDL – K. MAREŠ, *Neznámé písemnosti*, s. 205.

mu landfrýdu, neboť obsahují základní pravidla pro stíhání zemských škůdců. Rozhodnutí nebylo učiněno na smluvním principu, jak je tomu například u raných moravských landfrýdů z let 1396 a 1412, ale jako obecný náleží českého zemského soudu, který byl bez výjimky závazný pro všechny obyvatele země. Tento postup ukazuje jednoznačně dominantní postavení panských rodů (panské jednoty), které využily svoji nezpochybnitelnou roli v rámci zemského soudnictví. Uplatňování těchto „landfrýdních“ pravidel tak bylo v rukou tradičních institucí, tedy krajských popravců, jejichž činnost tím byla na počátku 15. století zřejmě plně obnovena a jejichž jurisdikce byla v nálezech jasně definována.⁷⁸

Průvodním jevem „velkých“ politických a vojenských událostí byl v předhusitské době již zmiňovaný fenomén bojových družin. Jejich činnost neměla jen kriminální rozměr (lapkovství, únosy apod.), ale měla i výrazné politické a mocenské pozadí, jak zřetelně ukazuje situace v západních Čechách. Jak ukázal Eduard Maur, až do smíru krále s panskou jednotou v roce 1404 fakticky splývala loupeživá činnost některých šlechticů ze západních Čech s konfliktem mezi jednotou a královskou stranou.⁷⁹ I po obnově zemského míru v letech 1404–1405 však řada pánů pokračovala ve faktickém odboji proti králi a jeho straně, k soukromým válkám navíc přistoupily i četné spory mezi bývalými členy panské jednoty. Zejména Jindřich z Rožmberka, jeden z jejich čelných a vlivných představitelů, zaujal prokrálovské postoje a s ohledem na své majetkové zájmy v západních Čechách se dostal do konfliktu s některými rody, zejména Rýzmborskými z Janovic, držiteli Domažlic a některých dalších statků.⁸⁰

K odbojné šlechtě patřili někteří členové rodu Švamberků a také Rýzmberků. Rožmberské popravčí zápisy a další prameny dokládají existenci ozbrojené družiny vázané na hrad Skála, ležící u Přeštic přibližně v polovině cesty mezi Plzní a Klatovy. Hrad patřil již zmiňovanému Půtovi ze Skály, který byl společně s bratrem Břeňkem členem panské jednoty. Sám Půta sídlil především na hradě Rabí a na Skále měl posádku, jejíž členové byli ve spojení s lapkovským tovaryštvem, které bylo vedeno příslušníky nižší šlechty – snad z řad rýzmborské klientely. Podle citovaných zápisů přepadali a olupovali zejména kupce na okolních cestách a jejich činnost se tak negativně dotýkala blízkých měst. Pravděpodobně v roce 1398 však členové družiny přepadli klatovské radní, kteří převáželi vybranou královskou berní. Královské vojsko, které v té době obléhalo nedaleké Horažďovice, přitáhlo k hradu Skála a oblehlo jej. Podle názoru Jiřího Jánského bylo obléhání přerušeno uzavřením příměří mezi králem

78 D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 85.

79 Eduard MAUR, *Lokální zástí a předpoklady husitství v západních Čechách*, MZK 29, 1994, s. 23–24.

80 *Ibidem*, s. 25–29, 31; J. JÁNSKÝ, *Kronika I*, s. 115–120; V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 59–60.

K rodu z Janovic Zdeněk PROCHÁZKA, *Hrad Rýzmberek*, Plzeň 2010, s. 11–14.

a panskou jednotou v polovině června 1399.⁸¹

Půta v roce 1399 v době obléhání zemřel a hrad se statky přešel na jeho bratra Břeňka, jehož hrady Skála, Rabí a Švihov se staly základnami bojových družin, které ohrožovaly široké okolí včetně rožmberských poddaných a statků. Jak dokládají podobné případy z moravského prostředí doložené jihlavskými popravčími zápisy, na překážku působení těchto lapkovských *bratrstev* nebyl ani fakt, že Břeňek z Rýzemberka v té době patřil k vysokým dvorským úředníkům. V době druhého zajetí Václava IV. byl hrad Skála obléhán královským vojskem pod velením Petra Zmrzlíka ze Svojšína, neboť Břeňek a jeho syn Půta patřili ke straníkům Zikmunda Lucemburského. Po Břeňkově smrti po roce 1408 statky zdědili jeho synové, z nichž Půta získal hrad Skálu a patřil také k přísedícím zemského i dvorského soudu.⁸² Půta zřejmě zachovával neutrální pozici ke králi Václavovi, v roce 1409 však došlo ke změně jeho postoje v souvislosti s popravou jeho příbuzného Jana ze Švamberka. Ten se v roce 1404 stal zástavním držitelem hradu a města Tachova a vystupuje zde jako královský hejtman. V následujícím roce se však postavil proti králi (využil vpádu Ruprechta III. Falckého do západních Čech), což následně vyvolalo několik tažení královského vojska proti hradu Tachovu; při jeho dobytí byl Jan se svým synovcem Václavem zajat a v roce 1409 pro odboj proti králi v Praze popraven. Královské vojsko zasáhlo už dříve proti dalším hradům (Věžka, Homberk). Poprava Jana ze Švamberka vyvolala odboj příslušníků jeho rodu – proti králi se postavili synové jeho bratra Bohuslava stejně jako synové Břeňka z Rýzemberka. Patrně od června až do listopadu roku 1413 královské vojsko pod velením podkomořího Jana Hájka z Hodětína obléhalo a patrně také dobylo rýzmberský hrad Skálu. Půta byl již v té době mrtev (byl zavražděn); obranu hradu vedl purkrabí Přibík Tuklér z Tuklek. V téže době královské vojsko táhlo také proti Krasíkovu. V následujícím roce však odbojníci s králem uzavřeli příměří – nejprve asi Půtovi bratři Jan a Vilém, kteří vedle Rabí a Švihova pro sebe udrželi i pobořenou Skálu, a v polovině roku i Švamberkové Bohuslav, Hynek Krušina a Jan a také rytíři z Janovic a Rýzemberka.⁸³

Král Václav IV. se nejpozději od konce 14. století snažil využít pro uklidnění poměrů v zemi institut landfrýdu, jenž se snažil uplatňovat na říšských teritoriích včetně zástavního Chebska, jak již bylo zmíněno výše. První doklad je datován do prosince

81 J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 126–128; E. MAUR, *Lokální zástí*, s. 20–21; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9. Domažlicko a Klatovsko, Praha 1893, s. 174.

82 J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 142–148; E. MAUR, *Lokální zástí*, s. 21.

83 J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 45–46; Idem, *Páni z Rýzemberka*, s. 147–149, 152–153; Idem, *Kronika I*, s. 104–106; J. ČECHURA, *Švamberkové*, s. 37–38; Idem, *Dynamika aktivit pánů ze Švamberka na Plzeňsku v první třetině 15. století*, Jižní Plzeňsko. Historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska v Blovicích 11, 2013, s. 78–80; E. MAUR, *Lokální zástí*, s. 24–25 (zde také k Janovicům a jejich sporům s Rožmberky); V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 58–59; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 13. Plzeňsko a Loketsko, Praha 1905, s. 43.

1399, kdy nařídil šlechtě, duchovenstvu a měšťům (jmenovitě Žatci, Mostu, Kadani, Lounům a Chomutovu) ze Žateckého kraje, aby uzavřely jednotu za účelem vzájemné pomoci a postihu zemských škůdců („*schedlich lewte*“). Na podzim roku 1405 král přikázal (nedatovaný mandát ve formulářové sbírce), aby byl v Žateckém kraji sjednán landfrýd („*eynunge, vorbuntnusse und landfrede*“), a to nejdéle na dobu dvou let s tím, že svojí působností nesmí překročit hranice kraje (případné teritoriální rozšíření landfrýdu muselo být předem projednáno s vyslanými členy královské rady). Král se svými mandáty (dochovány dva ze 4. listopadu 1405) obrátil jak na všechny stavy a úředníky v kraji, tak speciálně na jednotlivá města (Žatec). Písemnosti výslovně zmiňují starší existenci jednoty a povinnost opětovného uzavření landfrýdu („... *ligam siue confederacionem*“) a je tedy více než pravděpodobné, že první landfrýd byl v Žateckém kraji uzavřen již na základě citovaného mandátu z roku 1399.⁸⁴ Nedatovaný text landfrýdu (asi z přelomu let 1405/1406) v podobě smlouvy stavů Žateckého kraje se dochoval ve formulářové sbírce s písemnostmi Václava IV. Obsahuje obvyklá ustanovení týkající se stíhání zemských škůdců a zákazu jejich podpory na teritoriu Žateckého kraje a dále obecně zapovídá násilná jednání. V čele landfrýdu stála osmnáctičlenná přísežná rada, jejíž členové byli vybíráni tak, že z každého města byli určeni dva zástupci a další dva pak z okolních „obyvatel“, fakticky tedy šlechty (v listině byli jmenovitě uvedeni).⁸⁵ Královských měst bylo, jak již bylo uvedeno, pět, takže počet členů rady danému schématu neodpovídá (písemnost s ohledem na formulářový charakter ale není úplná). V čele landfrýdu stál hejtman neboli popravce („*capitaneus et iusticiarius districtus Zacensis*“), což je model, který je znám z pozdějších českých krajských landfrýdů a také z říše. Hejtmanem byl tedy krajský popravce Žateckého kraje, kterým byl dle králova mandátu kadaňský purkrabí.⁸⁶

Písemnosti týkající se vzniku landfrýdu v Žateckém kraji ukazují minimálně v hrubých rysech na možnosti formování landfrýdu v Plzeňském kraji. Také zde hrála klíčovou roli iniciativa českého krále, jak dokládají královské mandáty snad z konce 14. století (snad již z doby před rokem 1396). Václav IV. sděluje královským měšťům, že pověřil jako své zástupce Něpra z Roupova, Buška z Rýzemberka a Borníka ze Štítar, domažlického purkrabího, aby na pondělí po čtvrté postní neděli svolali do Plzně

84 CIM II, s. 932–934, č. 722; s. 1010, č. 781; s. 1020–1023, č. 789–790; *Codex Přemyslaeus*, s. 134–135, č. 210; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 44–47; Ivan HLAVÁČEK, *Žatecký landfrýd Václava IV. z března r. 1415*, in: Kateřina Smutná (ed.), *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka*, Brno 2000, s. 100–101.

85 Srov. také složení rady v chebském landfrýdu z roku 1412 – CIM II, s. 1141–1148, č. 851.

86 Text otiskl Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacie Václava IV. (VII. Dvě formulářové sbírky s Václavovými písemnostmi)*, Sborník archivních prací 13, 1963, s. 160–161. Srov. navazující opatření krále Václava z března 1406 – CIM II, s. 1028–1030, č. 794. Popravce – *Archiv Koruny české* V, s. 115, č. 183.

shromáždění všech světských a duchovních osob, na kterém mělo být jménem krále jednáno o míru v daném kraji („*de pace ac tranquillitate dicti districtus*“) a o potrestání jeho rušitelů. Královým zástupcům měly být předneseny všechny sporné záležitosti, které měly být následně předloženy k vyřešení králi. Panovníkův záměr měl být v každém městě veřejně vyhlášen.⁸⁷ Druhý dochovaný nedatovaný mandát je znám také z formulářové sbírky, týkal se zřejmě Plzeňského kraje („*in districtu P.*“) a jeho obsah je v zásadě shodný.⁸⁸

Landfrýd v Plzeňském kraji je poprvé doložen zmínkami v městských účtech města Stříbra ze začátku 15. století. Toto královské město disponovalo nejen vlastní městskou (měšťanskou) hotovostí, ale i menším žoldněřským oddílem. Město v tomto směru využívalo v letech 1401–1405 služeb jistého pana Boreše a jeho ozbrojené družiny; tímto pánem byl nepochybně jeden z Borešů z Rýzmburka. Vojenskou hotovost královských měst využíval panovník jako významnou část královského vojska. Žoldněři placení městem Stříbrem se tak v roce 1403 účastnili tažení proti hradu Prostiboří a v roce 1406 proti Tachovu a Věžce. V roce 1410 vytáhli stříbrští žoldněři pod vedením hejtmána Maříka Hubenky k Přešticím a poté ke Kasejovicím; tažení snad souviselo s hrady Skálou a Třemšínem. Žoldněři se poté stáhli do Plzně, kde bylo vojsko rozpuštěno. Celé tažení trvalo několik měsíců. Stříbrské účty zmiňují výdaje v souvislosti s tažením landfrýdu („*pro expensis racione lanffryd*“); zjevně tedy šlo o výpravu proti rušitelům zemského míru. Z kontextu je zřejmé, že stříbrský oddíl byl součástí většího vojska, protože vedle zmíněného hejtmána čítal pouze šest jezdců (jeden z nich byl puškař, co ukazuje, že cílem bylo dobývání opevněných sídel) a jeden kuchař.⁸⁹ Můžeme tedy předpokládat, že také v Plzeňském kraji byl z podnětu panovníka uzavřen někdy po roce 1405, respektive před rokem 1410 landfrýd. Nastíněná situace v Žateckém kraji patrně představuje analogii – i landfrýd na Plzeňsku byl patrně uzavřen na omezenou dobu (dva roky?) a klíčovou roli v něm zřejmě také hrála královská města a šlechta z řad Václavových straníků. Významná role měst včetně jejich zastoupení v radě, jak ukazuje žatecký příklad, v předhusitských landfrýdech nepochybně souvisela se snahou Václava IV. využívat ve své bezpečnostní politice právě královská města. Tyto rané landfrýdy se tak poněkud liší od pozdějších krajských landfrýdů v Čechách, kde rozhodující role v orgánech připadla šlechtě (města byla

87 *Über Formelbücher* 2, s. 119, č. 135a. K identifikaci osob a možné dataci viz A. SEDLÁČEK, *Hrady* 9, s. 76 (Borník ze Štítar se jako purkrabí připomíná v letech 1392–1396, v roce 1399 již jako bývalý purkrabí); s. 197 (Něprv z Roupova se připomíná do roku 1398). Identifikace Buška (Bohuslava?) z Rýzmburka je prozatím nejistá.

88 *Über Formelbücher* 2, s. 119–120, č. 135b.

89 Rostislav NOVÝ, *Stříbrské vojenství v době předhusitské (Studie k dějinám městského předhusitského vojenství)*, *Historie a vojenství* 3, 1963, s. 438–441; E. MAUR, *Lokální záští*, s. 32; J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzmburka*, s. 148. K Třemšínu AČ III, s. 290–291, č. 8.

v radách zastoupena jen v některých případech).⁹⁰ V roce 1413 se stříbrští žoldnéři i s puškařem zúčastnili obléhání hradu Krasíkova v souvislosti se zmiňovaným odbojem bratří ze Švamberka.⁹¹

V březnu 1412 král Václav poslal prostřednictvím posla Jindřichovi z Rožmberka stručný nástin naléhavých záležitostí, které s ním chtěl projednat. Šlo o otázky zemské bezpečnosti a postupu „*proti těm všem, ježto se búrje v zemi a berú, lúpie na silniciech, násilé a bezprávie činie v tom kraji Plzenském*“. Jindřich měl panovníkovi jako „*pán zemský a popravce*“ pomoci tento stav řešit, stejně jako měli učinit i ostatní páni v zemi. Václav IV. také uvedl, že řada rušitelů pokoje se na něj ve své kriminální činnosti odvolává s tím, že jednají na rozkaz krále. Panovník proto obeslal královská města, kláštery a také pány s tím, aby mu tuto neblahou praxi pomohli zastavit. Zjevně tak doznívala již zmiňovaná skutečnost, že činnost různých zemských škůdců a loupeživých družin byla dříve hojně využívána i v politickém soupeření a falešné odkazy na královskou autoritu měly dát pokračující kriminální činnosti zdání legitimacy.⁹²

Další zmínky o landfrýdu v Plzeňském kraji chybí až do roku 1415. Skutečnost, že krajské landfrýdy byly v této době uzavírány na pevně stanovený počet let, naznačuje, že neměly představovat nějakou stabilní správní a vojenskou strukturu v krajích, ale spíše šlo o vhodný nástroj „*ad hoc*“ k řešení aktuálních bezpečnostních problémů.⁹³ Před rokem 1415 se aktuální hrozbou v západních Čechách stali Borešové z Rýzmburka, jejichž hrad Přimda se stal základnou bojové družiny vedené purkrabím Bohušem (řečeným Tista) ze Štědré, která ohrožovala široké okolí a napadala také královské statky. Pozadí jejich loupežné činnosti mělo asi jen částečně politické pozadí (král dokonce Borešům v roce 1413 zaplatil jakousi starší dlužnou částku), ale spíše ekonomické důvody spojené s majetkovým úpadkem kdysi slavného rodu.⁹⁴ Král Václav svým mandátem z 15. dubna 1415 pověřil své zástupce podkomořího Jana z Lestkova⁹⁵ a Bohuslava (VI.) ze Švamberka, který o rok dříve uzavřel s králem smír, aby v Plzeňském kraji vyjednávali s Borešem starším řečeným Hrabě a Borešem mladším z Rýzmburka a dalšími šlechtici, kláštery a městy o napravení míru, fakticky tedy o uzavření dalšího

90 Srov. Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 78–93.

91 R. NOVÝ, *Stříbrské vojenství*, s. 442; A. SEDLÁČEK, *Hrady* 13, s. 41; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 45–46; E. MAUR, *Lokální záští*, s. 32–33.

92 AČ III, s. 294–295, č. 13.

93 Srov. také uzavření landfrýdu v roce 1412 zahrnující Chebsko, Loketsko a okolní teritoria říšských knížat – CIM II, s. 1141–1148, č. 851; s. 1153–1156, č. 855.

94 T. VELÍMSKÝ, *Hrabišici*, s. 222–223. K vazbám lapků z Přimdy k hradu Skála E. MAUR, *Lokální záští*, s. 36.

95 Jan z Lestkova zřejmě pocházel z vedlejší linie pánů ze Švamberka – k tomu J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 47–52.

landfrýdu.⁹⁶ Jednání s pány z Rýzmburka však patrně nebyla úspěšná a proti Přimdě dvakrát vytáhlo královské vojsko pod vedením Jana z Lestkova (ten formoval vojsko již v září 1415). Při prvním tažení v březnu 1416 hrad sice dobyt nebyl, náhlým přepadem však bylo pochytno v podhradí 30 členů hradní posádky (bojové družiny), kteří byli následně v Praze popraveni. Krátké pětitydenní příměří s králem uzavřené 18. června 1416 bylo vystřídáno dalšími akcemi bojové družiny na Přimdě. Purkrabího Tistu podporoval také Jindřich mladší z Plavna, pán na Kynžvartu a Bečově, který vůči králi nárokoval náhradu za starší služby, a jeho strýc Jindřich starší z Plavna, pán na hradě Hasištejně. Královské vojsko proto v roce 1418 dobylo nejprve Hasištejn, Jindřich mladší z Plavna byl uvězněn v Praze a následně královské oddíly oblehly Přimdu; purkrabí Tista hrad vydal. Zástava Přimdy byla následně Borešům vyplacena.⁹⁷

Pozoruhodné je, že text zmiňovaného příměří (dochována je listina, kterou vydali oba Borešové a purkrabí Bohuš ze Štědré) plzeňský landfrýd nijak nezmiňuje – spory mezi oběma stranami měl případně řešit Čeněk z Vartenberka jako ubrman.⁹⁸ Landfrýd Plzeňského kraje se tak podařilo uzavřít patrně až na začátku roku 1417. Listinou z 5. ledna 1417 oznámil král Václav všem obyvatelům Plzeňského kraje, že pověřil Bohuslava ze Švamberka a podkomořího Jana z Lestkova, aby královým jménem v Plzeňském kraji zařídili vše, co by se dotýkalo míru („... *potestatem in districtu Pilznensi supradicto pacem, comodum et quietem procurandi, faciendi, ordinandi et disponendi ... pro pace, comodo et quiete per ipsos in predicto districtu nostro nomine instaurandi*“). Přes jistou neurčitost formulací šlo nepochybně o uzavření landfrýdu, a to na základě králova rozhodnutí (Václav IV. si tedy v otázce vzniku landfrýdů ponechával zásadní slovo). Všichni obyvatelé kraje byli zavázáni radou a pomocí („*consilium, auxilium et iuuamen*“) při vzniku landfrýdu s tím, že podrobnosti byly obsaženy v dalších panovníckých písemnostech (šlo nepochybně o mandáty určené zejména královským městům, viz výše příklad ze Žatecka). Na tuto listinu pak navazuje další, z 26. února 1417, kdy český král pověřil Jana Studenta, purkrabího na Křivoklátě, a Jana Hájka z Hodětína, mistra královské kuchyně, aby se členy landfrýdu („*unio*“) Plzeňského kraje, sjednaného Bohuslavem ze Švamberka a Janem z Lestkova, projednali určité záležitosti týkající se uzavřeného landfrýdu. Znění mandátu je dost neurčité, ale některé formulace zřetelně naznačují, že landfrýd byl uzavřen teprve nedávno a je

96 CIM II, s. 1160–1162, č. 860; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 46–47; E. MAUR, *Lokální záští*, s. 22.

97 T. VELÍMSKÝ, *Hrabišici*, s. 223–224; E. MAUR, *Lokální záští*, s. 22–23, 35–36; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 46–47; *Ibidem*, *Kronika I*, s. 110–111; V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 61–62; J. ŠLAJER, *Husitství*, s. 33; AČ III, s. 279, č. 13; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 48–50; *Staré letopisy české (východočeská větev a některé související texty)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2018, s. 312, 320.

98 AČ III, s. 279, č. 13.

třeba ještě vyřešit některé záležitosti.⁹⁹ Vůdčí osobností plzeňského landfrýdu, který se stal nejvýznamnějším formalizovaným uskupením katolické šlechty v Čechách v době husitské revoluce, se stal až do začátku dvacátých let Bohuslav ze Švamberka a později jeho bratr Hynek Krušina.¹⁰⁰ Jan z Lestkova již na podzim 1417 ztratil úřad podkomořího a byl v opozici proti králi Václavovi až do panovníkovy smrti v srpnu 1419. Na politickou scénu se vrátil až na začátku dvacátých let jako straník Zikmunda Lucemburského.¹⁰¹

Plzeňský kraj představoval od konce 14. století teritorium, které bylo spojeno s četnými soukromými válkami a záštími, které pokračovaly i po smíru krále Václava IV. s panskou jednotou v letech 1404–1405 a trvaly fakticky až do vypuknutí první husitské války v roce 1419. Širší Plzeňsko představovalo již od staršího středověku specifický příhraniční region, ve kterém byla v době vlády Václava IV. uplatňována řada formálních nástrojů k prosazení zemského míru a bezpečnosti. Podobně jako v sousedním Žatecku tak i v Plzeňském kraji byl od přelomu 14. a 15. století uplatňován institut landfrýdu jako prostředek pro stíhání závažných deliktů proti zemskému právu. Důležitou roli v těchto raných landfrýdech hrála vedle šlechty také královská města, později však landfrýdy nabyly výrazněji šlechtický charakter. Landfrýd v Plzeňském kraji byl ve své stabilnější formě konstituován v roce 1417 a stal se základem pro další existenci, respektive obnovu landfrýdu na Plzeňsku jako významného fenoménu katolické strany v husitských Čechách.

99 *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad*, část I. 1300–1450, ed. Josef Strnad, Plzeň 1891, s. 283–284, č. 254; s. 289–290, č. 257; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 47–48; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 47; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 225; V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 63. K možným okolnostem vyslání králových zástupců koncem února 1417 E. MAUR, *Lokální záští*, s. 35.

100 K oběma Švamberkům detailně J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 52–61, 65–104; nejnověji J. ČECHURA, *Švamberkové*, s. 42–78.

101 J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 50–51.

Autor | Author

Dalibor Janiš

Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Reální 5, 701 03 Ostrava

Česká republika

dalibor.janis@osu.cz

ORCID: 0000-0003-1314-804X

Mgr. Dalibor Janiš, Ph.D. (* 1973) působí na Filozofické fakultě Ostravské univerzity jako odborný asistent na Katedře historie a je ředitelem Centra pro studium středověké společnosti a kultury – Vivarium. Zabývá se dějinami středověku a raného novověku (13.–16. století) v českých zemích a ve střední Evropě se zaměřením na právní dějiny, edice pramenů, dějiny šlechty a šlechtických sídel.

Summary

The study deals with the issue of securing peace and security in the Kingdom of Bohemia in the period before the Hussite Revolution, focusing on the second half of the 14th and the beginning of the 15th century. Attention is paid to the role of the monarch and the efforts of the land community represented by the lords, and the role of the royal towns is also highlighted. The provincial judges played a key role in protecting security in each country, as did the royal towns. The turbulent reign of Wenceslaus IV, coupled with the king's rivalry with other members of the Luxembourg dynasty and a small group of Bohemian lords, brought with it a disruption of the security situation in the country. One of the tools used to restore security and stability to the country was the institution of the "Landfriede", which was adopted in its basic form from the imperial environment and applied in the western regions of the Kingdom of Bohemia. Special attention is paid to the situation in western Bohemia in the medieval Pilsen region, where the institution of the regional "Landfriede" began to take shape around the turn of the 14th and 15th centuries. The study focuses on the early development of the "Landfriede" until 1417, when a stable grouping was formed, headed by prominent members of the West Bohemian nobility. The noble families of the lords of Švamberk, Rýzmberk, Rýzmburk, and Kolovrat played a key role. An important role was played by the group of royal towns headed by Plzeň (Pilsen).

Hašek z Valdštejna a Kutná Hora

DAVID PAPAJÍK

Abstrakt | Abstract

Studie je zaměřena na vylíčení vazby významného šlechtice husitské a pohusitské doby v českých zemích Haška z Valdštejna k důležitému městu v českých zemích té doby, Kutné Hoře. Hašek z Valdštejna zastával v letech 1422–1424 celkem 19 měsíců úřad kutnohorského mincmistra. Kromě toho Hašek z Valdštejna o město či v jeho nejbližším okolí několikrát bojoval (na přelomu let 1421–1422 a nepřímo i v letech 1423–1424).

Hašek of Valdštejn and Kutná Hora

The study focuses on the connection of the important nobleman of the Hussite and post-Hussite period in the Bohemian Lands, Hašek of Valdštejn, to Kutná Hora, an important town in the Bohemian lands at that time. Hašek of Valdštejn held the office of mint master of Kutná Hora a total of 19 months between 1422 and 1424. In addition, Hašek of Valdštejn fought several times for the town or in its immediate surroundings (at the turn of 1421–1422 and indirectly in 1423–1424).

Klíčová slova | Keywords

Hašek z Valdštejna; Kutná Hora; husitství; kutnohorský mincmistr; 15. století

Hašek of Valdštejn; Kutná Hora; Hussitism; mint master of Kutná Hora; 15th century

Cílem následující studie je popsat a analyzovat vztah významného šlechtice husitské a pohusitské doby v českých zemích Haška z Valdštejna k jednomu z nejdůležitějších měst v českých zemích Kutné Hoře. Hašek z Valdštejna projevoval o toto město zvýšený zájem v první polovině dvacátých let 15. století. V letech 1422–1424 pak zastával celkem 19 měsíců úřad kutnohorského mincmistra. Na přelomu let 1421–1422 a nepřímo i v letech 1423–1424 o město Hašek bojoval s odpůrci (v letech 1421–1422

s králem Zikmundem Lucemburským, v letech 1423–1424 s Janem Žižkou z Trocnova).¹ Během analýzy si ukážeme, že některá tvrzení dosavadní literatury o působení Haška z Valdštejna v Kutné Hoře jsou nepřesná či založená na pouhých domněnkách.

Vztah Haška z Valdštejna ke Kutné Hoře není možno vylíčit bez vazby k širším souvislostem české politiky dané doby. Budu se snažit tento širší kontext omezit na nezbytně nutné body, aby v líčení politického vývoje v českých zemích vazba Haška a Kutné Hory nezanikla. Přesto bude potřeba dvojí zapojení Haška z Valdštejna do boje o Kutnou Horu (na přelomu let 1421–1422 a nepřímě i v letech 1423–1424) zasadit do kontextu vývoje v zemi, jinak by nebylo možno pochopit všechny souvislosti.

Podle převažujícího názoru historiků se Hašek z Valdštejna spolu s Václavem Strážnickým z Kravař po porážce husitů na Moravě a pacifikaci země králem Zikmundem koncem října či počátkem listopadu 1421 přesunul do východních Čech, kde bojoval na straně pražanů proti Zikmundovi.² První výrazný pramenně doložený kontakt Haška z Valdštejna a města Kutné Hory spadá do přelomu let 1421–1422. Král Zikmund Lucemburský si během podzimu roku 1421 pro sebe zabezpečil Moravu. Jeho cílem bylo ovšem něco jiného, vyhladit husitství v Čechách. Zikmund opustil původní myšlenku táhnout přes Olomouc na Litomyšl a rozhodl se jít do Čech z Brna přes Jihlavu, kam dorazil 6. prosince 1421. V Jihlavě na něho již čekaly vojenské kontingenty vévody Albrechta Rakouského a Slezanů. Zikmundovo vojsko směřovalo ke Kutné Hoře. Na cestě z Jihlavy do Kutné Hory se nacházelo město Čáslav. Podle kronikáře Vavřince z Březové město Čáslav proto obsadili svými vojáky Hašek z Valdštejna, Viktorin z Kunštátu a z Poděbrad a Václav Strážnický z Kravař. Poté,

1 Zpracování a vydání studie bylo umožněno díky finanční podpoře Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v letech 2023–2025 z Fondu pro podporu vědecké činnosti projektu „K dějinám šlechtických elit za husitství (se zaměřením na osobnost Haška z Valdštejna)“. K osobnosti Haška z Valdštejna neexistuje podrobná monografie či studie. Pro základní přehled o něm možno vycházet z časopiseckých prací – Martin ŠANDERA, *Vrtkavý husitský pán Hašek z Valdštejna*, *Krконоše-Podkrконоші* 20, 2012, s. 479–485; Jiří JUROK, *Hašek z Valdštejna. Od straníka markraběte Prokopa k husitskému hejtmanovi, moravskému zemskému hejtmanovi a diplomatu stran habsburské, rožmberské a posléze poděbradské*, *Vlastivědný věstník moravský* 68, 2016, s. 18–22; David PAPAJÍK, *K osobnosti a charakteru Haška z Valdštejna*, *Východočeské listy historické* 40, 2018, č. 2, s. 39–59; idem, *Majetkové strategie šlechty v pozdním středověku na modelovém příkladu Haška z Valdštejna*, *Historica Olomucensia* 59, 2020, s. 53–74.

2 Augustin NEUMANN, *K dějinám husitství na Moravě*, Olomouc 1939, s. 64; Josef VÁLKA, *Morava roku 1421 (studie k dějinám husitské revoluce na Moravě I)*, *Studia comeniana et historica* 9, 1979, s. 107; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, 3. díl, Praha 1996, s. 109; Petr ČORNEJ, *Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka*, Praha 2019, s. 434. V textu se snažím rozlišovat Pražany jako obyvatele pražských měst a pražany jako označení příslušníků husitského svazu ustanoveného na jaře 1421. Ne vždy ale je takové rozlišení zcela jednoznačné.

co město dobře zabezpečili, odešli spolu s částí vojska do Kutné Hory.³

V neděli ráno 21. prosince 1421 dle Vavřince z Březové vydali Jan Žižka, zástupci pražanů, Hašek z Valdštejna, Viktorin z Kunštátu a z Poděbrad a Václav Strážnický rozkaz, aby kněží po mši z kazatelen vyzvali obyvatele v Kutné Hoře k boji se Zikmundem. Dále velitelé nařídili biřicům, aby po ulicích města rozhlásili, že se mají všichni chystat na nadcházející bitvu a zachovat věrnost husitské víře a pražanům. Zároveň měli volat po městě, že pokud jim obyvatele zachovají věrnost, tak oni za ně budou bojovat až do posledního muže. Po skromné snídani nechali husité ve městě vyzvánět zvony. Je dobré si zapamatovat kronikářovu poznámku o věrnosti, protože právě ta rozhodne následující střetnutí.⁴

Žižka a ostatní velitelé vojska se rozhodli nebránit Kutnou Horu v samotném městě, ale ve vozové hradbě postavené několik set metrů severně či severozápadně od města. Zikmundovo vojsko se po cestě z Jihlavy vyhnulo husitské Čáslavi a zamířilo přímo ke Kutné Hoře. Husitští bojovníci v poli byli povzbuzováni před bitvou kněžími, následně se vrhli na zem a prosili Boha o pomoc v bitvě. Po společné modlitbě byli vybraní stoupenci husitů pasováni na rytíře. Ač je král Zikmund označován spíše za diplomata než zkušeného válečníka, u Kutné Hory uplatnil některé velmi zajímavé nápady. Nařídil totiž před svým vojskem hnát jako štít několik set kusů volů a krav. Cílem jeho vojáků nebyl masivní útok na soupeřovu vozovou hradbu. Šlo o to husity co nejvíce zaměstnat menšími útoky, které probíhaly celou neděli 21. prosince až do večera. Zikmundovi se podařilo v neznámé době dojednat, že jeho stoupenci ve městě otevřou Zikmundovým vojákům kolínskou bránu města. V samotném městě zůstalo jen velmi málo husitských bojovníků, protože téměř všichni odešli do vozové hradby bojovat se Zikmundem. Otevřenou kolínskou branou se do města vrhli nejenom Zikmundovi vojáci, ale i němečtí uprchlíci z Kutné Hory, kteří byli dříve nuceni před husity z města utéct. To, co ve městě následovalo, byl masakr. Lidé ve městě, kteří neznali předem smluvené heslo nebo nevystavili v oknech obrazy svatých, byli zabíjeni. Útočníci se zaměřili na husitské kněze dlící ve městě, jeden z nich byl proboden přímo před oltářem, druhého shodili z věže kostela. Pravděpodobně přímo ve městě byl zabit i kutnohorský husitský mincmistr Mikuláš z Dědibab.⁵

Zikmundovým vojákům se podařilo získat koridor mezi vozovou hradbou husitů

3 *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých (dále FRB). Díl V. Příbika z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká, Kronika Vavřince z Březové, výtah z Kroniky Vavřince z Březové, Vavřince z Březové Píseň o vítězství u Domažlic, tzv. Kronika University pražské, Kronika Bartoška z Drahonic, Přídavek Kroniky Bartoška z Drahonic, edd. J. Emler – J. Gebauer – J. Goll, Praha 1893, s. 532; z BŘEZOVÉ, Vavřinec, Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic, edd. M. Bláhová a kol., Praha 1979, s. 274; Josef PEKAŘ, Žižka a jeho doba 3, Praha 1992, s. 130; P. ČORNEJ, Jan Žižka, s. 441–442.*

4 *FRB V, s. 532; V. z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 275.*

5 *FRB V, s. 532–533; V. z BŘEZOVÉ, Husitská kronika, s. 275–276; P. ČORNEJ, Jan Žižka, s. 442–444.*

a městem. Hrozilo celkové obklíčení husitského vojska. Husitům se přesto zdařilo pozdě večer, kolem deváté hodiny, z obklíčení uniknout. Vojsko se vcelku spořádaně stáhlo do Kolína. P. Čornej řešil otázku, kdo vymyslel tento geniální plán úniku. Autorství nepřipisuje výhradně Žižkovi, ale podle něho se jednalo o kolektivní rozhodnutí, na kterém se podíleli jak Jan Žižka, tak Jan Hvězda z Vícemilic a Hašek z Valdštejna. Na druhou stranu je zcela nepochopitelné počínání velitelů Zikmundova vojska, kteří nechali husity uprchnout. Snad to bylo způsobeno uspokojením, že se podařilo obsadit Kutnou Horu. Husité ustoupili, ale nebyli poraženi. Zdá se, že vedení Zikmundova vojska předpokládalo, že se husité uchýlí k obraně jiných sídel a ničeho dalšího nebudou schopni.⁶

Zikmundovo vojsko se následně věnovalo drancování a loupení. Zikmund, olomoucký biskup Jan XI. Železný a špičky vojska pak strávili vánoční svátky v Kutné Hoře. Část Zikmundova vojska se vydala obléhat Čáslav, kde je Zikmundův pobyt doložen 3. ledna 1422 (konkrétně v ležení u Čáslavi). Husité mezitím sbírali síly a další bojovníky na Jičínsku (často i násilně). Spojené tábořské a pražské oddíly se setkaly 6. ledna 1422 u Kolína. Sešly se ne proto, aby zorganizovaly obranu, ale proto, aby podnikly protiútok. Zikmundovo vojsko něco takového vůbec nečekalo. Patrně byli královi vojáci roztroušeni v okolí Kutné Hory. Odpor proti husitskému vojsku se podle kronikářského záznamu pokusili křižáci zorganizovat před vsí Nebovidy, ale nebyli úspěšní. Král Zikmund vyhodnotil situaci tak, že nemá dostatek sil, aby mohl hájit Kutnou Horu, a proto nařídil 6. ledna 1422 mezi sedmou a osmou hodinou večer vojskům ustoupit směrem na Německý Brod (dnes Havlíčkův Brod). Poté, co vojáci naložili na vozy získanou kořist, dle Zikmundových instrukcí Kutnou Horu zapálili.⁷

Do Jihlavy prchající Zikmundovo vojsko nebylo schopno účinné obrany. Jeho zadní voj byl poražen husity 8. ledna 1422 u městečka Habry. Část vojska se dokázala zformovat k obraně Německého Brodu. Husité zaútočili na Německý Brod 9. ledna 1422. Boje trvaly celý den. Dne 10. ledna 1422 ráno bylo zahájeno jednání mezi husity a obránci Německého Brodu o kapitulaci. Během probíhajícího jednání husité na město zcela neočekávaně a proti všem pravidlům zaútočili, spoustu nepřátel zajali a město vypálili. Samotný Zikmund se s elitní částí vojska již předtím po dramatickém

6 *Ze zpráv a kronik doby husitské*, ed. Ivan Hlaváček, Praha 1981, s. 227; J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba* 3, s. 132–133; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 444.

7 Eberhart WINDECKE, *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, ed. Wilhelm Altman, Berlin 1893, s. 120; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 38; *FRB. Series nova III. Staré letopisy české (východočeská větev a některé související texty)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2018, s. 11; TOMEK, Wacław Wladiwoj, *Dějepis města Prahy, díl IV* Praha 1879, s. 227–228; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 445–446. K zásadní roli Haška z Valdštejna v odehnání Zikmundova vojska z Kutné Hory, J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba* 3, s. 141–142.

útěku přes řeku Sázavu zachránil v Jihlavě. Odkud pak pokračoval do Uherského Hradiště, kde je jeho pobyt doložen 16. ledna 1422.⁸

Husité uspořádali u Německého Brodu po jeho dobytí velkou oslavu. Stalo se tak buď hned v neděli 11. ledna nebo v pondělí 12. ledna. Před nastoupeným vojskem bylo nesené pět až sedm získaných uherských korouhví. Hned poté následovalo pasování nejzasloužilejších válečníků na rytíře. Byl mezi nimi i Jan Žižka. Zda se takové pocty dočkal i Hašek z Valdštejna, prameny nezaznamenaly.⁹

Ač neznáme detaily Haškova zapojení v boji, muselo se jednat o z pohledu husitů nezpochybnitelnou roli. Velice totiž vzrostla jeho prestiž mezi husity a hlavně pražany. Jeho zásluhy musely být výrazné. Svým hrdinným postojem proti uherské převaze na Moravě a bojem proti Zikmundovi během tažení ke Kutné Hoře si Hašek vydobyl velké uznání. Směřoval do pozice jednoho z vůdců husitských sil v Čechách a rivala Jana Žižky z Trocnova.¹⁰ Historik P. Čornej v souvislosti s vyhnáním Zikmundova vojska z Kutné Hory přímo píše o Haškovi jako o nové hvězdě husitského válečnictví, která si získala značné renomé.¹¹

Bitva o Kutnou Horu a Německý Brod našla odezvu v beletristické tvorbě v zahraničí. Do dnešních dní se dochovala polsky psaná báseň či píseň, která vznikla kolem roku 1440. To by pro nás nemuselo být tak zajímavé. Ovšem zajímavé pro nás je to, že v básni vystupují jako hlavní protivníci krále Zikmunda Jan Žižka a Hašek z Valdštejna. Neznámý autor uvádí, že o celé záležitosti slyšel od Čechů. Skladatel básně byl na straně Čechů a proti Zikmundovi a jeho neúspěchům na bojišti se vysmíval. V básni nechává autor dokonce promluvit Haška z Valdštejna ke králi Zikmundovi (uvádím v překladu do češtiny): „*Nemluv tak králi uherský! / Lépe ti to šlo v Kostnici / zapírat vinu, / nežli Pražáčky dobývat mečem.*“¹²

8 E. WINDECKE, *Denkwürdigkeiten*, s. 120; *Staré letopisy české z vratlavského rukopisu*, s. 38; J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba 3*, s. 138–142; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 111; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české V (1402–1437)*, Praha – Litomyšl 2000, s. 309–311; idem, *Jan Žižka*, s. 446–449.

9 FRB. *Series nova II. Staré letopisy české (texty nejstarší vrstvy)*, ed. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2003, s. 197; FRB. *Series nova III*, s. 11; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 450.

10 J. VÁLKA, *Morava roku 1421*, s. 24.

11 P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 442, 450.

12 *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, ed. Wiesław Wydra – Wojciech Ryszard Rzepka, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984, s. 287–288. „*Nie mow tego, krolu wegierski! / A lepiej ci bylo w Konstancy / Slowki przq daci, / Niżli prażaczków / Mieczem dobywaci.*“ Text poprvé v našem prostoru otiskl i s překladem do češtiny J. Pekař (*Zprávy pramenů o bojích u Hory a Brodu kol Vánoc 1421*, ed. Josef Pekař, Praha 1928, s. 12–13). Z českých autorů se rozbořením básně (i s ukázkami textu) zabýval v nedávné době P. Čornej (P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 451). Z polských autorů Anna PANER, *Jan Žižka z Trocnova*, Gdańsk 2002, s. 181–182; Teresa MICHAŁOWSKA, *Średniowiecze*, Warszawa 2006, s. 545–549. K tomu také J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba 3*, s. 142; idem, *Žižka a jeho doba 4*, s. 101. Zbývá doplnit, že jméno Haška z Valdštejna je v písni zkomolené do podoby Jeszk Ostrowski.

Po úspěchu v boji se Zikmundem vzrostl význam Haška z Valdštejna v řadách umírněných husitských sil a pražanů. Dne 9. února 1422 představitelé Starého a Nového Města pražského zvolili do funkce nejvyššího pražského hejtmána právě Haška z Valdštejna.¹³ Ten stál velice pravděpodobně za politickým převratem v Praze, když zorganizoval 9. března 1422 na staroměstské radnici v Praze popravu dosavadního „neformálního“ vládce Prahy Jana Želivského.¹⁴ Vylíčení celé záležitosti ale není předmětem této studie, takže se jí nebudeme blíže věnovat.

Pro nás podstatnou skutečností se stal příchod litevského knížete Zikmunda Korybutoviče do Prahy, kam dorazil 16. či 17. května 1422. V pražském souměstí byl nečekaně pozitivně přivítán, paradoxně lépe na radikálnějším Novém Městě než na konzervativním Starém Městě. Zikmund Korybutovič jako zástupce budoucího krále Vitolda odvolal dosavadní konšely a 25. května nechal zvolit konšely nové, které osobně potvrdil. Korybutovič prosadil, že se do pražských měst mohly vrátit osoby z nich vyhnané v březnu 1422 (ale jen kališníci, na katolíky se to nevztahovalo). Jedním z jeho nejbližších spolupracovníků z řad šlechty se stal Hašek z Valdštejna. Historik J. Pekař se domníval, že Hašek svým počínáním v Praze připravil půdu pro příchod Zikmunda Korybutoviče. Jednalo se o společný program pražanů a části husitské šlechty proti radikálním husitům (táborům a Žižkovi).¹⁵

Působení Zikmunda Korybutoviče v Praze v roce 1422 podle P. Čorneje ukazuje, že se jednalo o energického a organizačně schopného člověka, který je navíc ochoten naslouchat svému okolí. Právě čeští a moravští šlechtici, kterými se obklopil, mu nepochybně radili, jak se co nejlépe zorientovat v cizím neznámém prostředí.¹⁶ Nebude asi náhoda, že se Hašek z Valdštejna objevil 26. července 1422 v Kutné Hoře. Dozvídáme se to z dokumentu, ve kterém Friduš z Kutné Hory zapsal svůj majetek ve výši 1 000 kop grošů Janovi Chotůňovi z Nestějova. Hašek z Valdštejna na dokumentu figuruje jako svědek Friduše z Kutné Hory. Lze předpokládat, že si Hašek budoval zázemí a spojenectví směrem ke svému dalšímu působení v Kutné Hoře, o které patrně velmi stál a asi si o něj i přímo řekl.¹⁷

13 *FRB. Series nova II*, s. 197. K tomu z literatury W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 233–234; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 456.

14 *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 39–45; *FRB. Series nova III*, s. 12, 61, 184, 372–378. Z literatury více k celé záležitosti W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 235–239; František Michálek BARTOŠ, *České dějiny II/7. Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1415–1426*, Praha 1965, s. 166–168; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 116–119; P. ČORNEJ, *Velké dějiny 5*, s. 314–315; idem, *Jan Žižka*, s. 456–457.

15 *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské (dále AČ). I. díl*, ed. F. Palacký, Praha 1840, s. 213–216, č. 22–26; *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, edd. František Šimek – Miloslav Kaňák, Praha 1959, s. 82; J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba 3*, s. 143; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 466–467.

16 Idem, *Jan Žižka*, s. 467–468.

17 *AČ II*, ed. F. Palacký, Praha 1842, s. 55–56, č. 5.

Zikmund Korybutovič svolal do Čáslavi na 1. srpna 1422 zemský sněm, na kterém zástupci husitů Korybutoviče uznali oficiálně za správce Českého království. Musel ale ještě předtím přísahat věrnost husitskému programu, čtyřem pražským artikulům.¹⁸ Na radu Zikmunda Korybutoviče pražané jmenovali někdy během léta 1422 do úřadu podkomořího Království českého Viléma Kostku z Postupic. Jednalo se o Korybutovičova nejbližšího spojence a poradce z řad české šlechty.¹⁹ Stejně tak pražané někdy v druhé polovině roku 1422 po poradě se Zikmundem Korybutovičem jmenovali do úřadu kutnohorského mincmistra Haška z Valdštejna. V obou případech se jednalo o důležité úřady ve správě země. Podle P. Čorneje šlo o Haškovu odměnu a odškodnění za námahu spojenou s pomocí při nástupu Korybutoviče do pozice správce země.²⁰ Všimněme si ještě jednoho momentu, Praha si bere pravomoc jmenovat významné zemské úředníky. Tuto pravomoc měl běžně král. Praha tak na sebe vztahuje pravomoci, na které nemohla nikdy v mírových časech dosáhnout.

Jisté je, že ještě 26. července 1422 Hašek kutnohorským mincmistrem nebyl, protože na dokumentu vydaném v daný den v Kutné Hoře figuruje jako „urozený, statečný a slovný pan Hašek z Walšteina“, ovšem bez uvedení titulu kutnohorský mincmistr.²¹ Téměř veškerá literatura uvádí, že se Hašek z Valdštejna stal kutnohorským mincmistrem 7. září 1422. Dokument, kterým byl Haškovi svěřen úřad kutnohorského mincmistra, se ovšem nedochoval. Datum 7. září 1422 vnesl do literatury W. W. Tomek a od něho ho nekriticky přebírala další literatura. Tomek ovšem uvádí pouze to, že snad asi někdy kolem 7. září 1422 byl Hašek jmenován. Nemá pro to žádný jasný důkaz.²²

Ukážeme si, že datum 7. září nesedí a že Hašek úřad kutnohorského mincmistra získal později. Jaké máme pro toto tvrzení argumenty? Počátkem listopadu 1422 poslal kníže Zikmund Korybutovič své zástupce do Žatce. Na jednání do Žatce je pozval emisar braniborského markraběte Fridricha Vilém Zajíc z Házmburka. Zde byl 4. listopadu sepsán dokument určený braniborskému markraběti Fridrichovi, ve kterém Korybutovičovi zástupci vyjádřili ochotu Korybutovičovy strany uzavřít příměří s katolickou stranou a s obránci Karlštejna pod podmínkou, že proběhne jednání

18 P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 471.

19 *AČ I*, s. 218–219, č. 29 (dokument není datován). K tomu z literatury P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 471.

20 *Ibidem*, s. 471.

21 *AČ II*, s. 55–56, č. 5.

22 W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 271; Jiří KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958, s. 49–50; František Michálek BARTOŠ, *Kníže Zikmund Korybutovič v Čechách*, Sborník historický 6, 1959, s. 185; idem, *České dějiny II/7*, s. 176; Emanuel LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Kutná Hora 2003, s. 170; M. ŠANDERA, *Vrtkavý husitský pán*, s. 481; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 471, 741. W. W. Tomek píše, že 7. 9. 1422 propustili pražané pražského mincmistra Jakuba Vseruba a „toho snad asi též času jmenoval kníže pana Haška Ostrowského z Waldšteina svým mincmistrem na Horách Kutných.“ Jak jsme si ukázali výše, do úřadu Haška nejmenoval Zikmund Korybutovič, ale pražané, kteří na sebe vzali v této věci královská práva.

o husitském programu (čtyři pražské artikuly). Na třetím místě mezi pečetiteli listu nacházíme jméno Haška z Valdštejna (*Hašek z Walšteina jinak z Ostroha*). Na dokumentu nevystupuje Hašek jako kutnohorský mincmistr, pokud by tuto funkci zastával, nepochybně by trval na tom, aby byla uvedena (jednalo se o prestižní post, který ho stavěl nad ostatní šlechtice).²³

Naše předešlé zjištění jsme schopni podpořit ještě dalším důkazem. Mise do Žatce měla konkrétní vyústění. Posádka hradu Karlštejna uzavřela někdy po 8. listopadu 1422 (pravděpodobně 11. listopadu) příměří s knížetem Zikmundem Korybutovičem, jeho straníky (včetně Haška z Valdštejna) a pražany, a to až do 11. listopadu 1423. Samotné příměří se netýkalo jen hradu Karlštejna, ale bylo širší, zahrnovalo i hrad Valdek a tvrz Hořovice. Korybutovičova strana a pražané se zavázali, že po dobu příměří nebudou útočit na zboží, které obránci dříve obdrželi od krále Zikmunda Lucemburského. Pokud by král Zikmund v době uzavřeného příměří vpadl do Čech, posádky zmíněných hradů mu nesmí pomáhat. Dále obránci Karlštejna slíbili, že po dobu příměří nebudou hrad Karlštejn opravovat (s výjimkou střech). Na dodržování příměří měl dohlížet za Korybutovičovu stranu Hašek z Valdštejna a za obránce hradu karlštejnský purkrabí Zdeněk Tluksa z Buřenic. V dokumentu se u jména Haška z Valdštejna opět neobjevuje titul kutnohorského mincmistra.²⁴ Z výše uvedených důvodů se domnívám, že Hašek z Valdštejna získal úřad kutnohorského mincmistra až někdy po 11. listopadu 1422. Stal se jím patrně někdy koncem listopadu či v prosinci 1422 a v úřadu vydržel s jednou kratší přestávkou až do počátku června 1424, tedy 19 měsíců.

Proti výše uvedené hypotéze o pozdějším jmenování Haška z Valdštejna do úřadu mincmistra můžeme položit argument, že katoličtí stoupenci krále Zikmunda neuznávali v této době husity jmenované zemské úředníky, a proto není u jména Haška uveden na dokumentech z listopadu 1422 jeho titul mincmistra. Argument je to závažný, přesto neoslabuje nedůvěru k tvrzení, že se Hašek z Valdštejna stal mincmistrem kolem 7. září 1422.

Jedním z dokladů Haškova velkého zájmu o úřad mincmistra je skutečnost, že nešlo o uprázdněný úřad, a tudíž musel být velký politický tlak na jeho nové obsazení. Dosavadní kutnohorský mincmistr Diviš ze Srbče úřad Haškovi uvolnil a přesunul se na nižší funkci urburního písaře.²⁵

23 AČ VI, ed. F. Palacký, Praha 1872, s. 403–405; W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 266–267; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 130. Dopis velmi podobného obsahu zaslali Korybutovičovi zástupci 4. 11. 1422 i představitelům města Mostu. Texty listů přináší také Friedrich BEZOLD, *König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten I*, München 1872, s. 147–148.

24 AČ VI, s. 407–408, č. 10; *Archiv pražské metropolitní kapituly II. Katalog listin a listů z let 1420–1531*, edd. Jaroslav Eršil – Jiří Pražák, Praha 1986, s. 17, č. 16. V dokumentu není uvedeno místo jeho vydání.

25 J. KEJŘ, *Právní život*, s. 49–50.

Zastavme se u funkce mincmistra. Jednalo se o vysoce postaveného úředníka, který měl dohled nad těžbou drahých kovů a výrobou mincí. Mincmistr svůj úřad vykonával v místě těžby drahého kovu a zároveň v místě, kde docházelo k ražbám nových mincí. Kutná Hora byla v této době nejvýznamnějším nalezištěm stříbra v českých zemích a také místem, kde byly raženy nové mince. Po Praze se jednalo o nejvýznamnější město v českých zemích. Když vpadl do Čech nepřítel, tak nejčastěji jeho první atak směřoval ke Kutné Hoře a až pak k Praze.²⁶

Jaká byla situace s výrobou mincí počátkem období husitských válek? V době husitských válek existovaly na území Čech čtyři mincovny. Pro husitskou stranu razily mince mincovny v Praze a Kutné Hoře, pro katolickou stranu v Chebu a Českém Krumlově (od roku 1422). Jak katolíci, tak kališníci se navzájem obviňovali z ražby falešných mincí. V době, kdy byla Kutná Hora v rukou Zikmunda Lucemburského, pražané zřídili vlastní mincovny v Praze (patrně ve druhé polovině roku 1420). Po vyhnání Zikmundovy posádky z Kutné Hory v dubnu 1421 převzali kutnohorskou mincovnu do správy pražané s tábory. V Praze byly raženy nekvalitní měděné peníze (flůtky), protože byl velký nedostatek stříbra. V letním období roku 1422 nastal v Čechách téměř kolaps peněžního systému, neboť nikdo nechtěl v rámci obchodu inflační měděné peníze přijímat. Teprve koncem roku 1422 byla ražba nekvalitní mince v Praze ukončena.²⁷

Jedinou husitskou výrobnou peněz zůstala mincovna v Kutné Hoře pod patronací Haška z Valdštejna. Zde se patrně dál razily pražské groše (jasný důkaz pro to chybí), ale s nižším obsahem stříbra než v předhusitské době. Český zemský sněm 1. listopadu 1423 rozhodl o zákazu pokoutné ražby mincí a nařídil obnovení výroby mincí v Kutné Hoře v té kvalitě, jaká byla za vlády krále Václava IV. Nedovedeme dnes určit pro nedostatek pramenů, zda se tímto nařízením ražba mincí v Kutné Hoře skutečně řídila.²⁸

Příliš podrobností o Haškově působení v Kutné Hoře se nedochovalo. I když nějaké informace přece jen máme včetně hodnocení, které o svém působení zanechal sám Hašek. Pokračujme ale postupně.

Víme, že 5. ledna 1423 kutnohorský mincmistr Hašek z Valdštejna (*Hassko de Valdsstein, alias de Ostroha, Magister monetae montium Kutthnis*) v Kutné Hoře dosadil nové konšely.²⁹ Jedná se o nejstarší nezpochybnitelný důkaz toho, že již byl kutnohorským mincmistrem. Začátkem dubna 1423 nacházíme Haška z Valdštejna dokonce ve dvou funkcích, jako kutnohorského mincmistra a hejtmána Čáslavského

26 O úřadu mincmistra přehledově Libor VYKOUPILO, *Slovník českých dějin*, Brno 1994, s. 178–179.

27 K tomu podrobněji Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české 1300–2000. Průvodce dějinami peněz v českých zemích*, Praha 2000, s. 67–69; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 467.

28 *AČ III*, ed. F. Palacký, Praha 1844, s. 240–245, č. 31; P. VOREL, *Od pražského groše*, s. 70.

29 J. KEJŘ, *Právní život*, s. 168, 232.

a Kouřimského kraje (*před panem Haškem, mincmaistrem na Horách a hauptmanem krajův Čáslavského a Kúřimského*). Ve dnech 5.–6. dubna 1423 v Benešově řešil Hašek z Valdštejna, podkomoří Vilém Kostka z Postupic a další osoby spor mezi měšťanem Strachotou a představiteli města Benešova. Podstatou sporu byl dluh města Benešova vůči Strachotovi. Rozhodčí sporu docílili toho, že se obě znesvářené strany usmířily (*křestansky jsúce smířeni*). Strachota slíbil, že již nikdy nebude představitele města Benešova z ničeho obviňovat, město mu za svůj dluh dalo osm sudů piva.³⁰

Hašek z Valdštejna v pramenech v tomto období několikrát vystupoval s titulem kutnohorského mincmistra. V prvním případě se bohužel jedná o nedatovaný formulářový list z let 1422–1424, ve kterém Aleš Holický ze Šternberka sliboval přestup na husitskou stranu (přestup se patrně uskutečnil až na podzim roku 1424). Pokud by svůj slib porušil, musel zaplatit 4 000 kop pražských grošů. Jako ručitelé jeho slibu vystupují v dokumentu význační šlechtici dané doby – Smil Holický ze Šternberka, Hašek z Valdštejna, Diviš Bořek z Miletínka a Jan Smiřický ze Smiřic. Pokud by Aleš Holický odpadl od kališnické víry a odmítl zaplatit 4 000 kop pražských grošů, zavázali se tuto sumu za něho hotově zaplatit představitelům pražských měst čtyři uvedení ručitelé a to do 14 dní. Hašek je v dokumentu označen jako „*Hašek z Waldšteina mincmeistr na horách Kutnách*“.³¹

Dne 21. října 1423 na neznámém místě (snad v Praze, protože v té době v Praze probíhal svatohavelský sněm, kterého se Hašek i Vok účastnili) nechal zapsat Vok z Valdštejna své manželce Elišce z Říčan několik vesnic. Pro pojištění platnosti dokumentu požádal několik významných šlechticů, aby k dokumentu přivěsili svou pečeť. Jednalo se o opravdu velmi exkluzivní svědky (uvádím jen výběrově) – Čeněk z Vartenberka a z Veselí, Jindřich z Vartenberka a Hašek z Valdštejna. I v tomto případě je Hašek jmenován jako kutnohorský mincmistr (*urozený pán Hašek z Waldšteina, mincmeistr na Horách*).³²

O Haškově vojenské činnosti v roce 1423 se dozvídáme z Kroniky Starého kolegiáta pražského. Starý kolegiát uvádí, že se husitské síly rozhodly podniknout vojenskou výpravu na Moravu proti olomouckému biskupovi Janovi XI. Železnému a opavskému vévodovi Přemkovi. V čele výpravy stál dle kolegiáta královehradecký hejtman Diviš Bořek z Miletínka spolu s bratry Viktorínem a Hynkem z Poděbrad, Haškem z Valdštejna

30 *Historické zprávy v nejstarší knize m. Brodu Českého z l. 1421–1496*, ed. Václav Schulz, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1899 [1900], č. 6, s. 5–6.

31 *AC I*, s. 151–152, č. 15; W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 297–298 řadil dokument do počátku února roku 1424.

32 *AC III*, s. 283, č. 17.

a Hynkem Kolštejnským z Valdštejna.³³ Vojenská výprava byla zahájena někdy koncem června a probíhala po celý červenec roku 1423. Husitské vojsko z Čech v bitvě u Kroměříže porazilo vojsko olomouckého biskupa Jana XI. Železného, opavského vévody Přemka a dalších moravských pánů. Husité obsadili kromě města Kroměříže i nedaleké město Přerov a několik dalších sídel (patrně i Vyškov a Slavkov). Výprava je historiky hodnocena z pohledu husitů jako nesmírně úspěšná, neboť zasadila olomouckému biskupovi velmi těžké rány.³⁴

Husitského postupu z Moravy dál na východ se obávali i v Uhrách, kde posilovali opevnění svých měst. Nemuseli. Husitské tažení Moravou ukončila šokující zvěst. Někdy koncem července 1423 Žižka se svými vojáky zradou získal důležité město umírněných husitů Hradec Králové. Žižka se dohodl s královehradeckým knězem Ambrožem a ten zajistil, že budou Žižkovým vojákům tajně otevřeny městské brány. Obrana Hradce Králové byla velmi oslabena účastí královehradeckých vojáků na vojenské výpravě na Moravu. P. Čornej uznává, že Žižkův čin se vymykal všem tehdy uznávaným morálním kritériím, jednalo se o věrolomnost, zradu a porušení cti. Účel však světil prostředky.³⁵ Samozřejmě to může někdo brát jako Žižkův geniální tah. Pokud ne již dřív, tak nepochybně zde si Hašek z Valdštejna uvědomil, že jeho hlavním soupeřem není král Zikmund, ale Jan Žižka.

Husitské vojsko na Moravě po zprávě o ztrátě Hradce Králové okamžitě tažení ukončilo a vydalo se zpět do Čech pomstít se zrádnému Žižkovi a znovu získat Hradec Králové. Vedení vojska podle všeho poslalo žádost do Prahy o vyslání posil. Husitské vojsko vracející se z Moravy došlo 4. srpna 1423 k Hradci Králové. Snad se tam nacházely i posily z Prahy. Žižka se rozhodl použít stejnou taktiku jako v prosinci 1421 u Kutné Hory. Také nehájil město uvnitř hradeb, ale postavil se nepříteli před jeho hradbami. Žižka patrně vystavěl vozovou hradbu (tento fakt není doložen v pramenech, pouze ho dedukujeme) u již tehdy zaniklého Strauchova dvora. K průběhu samotné bitvy nám kronikáři nezanechali žádné podrobnější informace, sdělují jen to nejpodstatnější,

33 *Fontes rerum Austriacarum* (dále FRA). *Oesterreichische Geschichts-Quellen. Erste Abtheilung. Scriptores. II. Band. Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Bohmen, Theil I.*, ed. Konstantin Höfler, Wien 1856, s. 86; FRB. *Series nova III*, s. 62, 98, 185.

34 K tažení na Moravu v roce 1423 z literatury J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba 3*, s. 207–208; Josef VÁLKA, *Počátek války o Moravu (1422–1423) (studie k dějinám husitské revoluce na Moravě II.)*, Jižní Morava 18, 1982, sv. 21, s. 58–60; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 139; P. ČORNEJ, *Velké dějiny 5*, s. 326–327; Petr ELBEL, *Olomoucký biskup Jan Železný a Zikmund Lucemburský. Příspěvek k poznání Zikmundovy spojenecké sítě v českých zemích a jeho dvorských struktur*, *Studia mediaevalia Bohemica* 6, 2014, č. 1, s. 49; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 512.

35 Idem, *Jan Žižka*, s. 512–513, 518–519. K obsazení Hradce Králové Žižkou viz FRA I/II, s. 86; *Staré letopisy české z vratslavského rukopisu*, s. 46; *Staré letopisy české z rukopisu křižovnického*, s. 84. Žižkův čin, obsazení Hradce Králové, naopak velmi hájí F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 140, podle něhož se jednalo „o sebezáchovný mocenský akt“.

Žižka zvítězil (*do Hradce Králové, u kteréhožto města Pražané poraženi jsou ot Žižky na poli blíž ot města*).³⁶ Vratislavský rukopis Starých letopisů českých nám ještě doplňuje, že poražení měli mnoho mrtvých, pražané z bitvy utekli a asi 200 bojovníků bylo Žižkou zajato. Žižka měl po skončení bitvy osobně zabít palcátem husitského kněze z pražského vojska, který nesl archu s božím tělem (pravděpodobně se jednalo o popravu, kdy museli vojáci slepému Žižkovi nešťastného kněze držet tak, aby ho mohl zabít).³⁷ Přiznejme si, že žádný pramen nás neinformuje o osobní účasti Haška z Valdštejna v bitvě u Strauchova dvora. Je ale velmi pravděpodobné, že se spolu s vojskem vrátil z Moravy a postavil se u Hradce Králové Žižkovi.

Žižka zanechal v Hradci Králové věrnou posádku v čele s Matějem Lupákem a rozhodl se obsazovat další města v okolí, která se vzdávala bez odporu (Jaroměř, Dvůr Králové). Dokonce 13. srpna 1423 bez potíží získal velice tučné sousto, Kutnou Horu. Pražané v čele s Haškem z Valdštejna nebyli schopni po porážce u Strauchova dvora zorganizovat obranu klíčového města. Hašek z Valdštejna se těsně před příchodem Žižkova vojska 13. srpna 1423 stáhl z Kutné Hory i se svými vojáky do Čáslavi. Žižka v Kutné Hoře 15. srpna odvolal z úřadu radní dosazené Haškem, a protože nevěděl kým je nahradit, tak nové konšely určil losem. Následně se Žižka vydal pronásledovat Haška do Čáslavi. Ani Čáslav se neodvážil Hašek bránit a rychle před Žižkou ustoupil do Kolína. Muselo to být pro Haška velmi ponižující neustále před Žižkou ustupovat. Žižka se rozhodl Haška do Kolína nepronásledovat a setrvat v Čáslavi. V takto turbulentní době se konečně podařilo dát pražanům dohromady silnější vojsko a oblehnout asi 20. srpna Žižku v Čáslavi. Žižka požádal o pomoc své věrné posádky v Hradci Králové a Jaroměři.³⁸

Matěj Lupák, který vedl vojáky z Hradce Králové a z Jaroměře, se vydal Žižkovi na pomoc 21. srpna 1423. Když se Lupák s vojskem pokusil u Týnce nad Labem 22. srpna překonat řeku Labe, byl poblíž přivozu přepaden vojáky Haška z Valdštejna vyslanými proti němu z Kolína. Jedna z verzí Starých letopisů českých označuje vojáky Haška z Valdštejna v tento moment slovem „*Haškovicí*“.³⁹ Hašek musel být dopředu o přesunu

36 *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, s. 84. K bitvě u Strauchova dvora z literatury W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 285; J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba 3*, s. 210–211; Jaroslav ŠŮLA, *K názvu a lokaci bitvy roku 1423 u Hradce Králové*, Jihočeský sborník historický (dále JSH) 43, 1974, s. 36–45; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 140; P. ČORNEJ, *Velké dějiny 5*, s. 327–328; idem, *Jan Žižka*, s. 513–514.

37 *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 47. Dále také FRB. *Series nova III*, s. 13, 62, 99, 187, 384. K tomu z literatury František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969, s. 170; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 515–516.

38 *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 47; *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, s. 84; J. KEJŘ, *Právní život*, s. 51, 168, 232; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 521.

39 FRB. *Series nova III*, s. 14.

Lupákových vojsk informován, proto na ně nastražil léčku a obsadil svými vojáky oba břehy řeky Labe ze směru od Kolína. Lupákovovo vojsko bylo rozdrveno. Zabito a zajato bylo kolem 300 jeho bojovníků. Dokonce nám kronikáři zanechali popis posledních okamžiků jejich vůdce Matěje Lupáka. Prchajícího Lupáka dostihl v konopném poli panoš Černín z Mlázovic, který ho na místě zabil. Zajatí radikální husité byli odvedeni do vězení v Kolíně. Hašek triumfoval, částečná odveta za prohru u Strauchova dvora se podařila, i když jen na Žižkovu pomocném vojsku.⁴⁰

Žižkovi se podařilo Čáslav před pražským vojskem ubránit. Obléhatelé po několika dnech dobývání Čáslavi vzdali a přesunuli se do Kutné Hory, která nebyla Žižkovými vojsky bráněná.⁴¹ Žižkova vláda nad městem trvala patrně kolem 14 dní. Následně mohl znovu obnovit svou jurisdikci v Kutné Hoře Hašek z Valdštejna, který se v září 1423 opět pyšnil titulem kutnohorského mincmistra (*Hašek z Walštyna, mincmistr na Horách Kutných*).⁴²

Pražané se rozhodli reagovat na Žižkovo řádění svoláním sněmu do Kolína snad na začátek září 1423. Bohužel se usnesení sněmu nedochovalo, známe jen jeho pozdější výtah. Zástupci pražské strany uzavřeli s katolickými šlechtici příměří s platností do 11. listopadu 1423 (ostatně příměří do stejné doby měli pražané uzavřené i s obránci Karlštejna). Další body usnesení směřují k uklidnění situace v zemi (poddaní se nesmí zapojovat do války bez souhlasu vrchnosti, musí být obnoveno právo v zemi, cesty musí zůstat svobodné, mají se používat pouze mince ražené v Kutné Hoře, padělatelé mincí budou popraveni). Kdo by pomáhal Žižkovi, zaplatí za to hrdlem i statky. K dohodě se mohl připojit kdokoli, ale bylo jasné, že Žižka k dohodě nepřistoupí. Pokud se někdo odmítne připojit k dohodě o stabilizaci poměrů v království, bude prohlášen za zemského škůdce a jakékoliv jeho činy budou považovány za protiprávní. Dohodnuto i to, že proběhne jednání o husitském programu s církví i s králem Zikmundem. Sněm svolával vojsko k zásahu proti Žižkovi. Zda se skutečně vojsko sešlo a znovu zaútočilo na Žižku v Čáslavi, nevíme. Součástí ujednání byla i dohoda o svolání zemského sněmu na 16. října 1423 do Prahy. Bohužel neznáme jmenovitě účastníky sněmu v Kolíně, je ale téměř jisté, že mezi nimi byl Hašek z Valdštejna.⁴³

Vždy je lépe jednat než bojovat. Uvědomoval si to i Hašek z Valdštejna. Spolu s podkomořím Českého království Vilémem Kostkou z Postupic a jménem neuvedeným

40 FRA I/II, s. 87; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 47; *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, s. 84; FRB. *Series nova III*, s. 14, 62, 99, 186, 385; W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 286; F. ŠMAHEL, *Jan Žižka*, s. 174; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 521.

41 W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 286; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 521–522.

42 AČ VI, s. 410–411, č. 13; J. KEJŘ, *Právní život*, s. 51–52.

43 Text výtahu usnesení sněmu v Kolíně otiskl Karel PLETZNER, *Českokrumlovský záznam o kolínském sněmu v roce 1423*, JSH 32, 1963, s. 180–182. K tomu z literatury P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 523.

vyšehradským purkrabím svolali na 28. září 1423 do Nymburka sjezd kališnické šlechty a pražanů. Je třeba doplnit, že nevíme přesně, kdy listinu vydali a že Hašek je na dokumentu uveden na prvním místě před oběma dalšími svolavateli. Zajímavé je zdůvodnění svolání sjezdu. Země je sužována mnoha nesnáze, loupežemi a bezprávím, a proto je třeba se poradit, jak tomu zabránit. Dalším tématem pak je otázka kališnického vyznání víry.⁴⁴ Vzhledem k nedostatku pramenů nedovedeme určit, zda se sjezd pražského kališnického svazu 28. září 1423 uskutečnil nebo nikoliv. Dochovala se k němu jen výše uvedená pozvánka.⁴⁵

Podle J. Války byl skutečnou duší snah o dohodu husitů s katolíky a králem Zikmundem Hašek z Valdštejna. Dle něho to byl právě Hašek, kdo prosazoval kompromisní dohodu s katolickou církví a ukončení války v zemi.⁴⁶ Zmíněnou Haškovu aktivitu chápal jako velice nebezpečnou pro vývoj husitství F. Šmahel, který uvádí, že „je až k nevíře, jakou volnost dopřávaly pražské rady zejména mincmistru Haškovi z Valdštejna“. Podle F. Šmahela se jednalo o pětrosí postoj, který se Praze brzy vymstil.⁴⁷ Dva významní historici a jejich zcela rozdílné hodnocení téže situace. Zatímco J. Válka považoval aktivitu Haška z Valdštejna za velice pozitivní pro vývoj v zemi, F. Šmahel tutéž Haškovu aktivitu bral za nesmírně nebezpečnou. Nemíním tajit, že Haškovu aktivitu o smír s katolíky a Zikmundem považuji za kladnou a pro zemi prospěšnou.

Žižkovo působení po odchodu knížete Zikmunda Korybutoviče a jeho letní aktivity v roce 1423 včetně zrádného obsazení Hradce Králové vedly ke sbližování umírněné kališnické strany s katolickými šlechtici. Je logické, že umírněným kališníkům šlo o volbu menšího zla a v tuto chvíli pro ně byli menším zlem katolíci než Žižka. Vyústěním těchto snah bylo konání sněmu v Praze, který byl svolán na den sv. Havla (16. října), odtud nese název svatohavelský. Sněmu se účastnili jak kališníci, tak katolíci. Chyběli pouze ti, kteří se dohodnout nechtěli (táboři a Žižkův svaz). Jednání sněmu trvalo poměrně dlouho, protože závěrečné sněmovní usnesení bylo přijato až 1. listopadu 1423. Dlouhá doba projednávání jednotlivých bodů ukazuje, že se závěrečný kompromis nerodil lehce.⁴⁸

V seznamu pečetitelů závěrečného sněmovního usnesení nacházíme hned tři

44 AČ VI, s. 410–411, č. 13. K jednáním mezi kališníky a katolíky během období husitských válek přehledně Dušan COUFAL, *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431. Předpoklady basiléjské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012.

45 W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 289; J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba 3*, s. 229; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 523–524.

46 J. VÁLKA, *Počátek války o Moravu*, s. 60–61.

47 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 143.

48 AČ III, s. 240–245, č. 31. Ke sněmu z literatury W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 290–293; J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba 3*, s. 232–234; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 144; P. ČORNEJ, *Velké dějiny 5*, s. 331–333; idem, *Jan Žižka*, s. 542–544.

příslušníky rodu z Valdštejna, Haška, Hynka Kolštejnského a Voka. Nejvýše z nich je uveden logicky Hašek jako nejvýznamnější figura rodu (Hašek nemá u svého jména uveden titul kutnohorského mincmistra). Sněmovní usnesení odkazuje na výsledky sněmu v Kolíně. Sněmovníci chtěli odstranit „*rozličné veliké nesnáze, bůře, záhuby, pálenie, násilé, bezprawie i jiné rozličné neřády*“. Cílem bylo „*ty neřády w řád, bůře w poklid a swornost uwesti*“. Dohodnuto, že proběhnou minimálně dvě kola jednání o náboženských otázkách, a to v Brně (první již počátkem roku 1424). Určení i šlechtici z katolické strany, kteří poskytnou ochranu husitským kněžím během jejich cesty do Brna (konkrétně vymezeno, že po cestě z Kolína do Brna a pak zase zpět do Kolína).

Na sněmu byla zvolena dvanáctičlenná zemská vláda, což byl poměrně nový prvek ve správě státu (zemská vláda byla předtím zvolena časlavským sněmem v roce 1421). Její složení bylo dáno příslušností k oběma táborům, šest osob za katolíky a šest osob za kališníky. I když čtenáři nemají rádi výčty osob, zde mi musí odpustit, že uvedu všech 12 členů zemské vlády v Čechách. Za katolíky byli do vlády zvoleni Jan starší z Michalovic, Čeněk z Vartenberka, Oldřich z Rožmberka, Aleš ze Šternberka, Hynek Hlaváč z Lipé a Fridrich z Kolovrat. Za kališníky Hašek z Valdštejna, Heřman z Borotína, Hynek Kolštejnský z Valdštejna, Hynek Krušina z Lichtenburka, Diviš Bořek z Miletínka a Jan Smiřický ze Smiřic. Je třeba zdůraznit, že Hašek z Valdštejna je uveden na prvním místě mezi kališníky čili jeho pozice byla nesmírně silná. Dokument zdůrazňuje, že uvedení šlechtici byli zvoleni „*za mocné zpráwce a hauptmany země této wšie České; jim plnú moc a práwo dáwajíce, tu zemi i nás wšech zprawowati, zřiediti a wšecy věci jednati*“. Pečetitelé sněmovního usnesení slíbili, že budou poslušni rozkazů zemských správců a zvláště jim budou vojensky pomáhat na vlastní náklady při obraně země. Kdo se nebude ochoten k této úmluvě připojit, tak k tomu bude vojensky donucen. Nepřátelům země bude odebírán majetek, a to podle rozkazů zemských správců. Všechny cesty v zemi musí zůstat svobodné a bezpečné. Pokud by někdo na svobodných cestách loupil, sněmovníci proti němu zasáhnou.

Jedno z usnesení sněmu se týkalo i kvality mincí. Sněm rozhodl, že bude v Kutné Hoře obnovena výroba pražského groše s dostatečným obsahem stříbra, jak tomu bylo v dobách krále Václava IV. Pokud by dal někdo do oběhu měděné mince bez dostatečného obsahu stříbra a učinil tak z neznalosti, tak takové mince mají být znehodnoceny přestřížením. V případě, že by se někdo chtěl obohatit tím, že by dával do oběhu měděné nebo olovené mince bez obsahu stříbra, bude řádně potrestán. Kdyby někdo vyráběl mince mimo Kutnou Horu, bude proti němu rozhodně zakročeno (poprava, konfiskace majetku).

Nebylo cílem rozebírat všechna usnesení svatohavelského sněmu, ale i z těch vybraných je vidět, že se jednalo o promyšlený dokument, jehož cílem bylo obnovení

pořádku v zemi. Podle P. Čorneje sněmovní usnesení budilo dobrý dojem a mělo potenciál oslovit i širší veřejnost.⁴⁹ Neměli bychom zapomínat na Haška z Valdštejna, protože ten se ocitl na vrcholu své kariéry. Stal se jedním z 12 vládců (správců) země. Na druhou stranu bych zde chtěl trochu krotit optimismus, protože pergamen snese vše. Sněmovníci se mohli nakrásně domluvit, ale bude problém usnesení sněmu uvést do praxe. Hlavně v situaci, kdy minimálně dvě silové složky v zemi se proti dohodě stavěly zcela odmítavě (táboři, Žižkova strana).

Vilém Kostka z Postupic a pražané se pokusili v roce 1424 vrátit znovu do hry polsko-litevskou kartu. Jejich delegace ovšem tentokrát nenašla pochopení ani u polského krále Vladislava II., ani litevského knížete Vitolda. Dopadlo to nakonec tak, že poslové nabídli český trůn knížeti Zikmundovi Korybutovičovi, a to pod podmínkou, že přijme kališnické vyznání víry. Korybutovič se vydal na svou druhou českou misi v červnu 1424. Ovšem tentokrát bez posvěcení svého strýce Vitolda a s výrazně menším vojskem.⁵⁰

Počátkem června 1424 se podařilo svatohavelským oddílům obklíčit Žižkovo vojsko v Kostelci nad Labem. Panovalo přesvědčení, že tentokrát Žižka neunikne. Jeho postavení považovali za bezvýchodné jak doboví pozorovatelé, tak i moderní historici. Životopisec krále Zikmunda E. Windecke dokonce přináší k tomu se vztahující historku. Když do Budína, kde právě přebýval král, dorazila zpráva o tom, že je Žižka obklíčen a že neunikne, vypukla na královském dvoře velká radost. Oldřich z Rožmberka se chtěl s králem vsadit o svého drahého koně, že tentokrát Žižka neunikne. Zikmund byl v této věci daleko skeptičtější. Jak se brzy ukázalo, králův odhad byl správnější.⁵¹

Žižka si v bezvýchodné situaci, kdy bylo jeho vojsko sevřeno tokem Labe, povolal na pomoc Hynka z Kunštátu a z Poděbrad, který dorazil se svými vojáky 5. června 1424 na pravý břeh Labe a podařilo se mu pomoci s přesunem Žižkova vojska z levého břehu na pravý. Protivník se tohoto manévru neodvážil, takže prchající vojsko pronásledoval po druhém břehu řeky. Žižka se snažil uprchnout do pevné Čáslavi. Snad někde poblíž Poděbrad došlo 6. června 1424 k rozhovorům nepřátelených stran, za Žižkovu stranu je vedl Hynek z Kunštátu a z Poděbrad. Jednalo se ale pouze o zastírací manévr, jak dopřát prchajícímu Žižkovi více času na únik. Když si tuto svou chybu pronásledovatelé uvědomili, tak Hynka z Kunštátu a z Poděbrad zajali a internovali na Nymburce. Zatímco Žižka se při svém úniku musel vyhýbat městům v držení pánů svatohavelské koalice, koaliční vojska mohla táhnout kratší cestou směrem k Čáslavi. Vypadalo to, že

49 P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 543. Podle F. Šmahela byl výsledek sněmu dokladem politické zralosti a odpovědnosti české šlechty (F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 144).

50 P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 549–550.

51 E. WINDECKE, *Denkwürdigkeiten*, s. 197; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 47; W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 301; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 149; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 554.

nakonec budou vojska svatohavelské koalice u Čáslavi dřív než vojska Žižkova.⁵²

Žižka se rozhodl protivníka překvapit a postavit se mu v bitvě. Jednalo se o nejslavnější Žižkovu bitvu. Za místo válečného střetnutí si slepý válečník vybral údolí poblíž Malešova. Slavná bitva se odehrála dopoledne 7. června 1424. Často bývá označovaná za předčasné Lipany. Tedy klíčové střetnutí ohledně směřování země, zatímco u Malešova vyhráli ti, kteří nechtěli mír a dohody, u Lipan to bylo naopak. Bude trvat deset let, než se podaří porážku u Malešova napravit.⁵³

Žižka si sice vybral bojiště, ale nepřekvapil koaliční vojska natolik, aby si jejich vojáci nestačili dát na paže stvolý nezralého žita (pro odlišení od nepřítele). Zprávy o bitvě u Malešova jsou velice stručné a neumožňují nám bližší rekonstrukci jejího průběhu. Staré letopisy české uvádějí, že když pražané (vojska svatohavelské koalice) vjeli do jednoho údolí, tak na ně Žižka zaútočil a porazil je. A pak již následuje výčet ztrát, dle letopisů padlo 1 400 lidí na straně poražených, Žižka získal velké množství vozů a pušek. Letopisy přinášejí konkrétní seznam významnějších osob, které v bitvě padly. Největší ztráty vykazovaly pražské oddíly.⁵⁴ Je fikcí, že Žižka spustil během bitvy na nepřítele ze svahů vozy naplněné kamením, které měly soupeře zničit. Jednalo se o výmysl středověkého kronikáře, jak to dokázal přesvědčivě P. Čornej.⁵⁵

V žádném prameni není připomínán Hašek z Valdštejna jako účastník bitvy u Malešova. Je ale velmi pravděpodobné, že se celého tažení a pronásledování Žižky od Kostelce nad Labem až k Malešovu účastnil. Vždyť Hašek byl jedním z hlavních exponentů svatohavelské politiky, politiky zaměřené proti Žižkovi, proto by bylo velice podivné, kdyby na tažení nebyl osobně přítomen. Prameny jsou ale skoupé.

Bitva u Malešova skončila katastrofou pro svatohavelskou koalici, ale i pro Haška osobně. Stačí se jenom podívat, kde se nachází Malešov. Leží necelých 7 km od Kutné Hory. Žižka po vítězné bitvě pokračoval do Kutné Hory, kterou obsadil buď ještě 7. června nebo o den později. Město se nebránilo, přesto ho Žižka nechal vypálit

52 *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, s. 85; F. ŠMAHEL, *Jan Žižka*, s. 177; Petr ČORNEJ, *Žižkova bitva u Malešova 7. června 1424 (příspěvek ke kritice Starých letopisů českých)*, JSH 49, 1980, s. 154–156; idem, *Jan Žižka*, s. 554–556.

53 K bitvě u Malešova alespoň *Staré letopisy české z vratslavského rukopisu*, s. 47; W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy 4*, s. 302–303; František Michálek BARTOŠ, *Kolem poslední bitvy Žižkovy*, Časopis Společnosti přátel starožitností 68, 1960, s. 197–203; F. ŠMAHEL, *Jan Žižka*, s. 178–179; P. ČORNEJ, *Žižkova bitva u Malešova*, s. 152–166; idem, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 1987, s. 174–191; Jindřich KEJŘ, *Dvě role Jana Žižky v husitské revoluci: Praha 1419 a Malešov 1424*, Historie a vojenství 38, 1989, č. 5, s. 102–107; J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba 3*, s. 240–242; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 149–150; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 556–560.

54 *Staré letopisy české z vratslavského rukopisu*, s. 47; *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, s. 85; FRB. *Series nova II*, s. 26–27. Hodnocení rozporů v pramenech ohledně počtu ztrát v bitvě viz P. ČORNEJ, *Žižkova bitva u Malešova*, s. 158.

55 Idem, *Žižkova bitva u Malešova*, s. 159–160; idem, *Tajemství českých kronik*, s. 176–187.

(jak velká část města lehla popelem, nedovedeme určit). Hašek z Valdštejna jako kutnohorský mincmistr skončil.⁵⁶

Jak sám Hašek spatřoval svou roli v pozici mincmistra, máme doloženo z jeho nedatovaného listu vydaného někdy ve druhé polovině roku 1424. Hašek jistým způsobem bilancoval své působení v Kutné Hoře. V listu se nadále označoval za mincmistra, i když jím fakticky již nebyl (*Ja Hašek z Walštyna mincmaistr na Horách Kutnách*). Hašek v dokumentu uvádí, že zůstal dlužný svému úředníku v Kutné Hoře 120 kop pražských grošů. Nebyla to jeho vina, dluh by úředníkovi splatil z výnosů mincování, což teď ovšem nebylo možné, protože byl z Kutné Hory vyhnán Janem Žižkou (*s nimi odtištěn skrze wpadenie Žižkovo do Hory swrchupsané*) bez možnosti s těmito zisky disponovat (*skrze uwázanie obce Hornické w požitky mincowé*). Hašek plně přijal povinnost dluh vrátit, ale protože takovou sumou peněz nedisponoval, obrátil se s prosbou na představitele svatohavelské vlády (*prosjm urozených pánów hauptmanów země České na sněmu Pražském nyní o sw. Hawle minulém wydaných*) a především purkmistry a konšele pražských měst, aby v případě Haškovy smrti nebo jeho dlouhodobé nemožnosti dluh splatit jeho pohledávku uhradili. Jako své nejbližší spojence spatřoval Hašek pražany, proto se obrátil hlavně na ně. Zda byl schopen Hašek dluh uhradit či ho za něho uhradili pražané, nevíme. Vzhledem k překotným událostem následujících let se obávám, že k uhrazení dluhu spíše nedošlo.⁵⁷

V listu Hašek uvádí, že před jeho příchodem do Kutné Hory bylo mincování ve velmi špatném stavu, což se změnilo během jeho působení. Přímo píše, že ražbu mincí pozvedl a přivedl k užitku země. Kdyby nebylo jeho, hrozil v této oblasti kolaps (*od konečného zagitie wyswobozena*). Možná si Hašek v této oblasti příliš fandil, ale pravdou je, že i někteří historici přiznávají Haškovu působení v roli mincmistra pozitivní roli. Podle J. Kejře byla po roce 1423 česká měna skutečně stabilizována, což lze připustit, že bylo zásluhou Haška z Valdštejna. Podle M. Šandery se Hašek v pozici mincmistra projevil jako schopný organizátor a skutečný vládce Kutné Hory.⁵⁸ Daleko skeptičtější se dívá na výsledky Haška z Valdštejna v roli kutnohorského mincmistra P. Čornej, který sice přiznal Haškovi z Valdštejna velkou snahu ve věci stabilizace mincování, ale podle něho v této záležitosti neuspěl.⁵⁹

V roce 1424 se jednalo o poslední kontakt Haška z Valdštejna a Kutné Hory. V žádném

56 Karel CASTELIN, *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471*, Praha 1953, s. 180; J. KEJŘ, *Právní život*, s. 52–53; J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba 3*, s. 241; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 559–560.

57 Text Haškova listu otiskl Kaspar STERNBERG, *Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke. Urkundenbuch zur Geschichte der böhmischen Bergwerke I. Band. 2. Abtheilung*, Prag 1837, s. 110–111.

58 J. KEJŘ, *Právní život*, s. 50; M. ŠANDERA, *Vrtkavý husitský pán*, s. 481.

59 P. ČORNEJ, *Velké dějiny 5*, s. 591.

dokumentu z období po roce 1424 až do Haškovy smrti v roce 1452 či 1453 nemáme doložen jeho pobyt v Kutné Hoře. Samozřejmě ho nelze vyloučit, ale odraz v pramenech nezanechal. Je možné, že po roce 1424 a hlavně v období po roce 1436 Hašek z Valdštejna v rámci svých mnoha diplomatických cest do Kutné Hory zavítal, ale dokázat to nemůžeme.

Jaký byl vztah Haška z Valdštejna a Kutné Hory? Patrně Hašek ke zdejším měšťanům žádný zvláštní vztah neměl, šlo mu pouze o mocenskou pozici a vliv, který jako kutnohorský mincmistr nepochybně měl. Pro nedostatek pramenů nelze jednoznačně stanovit, zda byla Haškova činnost ve funkci kutnohorského mincmistra pro zemi prospěšná. Podle všeho ale Hašek prokázal velký zájem a snahu o fungování kutnohorské mincovny. Nebyl v úřadu jen formálně, ale snažil se do chodu mincovny v rámci možností, které ve válečné době měl, zasahovat.

Autor | Author

David Papajík

Katedra historie

Filozofická fakulta

Univerzita Palackého v Olomouci

Na Hradě 5, 771 80 Olomouc

Česká republika

david.papajik@upol.cz

ORCID: 0000-0001-9652-4789

Prof. PhDr. David Papajík, Ph.D. (* 1971) působí jako profesor na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Jeho hlavním odborným zájmem jsou středověké dějiny, dějiny šlechty a regionální dějiny. Je autorem či spoluautorem více než 20 knižních monografií (např. *Páni ze Sovince. Dějiny rodu moravských sudích*, Praha 2005; *Páni z Holštejna. Významný, ale zapomenutý panský rod*, České Budějovice 2007; *Švábenicové. Velcí kolonizátoři a jejich následovníci*, Praha 2009; *Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotier a zbohatlík 15. století*, České Budějovice 2011; *Ladislav Pohrobek (1440–1457). Uherský a český král*, České Budějovice 2016; *Albert ze Šternberka. Arcibiskup, zakladatel, mecenáš a diplomat doby Karla IV.*, Praha 2021 /spolu s T. Somerem/).

Summary

•55

Hašek of Valdštejn showed a strong interest in the town of Kutná Hora in the first half of the 1520s. At the turn of 1421–1422 he took part in the battles for the town on the side of the Hussites against the troops of King Sigismund of Luxembourg. In 1422–1424 he held the prestigious office of Kutná Hora’s mint master for a total of 19 months. As far as can be judged from the surviving sources, Hašek approached the office very conscientiously. He tried to restore the quality of coins minted in Kutná Hora, which was very difficult due to the ongoing war in the country. Hašek of Valdštejn lost the office of Kutná Hora mint master and Kutná Hora itself after the lost battle of Malešov on 7th June 1424, when Jan Žižka of Trocnov captured the town with his army. In later years, we have no documented contact of Hašek of Valdštejn with Kutná Hora, although we cannot rule it out.

Vybrané archeologické doklady válečných událostí z husitského období v severovýchodních Čechách (Bilance možností a limitů výzkumu)

PAVEL DRNOVSKÝ

Abstrakt | Abstract

Text studie přináší bilanci archeologického výzkumu lokalit spojených s dobou husitských válek v severovýchodních Čechách. Představeny jsou možnosti výzkumu areálu polních bitev, polních táborů, zaniklých církevních areálů. Mezi lépe poznané lokality patří situace spojené s obléháním opevněných sídel. Možnost jejich výzkumu se váže na reliкty obléhacích prací a zejména na detekci artefaktů spojených s dobýváním fortifikací. Prostorová analýza distribuce militarií může ukázat postup útočníků a směr útoku na opevněné sídlo. Přínosné téma pro zpřesnění datace skupin archeologických nálezů představuje výzkum situací se známým datem zániku, zpravidla spojené s dobytím a neobnovením lokality.

Selected Archaeological Research on Sites Associated With the Hussite Wars in North-Eastern Bohemia (Balance of Research Options and Limitations)

The text of the study presents a summary of archaeological research on sites associated with the Hussite wars in north-eastern Bohemia. It presents the possibilities of researching the area of field battles, field camps, and extinct church complexes. Among the better known sites are situations connected with the siege of fortified settlements. The possibility of their research is linked to the relics of siege works and especially to the detection of artefacts associated with the conquest of fortifications. Spatial analysis of the distribution of militaria can show the progress of the invaders and the direction of the attack on the fortified settlement. A fruitful topic for refining the dating of groups of archaeological finds is the investigation of situations with a known date of extinction, usually associated with the conquest and non-recovery of the site.

Klíčová slova | Keywords

Archeologie; husitské války; militaria; fortifikace; obléhání
Archaeology; Hussite wars; militaria; fortifications; siege

V období husitských válek (1419–1434) představoval region východních Čech prostor, kde docházelo k relativně častým bojovým střetnutím mezi jednotlivými politickými uskupeními. Poměrně dlouho se zde udrželo uskupení šlechticů, kteří stáli na straně císaře Zikmunda Lucemburského.¹ Eskalace vojenských akcí v daném prostoru nastala po příchodu Jana Žižky z Trocnova do východních Čech na počátku roku 1423. K dalším občasným střetům pak docházelo i v období po Žižkově smrti. Jednalo se o pacifikaci zbytků odpůrců husitské strany, případně o akce vyvolané vzájemným soupeřením jednotlivých uskupení v rámci samotných přívrženců kalicha.²

Problematika archeologického poznání vojenských konfliktů mladšího středověku je rozvíjena zejména v prostoru západní Evropy.³ V rámci střední Evropy se archeologické bádání zaměřilo zejména na situace spojené s dobýváním opevněných sídel – zejména hradů. Důvody jsou zřejmé – v případě obléhané lokality disponujeme pevným a jistým bodem v krajině, od kterého můžeme rozvíjet různé metodické přístupy archeologického výzkumu.

V případě **polní bitvy** činí základní problém její samotná přesná lokalizace. Názorný příklad představuje bojiště u Lipan (1434). Přestože se počtem zúčastněných bojovníků tato bitva řadí mezi největší střetnutí husitských válek a na základě charakteru místní krajiny tušíme místo postavení obou vojsk, zůstává archeologický odraz bitvy skromný. Přes několikaleté úsilí se během akcí spojených s prospekci detektorů kovů podařilo získat pouze nečetná militaria.⁴ Lze tedy očekávat, že archeologický obraz východočeských bojišť doby husitské bude spíše skromný. Z významnějších střetů této doby lze uvést bitvu u Hořic (1423), bitvu u Strauchova Dvora (1423) a bitvu u České Skalice (1424). Ani jednu z těchto lokalit nejsme schopni přesně lokalizovat v krajině a spíše odhadujeme jejich polohu na základě topografie terénu. Oproti lipanskému příkladu je lokalizace těchto bitevních polí více než nejistá.

S pohybem polních vojsk souvisela nutnost budování **polních pochodových táborů**, které mohly (?) sestávat i z provizorních zemních fortifikačních prvků (příkop a val). V kontextu východních Čech byla taková lokalita publikována v Češově na

1 Martin ŠANDERA, *Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. Opočenská strana v husitské revoluci*, České Budějovice 2005.

2 Základní přehled o vývoji východních Čech v době husitské naposlady Vladimír WOLF – František MUSIL, *Východní Čechy za husitské revoluce*, in: František Musil a kol., *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, ed. Ondřej Felcman, Praha 2009, s. 533–580.

3 Srovnej například s Tim SUTHERLAND – Malin HOLST, *Battlefield Archaeology – a Guide to the Archaeology of Conflict*, London 2005; Arne HOMANN, *Battlefield Archaeology of Central Europe – With a Focus on Early Modern Battlefields*, in: *Historical Archaeology in Central Europe*, ed. N. Mehler, Rockville MD 2013, s. 203–230.

4 Lenka MILITKÁ – Zdeněk ŠÁMAL, *Archeologická prospekce vrcholně středověkého areálu bojiště u Lipan (okres Kolin)*, *Archaeologia historica* (dále AH) 44, 2019, č. 2, s. 699–713.

Jičínsku Evou Ulrychovou.⁵ Na základě letecké prospekce autorka připsala vegetační příznaky příkopového ohrazení o rozměrech přibližně 220 x 170 m tábora Jana Žižky, který jej zde měl rozbít po vypálení tvrze v nedalekých Kozojedech. Tato struktura však spíše souvisí s dobou provozu sousedního raně středověkého hradiště u Češova. Proti přisouzení příkopového ohrazení s případným reliktem vojenského tábora z 15. století lze uvést zejména zcela nestrategickou polohu ve svahu údolí. Není rovněž zřejmé, proč by vojsko Jana Žižky bylo nuceno budovat opevnění okolo tábora, když krátce předtím porazilo vojsko Čenka z Vartenberka u Hořic a následně vypálilo tvrz v Kozojedech a pobilo její obránce. V této době neměl Jan Žižka v blízkém i vzdáleném okolí protivníka. Ostatně ani jiné polohy, ve kterých byly v minulosti spatřovány tábory polních vojsk 15. století, nelze považovat za zcela prokázané. Jedná se o lokalitu ohrazeného areálu u Šumic na jižní Moravě,⁶ ohrazení u středočeského Klučova,⁷ jihočeského Smolína u Tábora⁸ a Dolních Počernic v Praze.⁹ Při nedávné revizi těchto poloh konstatovali J. Kypta a J. Marounek, že část lokalit může být spíše novověkého původu (Šumice, Klučov) a zbylé jsou naopak lokality zcela jiného charakteru (zemědělská činnost – Dolní Počernice, zaniklá středověká vesnice, případně zaniklý středověký dvůr – Smolín).¹⁰ K možnosti výzkumu polních pochodových táborů 15. století se tedy na základě současného stavu bádání spíše stavíme skepticky.

Mezi další specifickou skupinu lokalit, které je možné spojit s akcemi husitských oddílů, patří **zaniklé církevní areály**. Klášterní komplexy se stávaly cílem vojenských výprav. Pokud pomineme ideové důvody k jejich napadání, tak drancování klášterů přinášelo zisk jak v podobě přímé movité kořisti, tak i v rámci přisvojení si částí klášterních dominií. Hned v počátku válek byl takto zničen cisterciácký klášter Sacer campus – Svaté Pole v Podorlicku a kompletnímu zničení neušel ani benediktský klášter v Opatovicích nad Labem, který si vydržoval vlastní ozbrojenou družinu. Obě lokality se zachovaly zcela torzovitě, a to v podstatě pouze v rámci podpovrchových struktur. V areálu klášteřiště Svatého Pole byly v minulosti době objeveny během výkopů zděné

5 Eva ULRYCHOVÁ, *Archeologické nálezy z období husitských válek na Jičínsku*, Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka 26, 2013, s. 147–157.

6 Martin BÁLEK – Josef UNGER, *Vojenský tábor z dob husitských válek u Šumic (okr. Znojmo)*, Vlastivědný věstník moravský 45, 1993, s. 3–17.

7 Jaroslav KUDRNÁČ, *Vojenský tábor z doby husitských válek v Klučově*, Památky archeologické 64, 1973, s. 105–142.

8 Rudolf, KRAJÍČ – Petr KLUČINA, *Středověké vojenské ležení na Smolíně u Tábora*, Archeologické rozhledy (dále AR) 39, 1987, s. 400–433.

9 Slavomil VENCL, *Nedatovaný čtyřúhelníkový útvar v Praze 9 – Dolních Počernicích*, AR 36, 1984, s. 445–451.

10 Jan KYPTA – Jiří MAROUNEK, *Terénní stopy obléhání hradů v husitském století*, Praha 2022.

konstrukce, skromné reliktů klášterních budov.¹¹ Možnosti výzkumu reliktů opatovického kláštera pak v nedávné době shrnul tematicky koncipovaný sborník.¹²

Již na začátku textu bylo uvedeno, že mezi nejlépe archeologicky poznané situace spojené s bojovými událostmi patří **obléhání sídel**. Cílem dobývání se stávaly všechny skupiny středověkých fortifikací, zejména hrady, města, tvrze. Pro posledně dvě jmenované kategorie sídel však postrádáme vhodné příležitosti výzkumu. Archeologické doklady po obléhání měst byly zpravidla převrstveny jejich mladším urbanistickým vývojem. Vojenské akce proti městům byly v řadě ohledů specifické.¹³ Pro sledovaný prostor severovýchodních Čech nemáme doloženo dlouhotrvající obležení města. Zpravidla se podrobení města událo formou náhlého přepadového útoku, případně došlo k demonstraci vojenské síly útočnicka (de facto k rozložení tábora) a následnému vyjednávání ukončeného kapitulací města. Tvrze pak nepředstavovaly natolik silné opěrné body, k jejich dobytí nebylo potřeba vynaložit vojsku takové úsilí, aby v jejich okolí zanechaly movité a nemovité stopy po vojenské akci.

Hrady, jakožto zpravidla pevnější fortifikovaná sídla, se stávaly cílem soustavnějšího dobývání. Stopy po obléhání hradů můžeme tradičně dělit na movité a nemovité. Zatímco mezi movité můžeme řadit nálezy militarií, či předmětů spojených s pobytem vojska, tak mezi nemovité patří reliktů po táborech obláhatelů a jejich vlastní fortifikace, palebná postavení, pevnůstky či zemní práce spojené s obléháním. Na základě nedávné pečlivé rešerše J. Kypty a J. Marounka lze bohužel konstatovat, že v prostoru severovýchodních Čech dosud nebyla popsána lokalita s takovými nezpochybnitelnými nemovitými stopami po obléhání.¹⁴ Nejblíže k našemu prostoru se nachází až reliktů pevnůstky obláhatelů u hradu Lichnice.¹⁵ Jako nepodložené, přesto v literatuře objevující se lokality se stopami po obléhání lze uvést situace v okolí hradů Bradlce, Červené Hory, Pařezu, Střemene a Vízburku. Za jako dosud jediný možný relikt po obléhání hradu v husitském období lze označit nedokončený příkop a val v blízkosti hradu Mokřice, jehož úkolem bylo chránit vznikající tábor obláhatelů. Tato nálezořá situace dosud nebyla kriticky zhodnocena.

11 Dušan FOLTÝN – Jiří SLAVÍK, *Stavební podoba cisterciáckého opatství Svaté Pole ve světle písemných a hmotných pramenů*, *Východočeské listy historické* 17–18, 2001, s. 345–367; Martina BEKOVÁ – Jiří SLAVÍK, *Klášter nad Dědinou, cisterciácký klášter Sacer campus – Svaté Pole. Nové nálezy a objevy*, in: Ivo Hlobil – Milan Dospěl (edd.), *Gotické a raně renesanční umění ve východních Čechách 1200–1550*, 2014, s. 9–17.

12 Miroslav KOVÁŘ – Vlastislav KRACÍK (edd.), *Benediktinský klášter v Opatovicích nad Labem. Studie k architektuře a dějinám klášterů 3*, Praha – Opatovice nad Labem 2022.

13 Například Jana KREJSOVÁ, *K obléhání českých měst ve středověku*, *Forum urbes medii aevi* 4, 2008, s. 312–335; shrnuto naposledy Vladislav RAZÍM, *Středověká opevnění českých měst 1. Výklad*, Praha 2022, s. 358–362.

14 J. KYPTA – J. MAROUNEK, *Terénní stopy*, Praha 2022.

15 *Ibidem*, s. 166–173.

Ve sledovaném regionu prozatím nejvýraznější projev po vojenské aktivitě v okolí sídel představují soubory militarií.¹⁶ Abychom mohli nálezy spojit s obléháním konkrétních lokalit, je důležité, aby se jednalo o početné soubory a také, aby pocházely ze širšího okolí lokality. Tyto podmínky jsou nutné, aby se nálezy militarií nezaměnily s běžným výskytem zbraní a munice v rámci inventáře opevněného sídla. Limitujícím faktorem řady souborů však je absence nálezových okolností artefaktů a zejména jejich lokalizace. V následujícím textu představíme čtyři lokality s hodnotnými soubory, které vznikly během obléhání opevněných lokalit – hradů.

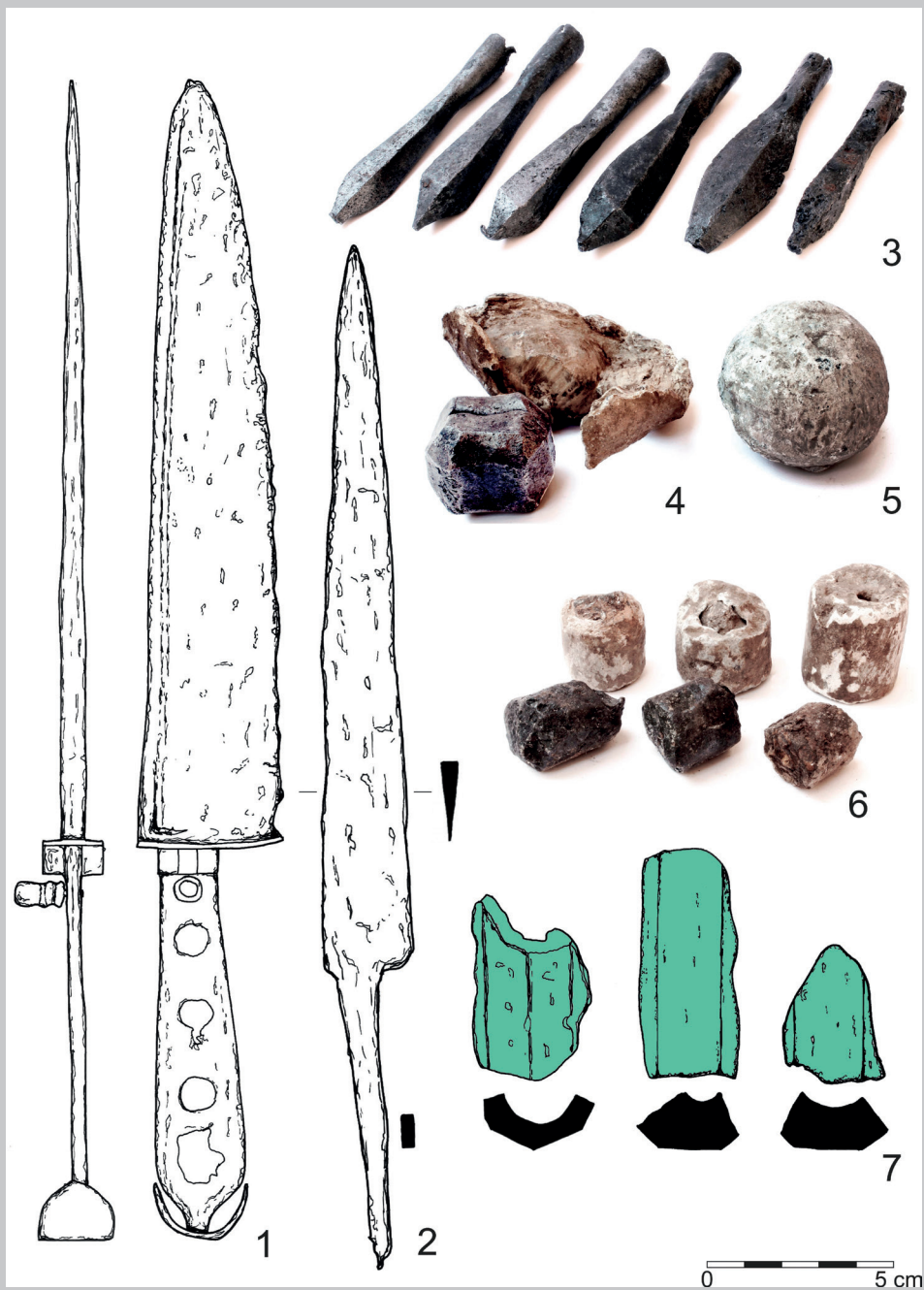
První příklad početného souboru militarií představuje hrad **Červená Hora**. Toto sídlo bylo založeno v závěru 13. století, poprvé se po hradu píše mezi lety 1291–1295 Sezima, který zastával v Praze post zemského sudího. Na počátku husitských válek držel hrad Hynek mladší z Dubé, píšící se po Červené Hoře. Jelikož se jednalo o straníka císaře Zikmunda, byl hrad východočeskými husity dvakrát obléhán. První akce proti hradu v roce 1421 skončila neúspěšně. Druhé obležení proběhlo v roce 1427, útoku se účastnily oddíly z hradecké domácí obce, Jaroměře, Náchoda a družina Matěje Salavy ze Skal. Později se k obláhatelům přidala i sirotčí vojska, která se vracela z Lužice.¹⁷ Tomuto náporu nemohla posádka Červené Hory vzdorovat a 8. června byl hrad vydán, vypálen a rozbořen. Pro sídlo to znamenalo definitivní zánik, nebylo obnoveno. Hrad se sice nacházel na výrazné ostrožně, kterou obtéká řeka Úpa. Na počátku 15. století se však jako strategická nevýhoda ukázala sevřenost okolními protilehlými svahy. Z těchto poloh, včetně přístupové šíje bylo možné hrad blokovat a postřelovat.

Z okolí hradu pochází početný soubor militarií, které byly učiněny za pomoci detektoru kovů (srov. Obr. 1).¹⁸ V kolekci převládají projektily vystřelené z palných zbraní (51 ks), dále pak železné hroty šípů (24 ks). Zastoupeny jsou o fragmenty palných zbraní (10 ks), které pocházejí z roztržených hlavních. V kolekci jsou přítomny i tesáky, součásti ochranné zbroje, dýky, sudlice, meč, kuše a nášlapní ježci. Převážná část militarií pochází z prostoru předhradí a jedná se tak snad většinou o výzbroj a vstroj hradních obránců. V případě nalezené munice se může též jednat o výsledek střelby útočníků na předhradí, to platí zejména pro střely a projektily deformované nárazem do tvrdé překážky.

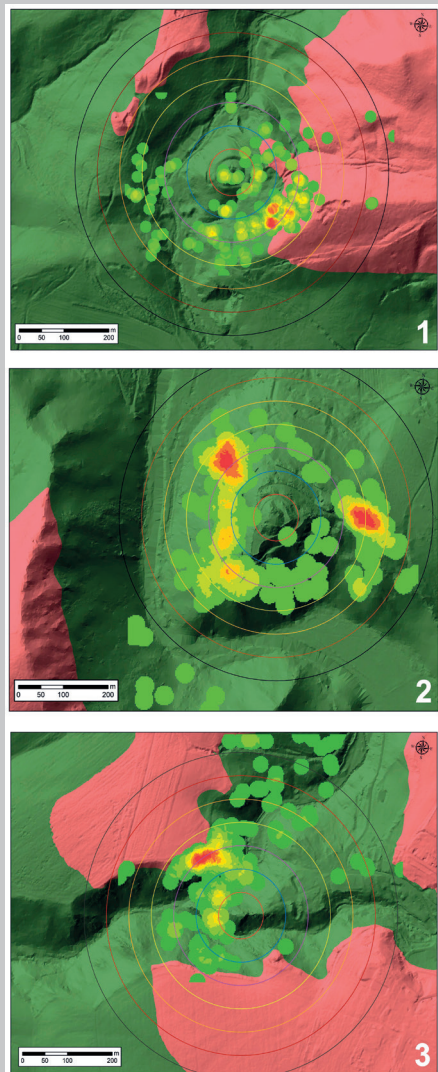
16 V prostoru mimo sledované východní Čechy lze uvést publikované nálezové kolekce z okolí hradu Lopaty: Milan NOVOBILSKÝ, *Obléhání hradu Lopaty. Rekonstrukce obléhání hradu z roku 1432–1433*, Plzeň 2008; hradu Kostomlaty: Milan SÝKORA, *Obléhání hradu Kostomlaty*, AH 48, 2023, č. 1, s. 113–142 a hradu Kalichu: Ivan LEHKÝ – Milan SÝKORA, *Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky*, Most 2016.

17 M. ŠANDERA, *Zikmundovi věrní*, s. 89–90; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého V. Podkrkonoší*, Praha 1887, s. 37.

18 Pavel DRNOVSKÝ, *Hmotná kultura šlechtických sídel severovýchodních Čech: Každodennost ve středověku pohledem archeologie*, Hradec Králové 2018, s. 151–176.

Obr. 1: Hrad Červená Hora, výběr nalezených militarií. 1) tesák, 2) dýka, 3) hroty šípů, 4-6) kompozitní projektily palných zbraní, železná jádra obalená olovněným pláštěm, 7) fragmenty hlavní palných zbraní. Autor P. Drnovský.

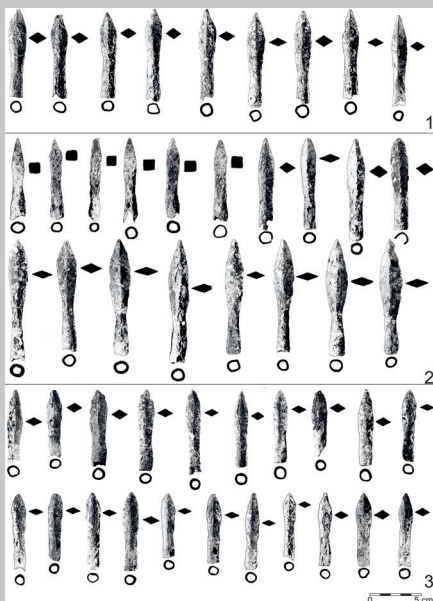
Obr. 2: Analýza koncentrace výskytu nalezených militarií v okolí hradů Mokřice (1), Potštejn (2) a Rychmberk (3). Soustředné kružnice jsou v rozestupu po 50 metrech, středem je hradní jádro. Zelená barva reliéfu pokrývá území, které je oproti jádru níže, červená barva reliéfu pokrývá území, které je oproti jádru výše (hranice nadmořské výšky stanovena 4 metry nad současným povrchem hradního jádra). Na základě podkladů P. Drnovského vytvořil M. Lanta.

Základním limitem interpretace červeno-horského souboru je absence lepších nálezových okolností týkajících se zejména polohopisných informací. Jak důležité je při detektorové prospekci zaznamenávat polohu a další nálezové okolnosti uložení, vynikne při srovnání s dalšími třemi lokalitami, kde byla taková data sbírána. Jedná se o nálezy z okolí hradu Mokřice, Rychmberka a Potštejna (srov. Obr. 2). Podrobné vyhodnocení všech tří souborů přinesly v nedávné době samostatné studie.¹⁹ Analyzované nálezové soubory pochází z cílených prospekci, které byly prováděny detektorem kovů. Na hradě Mokřice u Jičina byl výzkum realizován spolupracovníky Regionálního muzea a galerie v Jičíně a v případě hradů Potštejna a Rychmberka se na detektorové prospekci přímo podíleli i pracovníci Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

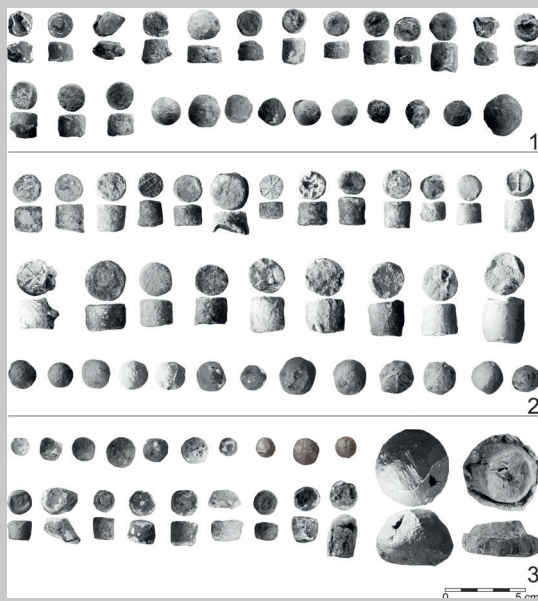
Nejvíce militarií pochází z okolí hradu **Potštejna** – celkem 401 kusů. Hrad byl celkem třikrát obléhán. Prvně v roce 1339, kdy byl dobyt moravským markrabím Karlem, který ho později nechal obnovit. Dále byl krátce obléhán vojenskými oddíly Bočka z Kunštátu, Smila Flašky z Rychmberka

19 Idem, *Soubor kovových nálezů z hradu Mokřice u Lužan a jeho blízkého okolí (okres Jičín)*, AH 46, 2021, č. 1, s. 147–171; idem – Tomáš BEK – Martina BEKOVÁ, *Militaria z okolí hradu Rychmberka ve východních Čechách jako doklady jeho dobývání*, AH 46, 2021, č. 2, s. 413–443; Pavel DRNOVSKÝ – Tomáš BEK – Martina BEKOVÁ, *Archeologické nálezy militarií z okolí hradu Potštejna ve východních Čechách jako doklady jeho trojího dobývání v letech 1339, 1399 a 1432/1433*, AH 47, 2023, č. 1, s. 83–125.

a litomyšlského biskupa Jana.²⁰ Rozsahem zásadní však bylo dobývání husitskými oddíly, které probíhalo na přelomu let 1432 a 1433. Po celkem sedmi měsících se jeho posádka vzdala.²¹ Mezi militarií dominují hroty šípů (237 ks) a projektily palných zbraní (149 ks), přítomny jsou jednotlivě i tesáky, fragment kuše a palné zbraně (obr. 3.1; obr.4.1). Díky pozici nálezů jsme si schopni vyvodit strategii útočníků. Hrad situovaný

Obr. 03: Výběr hrotů šípů. 1) Potštejn, 2) Rychmberk, 3) Mokřice.
Autor P. Drnovský.

Obr. 04: Výběr projektilů palných zbraní. 1) Potštejn, 2) Rychmberk, 3) Mokřice.
Autor P. Drnovský.

na osamoceném výrazném návrší nedovoľoval postřelování k převýšené pozice. Útočníci byli nuceni útočit přímo na hrad. Nálezy rozeseté na svazích hradního kopce lze považovat převážně za munici obránců, kteří se snažili jejich postup omezit (obr. 2.2). Podle prostorové distribuce nálezů lze vyvodit, že útok na hrad probíhal ze všech stran, přičemž lze rozeznat dvě koncentrace. První směr útoku byl veden od východu. Na této straně je svah hradního kopce nejmírnější a vedla tudy patrně i přístupová cesta k hradu. Druhý směr útoku byl veden od severozápadu po poměrně strmých stráních, které spadají k řece Orlici.

Dalším hradem, který byl obléhán během husitských válek a z jehož okolí pochází bohatý soubor militarií, je **Rychmberk**.²² Během roku 1425 byl dobyt vojskem pod

20 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého II. Hradecko*, Praha 1883, s. 13.

21 M. ŠANDERA, *Zikmundovi věrní*, s. 125.

22 Jméno hradu Rychmberk se v průběhu novověku přeměnilo do současné podoby Liberk. V textu ponechávám původní tvar názvu.

velením hejtmana Jana Hvězdy z Vícemilic.²³ Hrad byl obnoven a za poděbradského období byl ještě dvakrát vystaven vojenskému útoku v rámci konfliktů vyvolávaných Janem Koldou ze Žampachu.²⁴ Vzhledem k charakteru bojů spojených s Koldou ze Žampachu, které byly, co do počtu ozbrojenců spíše menšího rázu předpokládáme, že většina nalezených militarií v okolí Rychmberka souvisí s obléháním v roce 1425 (obr. 3.2; obr. 4.2). Celkem se jedná o 271 nálezu, kde opět převládají hroty šípů (188 ks) a projektily palných zbraní (78 ks). Nálezy se koncentrují severně od hradního jádra na protilehlém svahu. Vzdálenost od jádra hradu se u většiny nálezů pohybuje v rozmezí 120–160 metrů. Tyto nálezy lze považovat za munici vystřelenou obránci hradu vůči útočníkům (obr. 2.3). Dobyvatelé si v tomto prostoru zřídili obléhací postavení. Z jejich pohledu se jednalo o strategicky výhodnou polohu. Vůči hradnímu jádru se nachází v mírném převýšení (přibližně 10 m) a v relativně malé vzdálenosti.

Poslední z rozsáhlých kolekcí byla získána v okolí hradu **Mokřice** u Lužan na Jičínsku. V případě této lokality postrádáme přímý písemný doklad o jejím obležení. Výpověď značného množství militarií (214 ks) v okolí hradu však mluví jasně (obr. 3.3; obr. 4.3). Podobně jako v případě předchozích lokalit zde dominují hroty šípů (163 ks) a projektily palných zbraní (35 ks). Určení dobytí hradu do dvacátých let 15. století lze odvodit z požárové destrukce hradního jádra. V rámci vrstev se zde podařilo dokumentovat provoz falzátorské dílny, která se zaměřila na výrobu domácí oběhové mince, neoficiálních flútků.²⁵ Podle prostorové koncentrace nálezů lze určit hlavní směr postupu obléhatelů. Ti si zvolili protilehlý svah, který výrazně převyšuje hradní jádro již v horizontální vzdálenosti 120 metrů. Útočníci mohli postřelovat hrad a zároveň využívat převýšení a případně krytí za hranu hřbetu (obr. 2.1). Munice obránců nastřelená do tohoto svahu dokazuje snahu postupu zabránit. Další nálezy, i když méně početné byly nalezeny na západním protilehlém svahu. I tato munice patrně pochází od obránců hradu.

Poslední skupina lokalit, která umožňuje archeologický výzkum, jsou lokality, které byly dobyty a následně **nedošlo k jejich obnově**. Bojové akce mířené proti opevněným lokalitám byly v prostoru severovýchodních Čech relativně časté. Během husitských válek byly takto obléháno téměř 20 opevněných sídel, nepočítaje města.²⁶

23 A. SEDLÁČEK, *Hrady II. Hradecko*, s. 191.

24 František MUSIL – Ladislav SVOBODA, *Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou*, Ústí nad Orlicí 1998, s. 140.

25 Jan BOUBLÍK – Pavel DRNOVSKÝ, *Falzátorská dílna na hradě Mokřice u Lužan (okr. Jičín)*, Numismatické listy 77, 2023, č. 1–4, s. 57–102.

26 Adršpach (1430), Červená Hora (1421, 1427), Holohlavy (1425), Hoříněves (1425), Hostinné (1424), Frymburk (1431), královský hrad v Hradci Králové (1423), Chlumeck nad Cidlinou (1425), Kozojedy (1423), Lanšperk (1425, 1429), Mlázovice (1424), Náchod (1431, 1432), Opočno (1422), Pecka (1432), Potštejn (1432/33), Rychmberk (1425), Smidary (1424), Trosky (1428), Zachrašťany (1425).

I přes dobytí některých sídel byla většina lokalit obnovena. V rámci sledovaného prostoru lze určit na základě písemných pramenů pouze pět lokalit, které zůstaly opuštěny, neobnoveny. Jedná se o hrad Červenou Horu a tvrze v Mlázovicích, Kozojedech, Zachrašťanech a Plačicích.

Okolnosti zániku hradu Červené Hory byly popsány výše. Tvrz v **Kozojedech** byla vypálena krátce po bitvě u Hořic v roce 1423. Písemné zprávy nás informují o šedesáti upálených obráncích.²⁷ Zánik objektu, který patrně nebyl výrazně opevněn, byl bezpochyby trvalý. Dodnes tápeme, kde se mohla tvrz nacházet. Intuitivně ji klademe do sousedství kostela sv. Václava (obr. 5).²⁸

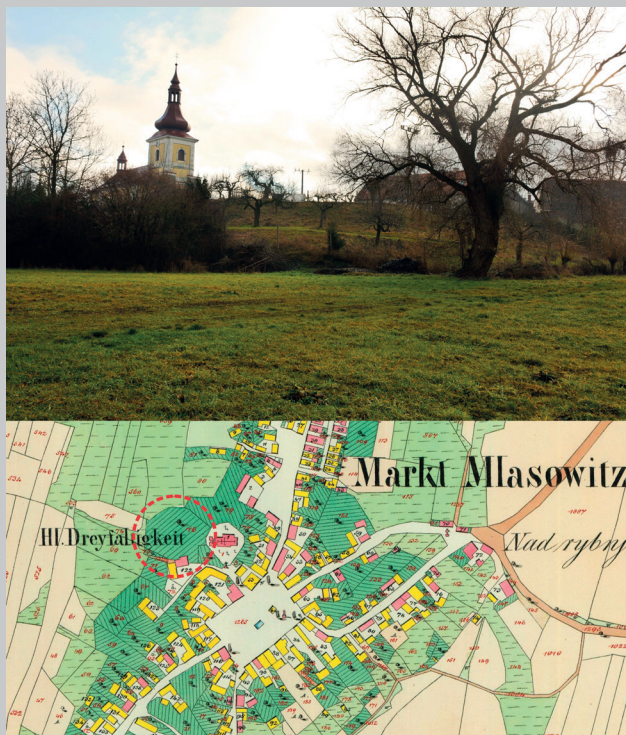

Obr. 5: Panorama kostela sv. Václava v Kozojedech od východu a stav vesnice na císařském otisku stabilního katastru. Přesné místo tvrze, kterou v roce 1423 vypálili husité v návaznosti událostí po bitvě u Hořic neznáme. Na základě konfigurace terénu je pravděpodobné, že se nacházela v blízkosti kostela sv. Václava, který je připomínán prvně v 60. letech 14. století. Současná podoba dřevěného a omítnutého kostela pochází z roku 1689. Foto P. Drnovský duben 2024.

27 *Fontes rerum Bohemicarum. Series nova III. Staré letopisy české 3*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Kłosová, Praha 2018, s. 13; Petr ČORNEJ, Jan Žižka. *Život a doba husitského válečníka*. Praha 2019, s. 503.

28 Bez jasného zdůvodnění určila E. Ulrychová terénní nerovnost v jižní části dvora čp. 49 na parcele 2/1 za relikv hradby tvrze; E. ULRYCHOVÁ, *Archeologické nálezy*, s. 150.

Polohu tvrže, která stávala v městečku **Mlázovicích** naopak můžeme určit velmi dobře. Zánik sídla souvisí s výpravou Jana Žižky, který je v roce 1424 dobyl a vypálil. Při této události zahynul zde sídlící Černín (obr. 6).²⁹ Relikty fortifikace se nachází na

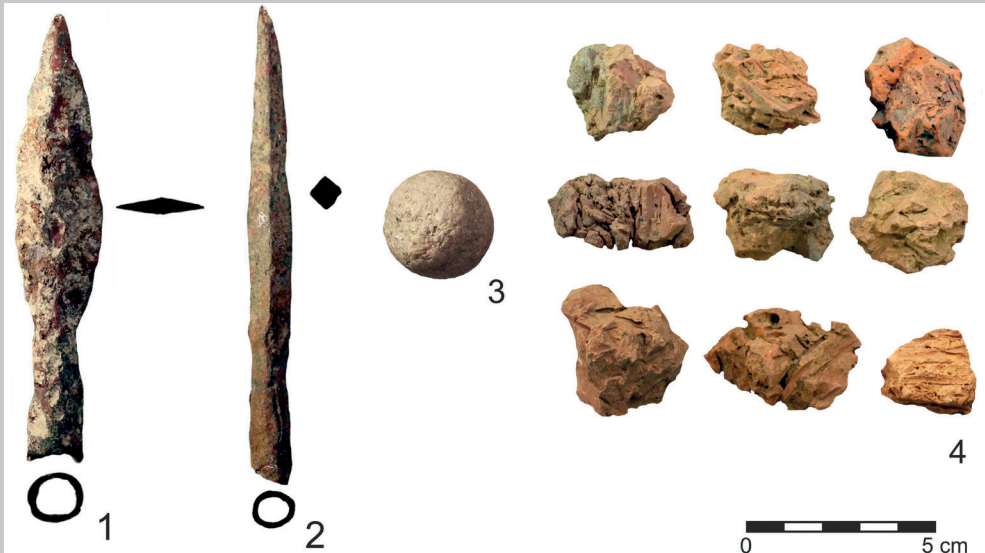
Obr. 6: Relikty tvrže, která stála do roku 1424 v Mlázovicích jsou stále dobře rozpoznatelné. Sídlo bylo situováno na vyvýšenině na severozápadním okraji Mlázovic. Dole podoba Mlázovic zaznamenaná na císařském otisku stabilního katastru. Foto P. Drnovský únor 2024.

mírném návrší nad Mlázovicemi v sousedství kostela. Jádrem tvrže je tvořeno kruhovým pahorkem, který vznikl vyhloubením stejně pravidelného oběžného kruhového příkopu, na jehož vnější hranu navazuje na severní, východní a jižní straně val. V nedávné době proběhlo na lokalitě geofyzikální měření, které detekovalo přítomnost destruktivních vrstev v příkopu.³⁰ Během povrchových sběrů byly získány i fragmenty přepálené mazanice – hliněného omazu dřevěných konstrukčních prvků, který byl během požáru tvrže vypálen do tvrdého stavu. V dřívější době, na počátku 20. století byly v prostoru tvrže získány nálezy tři militarií – dvou hrotů šípů a kamenného

29 FRB. Series nova III, s. 15.

30 Pavel DRNOVSKÝ, *Tvrz v Mlázovicích (okr. Jičín) ve světle archeologických výzkumů. Postavení sídla v kontextu okolních fortifikací a jejich vývoje*, AH 48, 2023, č. 2, s. 445–471.

projektilu (obr. 7). Zda se jednalo o součást mobiliáře tvrže, nebo nálezy souvisí s vojenskou akcí Jana Žižky nelze určit.

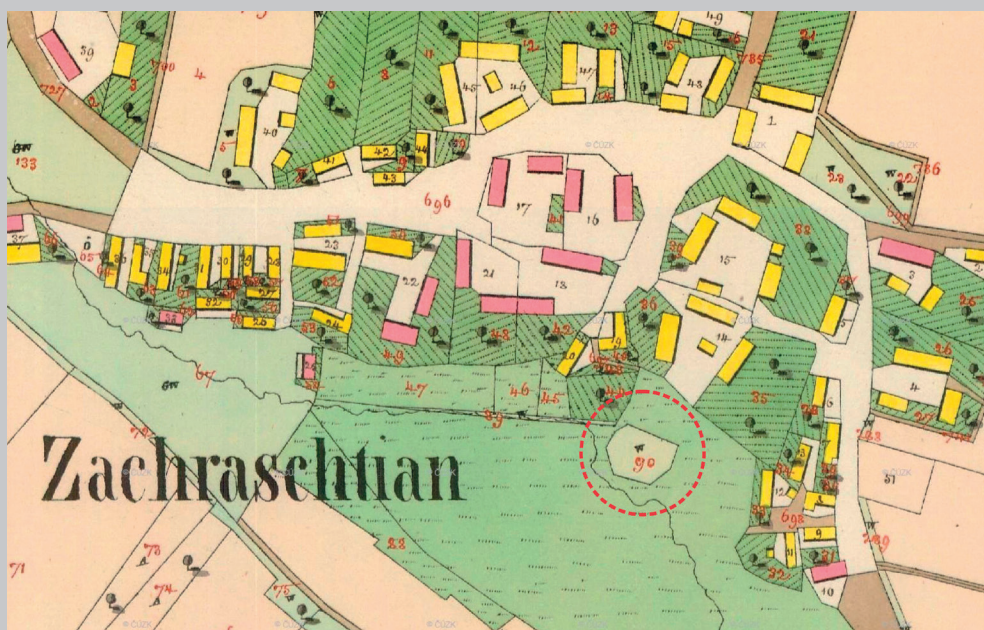

Obr. 7: Nálezy pocházející z tvrže v Mlázovicích. 1-2) hroty šípů, 3) kamenný projektil, 4) vypálená mazanice. Autor P. Drnovský.

Dalším zaniklým objektem je tvrz, která stávala v **Zachrašťanech** u Nového Bydžova. Tvrz byla dobyta v roce 1425 rámci výpravy táboritů a sirotků vedených hejtmanem Janem Hvězdou z Vícemilic.³¹ Předtím byl dobyt Chlumeck nad Cidlinou a po Zachrašťanech se vojsko vydalo k tvrzím v Hořiněvsi a Holohlavech. Poloha tvrže v Zachrašťanech lze určit díky pozemkovým mapám 19. století (obr. 8). V této době musely být ještě její zbytky relativně dobře patrné, neboť centrální část bývalé tvrže sloužila jako louka, zatímco příkop a val byly znázorněny jako louky podmáčené. Přes jižní průběh příkopu byla vedena vodoteč, která ho napájela vodou.

Jako poslední lokalitu zaniklou během husitských válek uvádíme tvrz, která stávala v **Plačicích** u Hradce Králové. Vypálena sice byla až v roce 1436, avšak během okolností, které přímo navazují na dobu po bitvě u Lipan. Na podzim roku 1436 plačickou tvrz obsadil Diviš Bořek z Miletínka, který společně s Vilémem Kostkou z Postupic měli za cíl vojensky podrobit město Hradec, který stále odmítal uznat císaře Zikmunda českým králem. Jejich blokáde Hradce se však nezdařila a po smrti Viléma Kostky z Postupic při srážce, která se udála 6. listopadu u Vysoké nad Labem, se Bořek z Miletínka stáhl

31 FRB. Series nova III, s. 15, 64, 79.

Obr. 8: Tvrz v Zachrašťanech u Nového Bydžova vypálená v roce 1425 se nacházela při jižní okraji vsi. Na císařském otisku stabilního katastru z 19. století je stále patrný rozsah středověkého pahorku, který byl obklopen příkopem napájeným vodou z místní drobné vodoteče.

zpátky na své statky. Předtím však nechal plačickou tvrz zapálit.³² Tvrz stávala v severozápadní části vesnice. Viditelné reliktů zemní fortifikace – valu zmiňuje ještě František Petera Rohoznický na sklonku šedesátých let 19. století.³³ Lokalita byla též popsána ještě v roce 1882 M. Lüssnerem. V roce 1890 byly terénní zbytky tvrže rozvezeny, objevena byla uhlíkatá vrstva, patrně související se zánikem sídla a zmíněny jsou i podkovy.³⁴ Přesnou lokalizaci a popis lokality přináší studie R. Bláhy.³⁵ Z tvrziště pochází nález zdobeného hrotu střely do kuše (obr. 9).³⁶

Výše uvedené lokality se známým datem zániku představují pro archeologii důležitý typ lokalit. Na rozdíl od sídel, které se přes plynulý vývoj dochovaly do současnosti, či lokalit, které sice zanikly, ale nevíme na základě písemných pramenů přesné datum

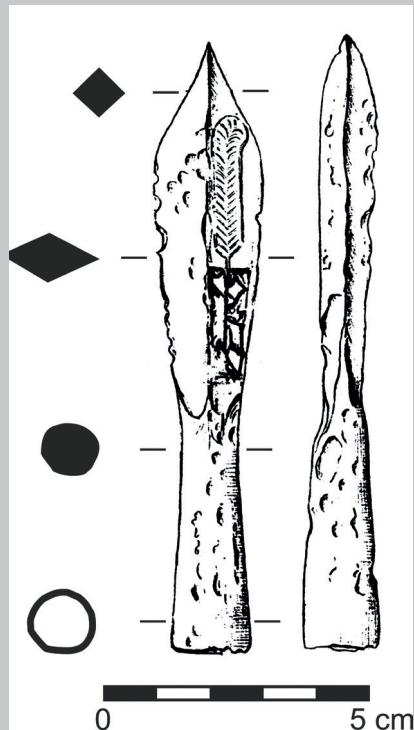
32 FRB. *Series nova III*, s. 25, 71, 116, 212

33 Karel SKLENÁŘ, *Františka Petery Rohoznického „seznamy hradů a hrádků v Čechách“ (1865–1867)*, *Castellologica bohémica* 12, 2010, s. 9–23.

34 Ludvík DOMEČKA – František Ladislav SÁL, *Královéhradecko, I. dílu 1. část*, Hradec Králové 1928, s. 20.

35 Radek BLÁHA, *Pozůstatky tvrže v Plačicích podle popisu M. Lüssnera*, *Královéhradecko* 14, 2023, s. 11–18.

36 Idem – Jiří SLAVÍK, *Hrad v Hradci Králové*, Hradec Králové 2020, s. 143; Vladimír BRYCH, *Hmotná kultura středověké tvrže v Čechách*, in: Ladislav Svoboda a kol., *Encyklopedie českých tvrzí I. Díl – A–J*, Praha 1998, s. XLVII–LXXXIII, zde na s. LVII, obr. 6.

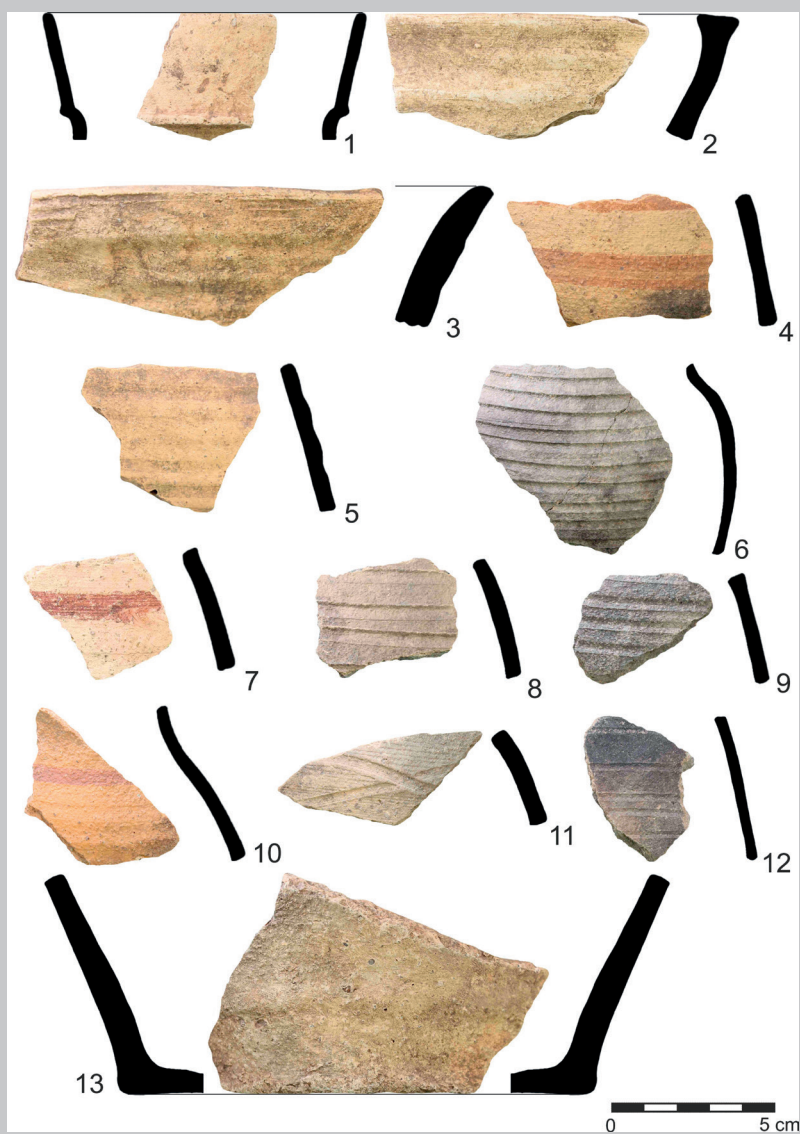

Obr. 9: Z tvrze v Pláčičích u Hradce Králové zničené v roce 1436 se do dnešní doby téměř nic nedochovalo, ačkoliv z ní ještě v 19. století byly patrné terénní relikty. Jedním z mála pozůstatků je zde nalezený zdobený hrot šípu uložený v Národním muzeu, inv. č. H2-277, převzato z V. BRYCH, 1998, s. LVII, obr. 6, upraveno autorem.

zániku, představují jako naleziště významnou kategorii, která částečně naplňuje definici uzavřeného nálezového celku.³⁷ Pokud známe datum zániku, lze nálezy zde získané určit *ante quem* vůči historické události. Cennost lokality však nesouvisí pouze s hmotnými nálezy, ale i ve sledování stavební podstaty sídel, které byly v určité fázi náhle ukončeny. V případě tvrze v Mlázovicích máme před sebou relikty vrchnostenského sídla – tvrze, která v držení příslušníků nižší šlechty byla umístěna v rámci venkovského osídlení. Její stavební podstata se spíše opírala zejména o dřevěné konstrukce. Hrad Červená Hora doposud nebyl po stavební stránce dostatečně zhodnocen. Na základě terénních reliktnů je ale zřejmé, že hrad zaniklý na sklonku dvacátých let 15. století neprodělal výraznou/zaznamenání hodnou modernizaci svého opevnění, která by se například projevila budováním vysunutých, či předsunutých opevněných pozic, které známe z jiných hradních lokalit, které prodělaly období husitských válek.

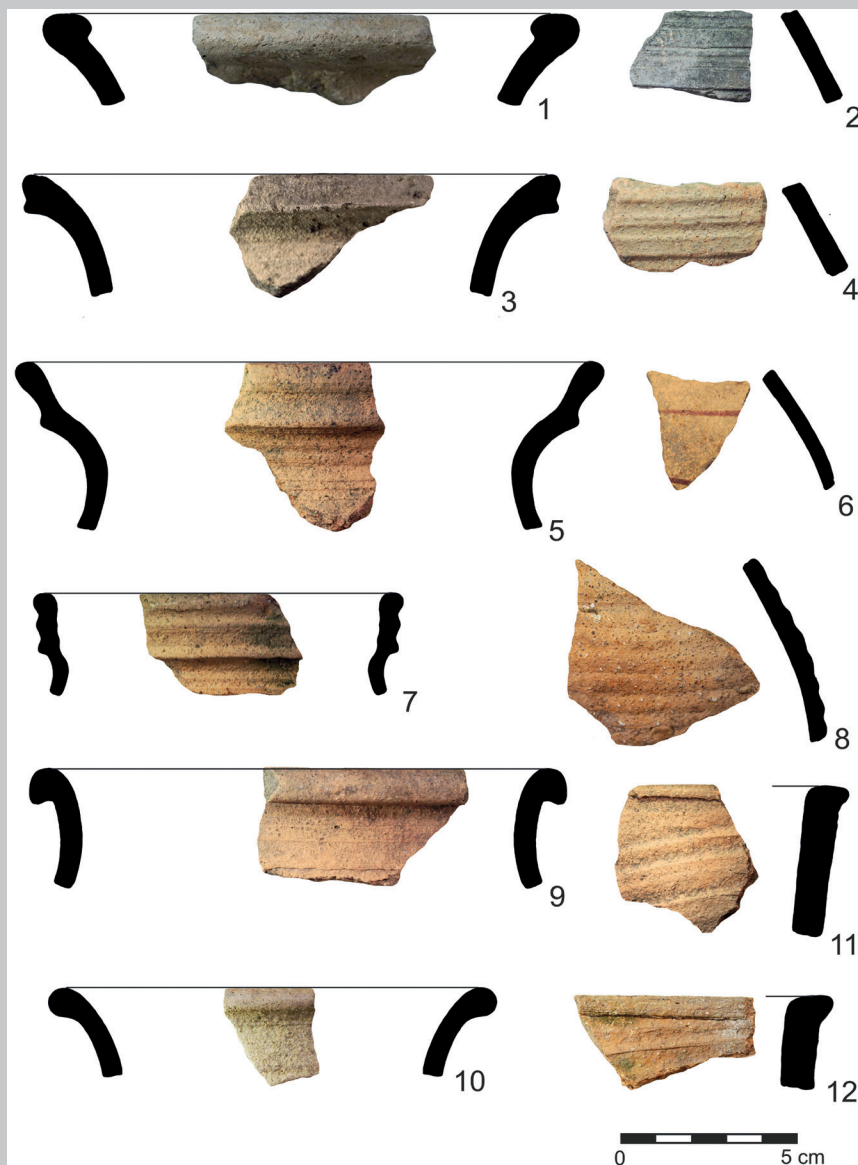
37 K definici a problematice pojmu Slavomil VENCL, *Souvislosti chápání pojmu „nálezový celek“ v české archeologii*, AR 80, 2001, s. 592–614.

Nálezů z těchto zaniklých lokalit bohužel není mnoho. Kovové nálezy z Červené Hory byly již zmíněny. V souboru militarií stojí za povšimnutí vysoký podíl palných zbraní, které dokládají, že jejich obecné použití nastalo již během dvacátých let 15. století. Keramické nálezy se skládají ze stolní a kuchyňské keramiky. Několika zlomky jsou doloženy keramické nádobkové kachle (obr. 10). Majitel hradu tedy disponoval

Obr. 10: Keramické nálezy pocházející z hradu Červená Hora, jejich původ lze klást před rok 1427, kdy bylo sídlo vypáleno, zničeno a neobnoveno. 1, 4-13) zlomky nádob, 2-3) zlomky nádobkových kachlů. Nálezy uloženy v Muzeu východních Čech v Hradci Králové. Autor P. Drnovský.

nepřímo vytápěnou komnatou. V rámci mlázovické tvrze byly kromě již zmíněných militarií získány fragmenty stolní a kuchyňské keramiky. Několika zlomky je také přítomna kamnářská keramika. Přítomnost kachlových kamen je tedy doložena i v tomto zkoumaném objektu (obr. 11).

Obr. 11: Keramické nálezy pocházející z tvrze v Mlázovicích, jejich původ lze klást před rok 1424, kdy bylo sídlo vypáleno, zničeno a neobnoveno. 1-10) zlomky nádob, 11-12) zlomky nádobkových kachlů. Nálezy uloženy v Regionálním muzeu a galerii v Jičíně. Autor P. Drnovský.

Archeologický výzkum válečných událostí spojených s obdobím husitských válek je plně závislý na charakteru jednotlivých historických událostí a jejich možném odrazu do archeologicky poznatelných situací. Na základě výše uvedeného soupisu dosavadního poznání se jeví, že velké dějinné události (bitvy), které ovlivňovaly další historický vývoj, nemusely po sobě paradoxně zanechat výraznější archeologické stopy. Výzkum polních bitev středověku je všeobecně problematický i v evropském měřítku. Mezi nejlépe poznané situace spojené s bojovými střetnutími patří obléhání fortifikací, zvláště pak hradů. Souvisí to s možností výzkumu těchto lokalit, u kterých známe jejich polohu a jejichž okolí nebylo zpravidla natolik výrazně změněno během dalšího historického vývoje, tak jak tomu je trvale osídlených sídel – měst, městeček a vesnic. Prozatím nepřilíh řešeným tématem je výzkum poloh, které zanikly v důsledku husitských válek. Souvisí to s omezeným počtem písemných pramenů, které nás o takových událostí zpravují. Nálezy z těchto lokalit však představují z hlediska chronologie datační opory srovnání. Dosud neprobádaným tématem zůstává též vliv válečných událostí na charakter venkovského osídlení.

Autor | Author

Pavel Drnovský

Katedra archeologie

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Náměstí Svobody 331/2, 500 02 Hradec Králové

Česká republika

pavel.drnovsky@uhk.cz

ORCID: 0000-0002-0097-8637

Mgr. Pavel Drnovský, Ph.D. (* 1986), působí na Katedře archeologie FF UHK. Odborně se věnuje tématům spojeným s obdobím středověku a raného novověku. Zaměřuje se na problematiku výzkumu opevněných středověkých sídel, studium proměny kulturní krajiny středověku a novověku, dále pak na poznání hmotné kultury a každodenního života ve středověku a novověku.

Summary

During the Hussite Revolution, the region of north-east Bohemia was an area where there were relatively frequent battles between different political groups. The text of the study is devoted to a review of archaeological research on sites associated with the Hussite wars. The archaeological research of war events associated with the Hussite period is fully dependent on the nature of individual historical events and their possible reflection in archaeologically recognizable situations. Large historical events (battles) that influenced further historical development may paradoxically not have left behind significant archaeological traces. Research on medieval field battles is generally difficult on a European scale. Among the best understood situations associated with combat encounters is the siege of fortifications, especially castles. This is related to the possibility of researching these sites, for which we know their location and whose surroundings have generally not been so significantly altered during further historical development, as is the case with permanently inhabited settlements – cities, towns and villages. In particular, militaria collections can give information about the form of siege. If we know the locations of specific finds, the directions of conquest can be determined. Among such valuable collections are finds from the vicinity of the castles of Potštejn, Rychmberk and Mokřice. A topic that has not yet been addressed is the research of locations that were lost as a result of the Hussite wars. This is related to the limited number of written sources that inform us about such events. However, the findings from these sites provide a basis for comparison in terms of chronological dating. The influence of wartime events on the character of rural settlement also remains an unexplored topic.

Recenze | Reviews

Miroslav KOVÁŘ – Vlastislav KRACÍK (edd.), *Benediktinský klášter v Opatovicích. Studie k architektuře a dějinám klášterů 3, Opatovice and Labem – Praha: Unicornis 2022, 171 s. ISBN 978-80-8662-19-3.*

Benediktinský klášter v Opatovicích sice nepřežil počátky husitské revoluce, avšak pro jeho stáří jej můžeme řadit mezi čelné církevní instituce středověkých Čech s kořeny hluboko v 11. století podtržené jak falzem zakládací listiny z 12. století,¹ tak jedním z mála originálních bohemikálních historiografických děl klášterní provenience, *Hradištsko-opatovickými letopisy*. S tušeným významem kláštera přitom kontrastuje nedostatečně poznaná písemná kultura kláštera,² stejně jako jeho málo známá „materialita“, jejímž důsledkem je nejspíše fakt, že po E. Nohejlové-Prátové (1925) se již nikdo neujal pokusu shrnout dějiny kláštera.³ Proto lze jenom uvítat jednak konferenci, jednak sborník, které byly tomuto klášteru věnovány. Jak upozorňuje již jeden z editorů, M. Kovář, výsledek je poněkud disparátní, neboť sborník kromě aktuálního stavu poznání reflektuje také cennou snahu místních dobrovolníků pátrat po minulosti svého rodiště, jež ostatně konferenci i sborník umožnila a přispívá tak k prolínání živé současné kultury a historického (po)vědomí s posledním stavem bádání. Tato lokálně-komemorativně-nadšenecká rovina je zřetelná zejména v prvních třech příspěvcích V. Kracíka, shrnujících průběh konference, možnosti bádání v Dolním Slezsku a zbudování památníku.

Gros textů je však dílem profesionálů. Z tohoto hlediska sborník uvozuje trojice historických příspěvků, z nichž první je studie J. Šrámka, jenž nabízí několik možných čtení *Hradištsko-opatovických letopisů*. S využitím novějších výzkumů ať už na poli paleografie či kodikologie (D. Havel), dějin umění (P. Černý), případně moderního čtení středověkých narativních pramenů (A. Kernbach, M. Wihoda) zasazuje vznikání letopisů do kulturních dějin Evropy, benediktinů a českých zemí. Opatrné Šrámkovy závěry necílí na jedno řešení, avšak respektují možnost několika souběžných možností čtení, které se vzájemně nevylučují. Umožňují tak letopisy chápat jako výraz snahy kontextualizovat dějiny českého benediktinského mnišství, ale taky českých zemí, případně Moravy do plánu dějin spásy. Ideový koncept letopisů považuje J. Šrámek za ohlas Zdíkovy kulturního okruhu. Šrámkovu studii lze tak chápat mj. jako výzvu

1 Rostislav NOVÝ, *Opatovická fundační listina z r. 1073 – CDB I. 387: nálezozá zpráva*, *Československý časopis historický* 8 [58], 1960, s. 894–895.

2 Bohumil RYBA, *Nejstarší katalog rukopisů kláštera opatovického*, *Studie o rukopisech* 9, 1970, s. 57–77. Nověji byl identifikován Opatovický misál, VK Olomouc, M III 106 ze 14. stol., srov. Stanislav ČERVENKA – Jana HRBÁČOVÁ – Štěpán KOHOUT, *Misál opatovický*, *Studie o rukopisech* 40, 2010 [2011], s. 5–51. V jinak vyčerpávajícím přehledu kulturního milieu v příspěvku J. Šrámka byl bohužel opominut.

3 Emanuela NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera Opatovického: příspěvek k vlastivědě země České*, Praha 1925.

pracovat s původními rukopisy i za situace, kdy existují respektované edice, neboť jen díky reflexi rukopisné roviny textů je možno tyto texty uchopit nikoli jako „důl na (nečetná) fakta“, avšak spíše jako zdroj informací o ideovém světě autora a jeho kulturním zázemí – ostatně novější doklad této skutečnosti přináší sborník *Moc inkoustu*, v němž Dalibor Havel představuje nově identifikované a dosud zcela neznámé zlomky *Letopisů kláštera Hradisko* psané ještě tamní rukou první poloviny 12. století.⁴

Až k samému závěru existence kláštera nás posouvá studie D. Richtera věnovaná vnitřním sporům v klášteře v l. 1415–1418, jejichž spouštěčem bylo známé přepadení kláštera Janem Městeckým z Opočna, Otou z Bergova a jejich společníky 1. listopadu 1415, snad v důsledku snahy vymoci zástavu upsanou Václavem IV. právě na klášterních zbožích. Autor přesvědčivě ukazuje jednak vnitřní dimenzi sporu, tedy soupeření dvou frakcí podporujících kandidáty na opatský úřad, bývalého komárovského probošta Jana a přeloučského faráře Petra, jednak lokální vazby, jednak přesah směrem nadregionálním (arcibiskupská konzistoř; císařský dvůr; papežská kurie), jež vyústilo v rozprodeje a zástavy jak ze strany konventu, tak ze strany nového českého krále Zikmunda. D. Richter dále ukazuje, že ačkoli se klášter vojensky na prahu husitské revoluce držel zprvu dobře, dokonce na přelomu l. 1420/1 jeho posádka dvakrát porazila Hradecké, ukázala se situace dlouhodobě neudržitelnou a benediktini klášter raději sami opustili. Klášter fakticky zanikl, udržel se pouze jako právní instituce, jejíž opat sídlil v proboštví ve slezské Středě.

Detailně se k poslednímu roku existence kláštera a k jeho střetům s husity vrací zkušený historik F. Šebek. Vycházejí jak ze Starých letopisů českých, tak z Vavřincovy kroniky a zejména z listu neznámého husity na Moravu, precizuje Šebek chronologii tažení husitů z jara 1421. Šebek upozorňuje, že nevědomost autora dopisu o pádu Chudimi nutně datuje dopis do doby před 28. 4. S ohledem na vzdálenosti a obvyklou dobu pochodu vojska i jízdnicích kurýrů, musel pisatel pohybuující se někde mezi Kolínem, Kutnou Horou a Žleby list napsat po 25. 4., snad 26. 4., kdy už se k němu donesla informace o vypálení kláštera. Za pevný bod považuje shromáždění husitských vojsk před Kolínem nad Labem mezi 20. a 22. dubnem 1421. Zde mělo jednak probíhat vyjednávání s Kutnohorskými, jednak se tu měli 22. dubna pokořit i Kolínští. Ještě před podrobením se Kutnohorských 24. dubna klade Šebek oddělení se zvláštního odřadu Diviše Bořka z Miletínka, který měl právě 24. dubna dorazit k opuštěnému klášteru a vypálit jej, aby následně zamířil k Chrudimi, jež se mu 28. dubna rovněž podrobila.

Z perspektivy hmotné kultury se následně areálem kláštera zabývali archeologové,

4 Zlomek popsal již M. Dragoun, příspěvek do katalogu připravil Štěpán KOUDELA, *Zlomek letopiseckých záznamů z kláštera Hradisko*, in: *Moc inkoustu. Středověká knižní kultura na Moravě*, ed. Přemysl Bar – Lukáš Führer – Dalibor Havel a kol., Brno 2024, s. 220–223.

historici umění a architektury. Blok uvozuje bilanční pojednání R. Bláhy, shrnující 250 let archeologických výzkumů na území Opatovic nad Labem, jejichž začátky jsou osobou Bienerberkovou svázány s počátky archeologie v českých zemích vůbec. Také další jména – Mořic Lüsner, Justin V. Prášek nebo L. Domečka – znějí jistě znalcům dějin oboru povědomě. R. Bláha však nepředkládá jen sondu do dějin oboru, avšak pečlivě mapuje i zjištění a artefakty, jimž starší badatelské generace přispěly k poznání. Upozorňuje však, že přesto přeci jenom lépe než klášteřiště známe zázemí kláštera, jež prozrazuje existenci bohatě využívané kulturní krajiny již v dobách okolo jeho založení. Přímo prostoru klášteřiště se věnuje M. Cejpvová. Tyto výzkumy spadaly již do doby poválečné (1956–1961) a byly spojeny s A. Hejnou, J. Ratajem a Z. Smetánkou. Jejich výsledky nebyly příliš bohaté, což, jak autorka soudí, nejspíše vedlo k jejich zastavení. R. 1974 byl vyvinut předchůdce dnešního geofyzikálního měřiče a jako testovací plocha byly vybrány právě Opatovice – plochy pro ně vytipoval F. Šebek a E. Nohejlová-Prátová. Pozůstatky stavebních materiálů odhalil výzkum vedený J. Košťálem r. 2009, avšak záchranný charakter, stejně jako nedostatečná publikace nálezu jeho hodnotu omezují – větší množství informací o něm existuje díky T. Čurdovi. Stopy zdi, případně jejího rozvalu v délce přibližně 11 m odhalil georadarový průzkum v témže roce. Přes omezené výsledky starších výzkumů však D. Cejpvová předkládá optimistickou vizi, jež počítá s existencí nedhalených pozůstatků starších stavebních konstrukcí, jež by do budoucna mohly napomoci zpřesnit naše poznání o podobě kláštera.

Výsledky nového georadarového průzkumu v r. 2021 představil početný tým autorů. S ohledem na možnou laickou čtenářskou obec popisují autoři nejprve podrobněji podstatu metody. Představené výsledky však pro nemožnost konfrontace s archeologickými zjištěními postrádají konkrétní interpretace.

Otázku architektonické podoby klášteřiště nastiňuje M. Kovář. S ohledem na paralely představené kdysi P. Sommerem předpokládá existenci dřevěné fáze, jež nejspíše trvala zhruba do poloviny 12. století. Počátky přestavby klášterního komplexu klade autor do doby opata Myslocha (1148–1163). Souhlasí s Merhautovou ohledně podoby klášterního kostela – trojlodní baziliky. Následně shledává prvky její výzdoby díky dochované hlavici sloupu, jejíž analogie nachází zejména v Chotěboři (kostel sv. Jakuba Většího), avšak diskutuje i další možné příbuzné hlavice jinde v Čechách, případně ve střední Evropě (mj. Doksany, Milevsko, Cheb, Čechelice, Libčany). Na jejich základě M. Kovář datuje vytesání hlavice do doby okolo 1200. Následně také upozorňuje na aktivity kláštera na jeho statcích ve druhé čtvrtině 13. století, stejně jako na činnost na klášteřišti ve 13. století, jež se však opět mohou opírat jen o pouhé architektonické články a jejich zlomky. Autorova detektivní činnost není bez výsledků a umožňuje alespoň v hrubých rysech postihnout rozvoj kláštera.

Poslední příspěvek z pera E. Rackové je věnován kostelu sv. Vavřince v Opatovicích nad Labem, který nese původní klášterní patrocinium. Jednoznačně je tamní farní kostel doložen až r. 1535, avšak existují i zprávy o kapli P. Marie z r. 1397, o níž se část starší literatury domnívala, že byla fyzickým předchůdcem dnešního kostela, stejně jako musela být zajištěna farní péče o obyvatele poměrně lidnaté vsi Opatovice, kam nadto za svým farářem v raném novověku docházeli také lidé z okolních vsí. Z důvodů nedostatku pramenů proto autorka obrací pozornost k obsáhlé kontextualizaci vztahu klášterů a farních kostelů a kaplí v místě jejich sídla, aby nastínila možné konstelace, a domnívá se, že neexistence farního kostela by za těchto okolností nebyla pravděpodobná. Nedostatek písemných pramenů nahrazuje pečlivým mapováním stavebního vývoje budovy. Bohužel nakonec vztah současného kostela a písemnými prameny zmiňované kaple P. Marie v textu explicitně neřeší, jen mezi řádky vyplývá, že podle autorky farní funkce musel kostel plnit již dávno před první zmínkou, nejspíše již před zánikem kláštera. S tím je možné souhlasit.

Přestože příspěvky netvoří celek a nenabízí syntetický pohled, jak ostatně v závěru připouští jeden z editorů, není to nic, co by zasluhovalo výraznější kritiku – sborník se tím nikterak nevymyká svému žánru. Cílem bylo nadto spíše propojit profesionální bádání s místním podhoubím lačným kvalitně zpracovaného historického vědění. Výzvou pro budoucí bádání tak bude zaplnit zejména hiát zejíci mezi rannými dějinami kláštera, kam směřoval příspěvek J. Šrámka, zejména pokud jde o otázku klášterní držby a majetkové strategie opatů, případně zasíťování kláštera a jeho zániku, tak detailně dokumentovaným v příspěvcích F. Šebka a D. Richtera. Otázkou samozřejmě je, zda se někdy podaří zrekonstruovat původní podobu klášteřiště a jeho proměny – dosavadní bádání tomu nenasvědčuje. Tak jako tak sborník nabízí kvalitní shrnutí stavu poznání dějin a stavebního vývoje opatovického kláštera. Nezbyvá než doufat, že se v budoucnu staně popudem pro další analytická zkoumání a nakonec také podkladem pro novou syntézu.

doc. Mgr. David Kalhous, Ph.D.

Ústav pomocných věd historických a archivnictví

Filozofická fakulta

Masarykova univerzita

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno

Česká republika

david.kalhous@phil.muni.cz

ORCID: 0000-0002-6903-9371

Miloš JIROUŠEK, *Kunětická hora od středověku po současnost. Stručné dějiny Kunětické hory a její záchrana Muzejním spolkem, Sychrov: Národní památkový ústav, územní památková správa na Sychrově 2021, 79 s. ISBN 978-80-906784-4-6.*

V průběhu let 2019–2022 proběhly v jádře hradu Kunětická hora dva velké projekty obnovy, nejprve se v letech 2019–2021 z prostředků IROP ITI uskutečnila obnova objektů v oblasti 6. brány s vestavbou u dvořanské světnice a rekonstrukce dřevěných staveb východně od 6. brány, kam byla umístěna pokladna a občerstvení s posezením (projekt *Kunětická hora Dušana Jurkoviče – básníka dřeva*). Na tuto akci ihned navázal další projekt IROP ITI *Kunětická hora – divadlo na hradě a v podhradí*, z nějž byla v letech 2021 a 2023 opravena palácová část hradu a část přírodního amfiteátru na jihovýchodním rondelu.

Autorem útlé brožované publikace velkého formátu, vzniklé v rámci prvního z výše uvedených projektů, je dlouholetý kastelán Kunětické hory (od r. 1993), který se tématu obnovy hradu věnoval již v rámci své bakalářské práce *Rekonstrukce zříceniny Kunětická hora Muzejním spolkem v Pardubicích*, obhájené na Masarykově univerzitě v roce 2010. Hrad tedy zná do posledního kamene i cihly a důvěrně se orientuje i v jeho dějinách, přestože z některých období se písemné prameny nedochovaly a stejně tak scházejí i některé části hradní stavby.

Autor v úvodní část brožury přibližuje dějiny a stavební vývoj hradu od nejasných počátků ve druhé polovině 14. století přes kontinuální přestavby a rozšíření za Pernštejnů v letech 1491–1549, při nichž objekt získal svou definitivní podobu s dvoupatrovým jádrem, kaplí sv. Kateřiny a objektem 6. brány v horním hradě, opevněním s obezděným valem podél severní fronty jádra a vnější frontou s trojicí rondelů s hradební zdí na vrcholu, patní zídkou na vnější straně příkopu a přístupovým koridorem. Od druhé poloviny 16. století však rozsáhlá hradní pevnost začala chátrat. V roce 1645 Kunětickou horu vypálili Švédové po neúspěšném pokusu o dobytí Pardubic a hrad se začal měnit ve zříceninu. Zdivo bylo rozebíráno na stavby v bližším i vzdálenějším okolí, jeho jihozápadní část postupně pohlcoval stále zvětšovaný lom, jemuž v průběhu 19. století padl za oběť jihozápadní rondel a nakonec se 5. září 1884 do lomu zřítilo i jihozápadní nároží horního hradu s věží. Pozoruhodné a dle všeho dosud neznámé je, že první sanaci hradu v roce 1859 nechal uskutečnit krajský hejtman. Zanedlouho se však v roce 1871 zřítily sklípková klenba v přízemí paláce, v nynějším Rytířském sále.

Roku 1880 byl v Pardubicích založen Muzejní spolek, který se angažoval v péči o regionální památky, mimo jiné i o Kunětickou horu. Aktivními členy spolku byli kromě podnikatelů, úředníků a dalších pardubických celebrit i okresní konzervátor památek

architekt Boža Dvořák a korespondent vídeňské centrální komise a amatérský archeolog Václav Diviš Čistický ze Šerlinku. Přímé snahy o ovlivnění majitele hradu a části hradního kopce, Richarda Drasche svobodného pána z Wartimberka, byly neúspěšné. K 1. říjnu 1917 si spolek zříceninu hradu pronajal a v mezích válečných možností o ni začal pečovat. Počátkem ledna 1920 se Muzejnímu spolku podařilo od Drascheho koupit hrad s okolními pozemky za 86 000 Kč, a na konci tohoto měsíce i pardubický zámek za násobně vyšší cenu 750 000 Kč. Hrad byl zakoupen za peníze, shromážděné na stavbu muzejní budovy, na zámek si spolek musel vzít úvěry a půjčky. Již v roce 1919 spolek založil Kunětické družstvo, které mělo pečovat o hrad, a vzápětí i stavební odbor. Současně s vyklízením sutin a odstraňováním náletové zeleně začaly první stavební práce, orientované především na sanaci havarijních stavů. Ještě v roce 1919 se podařilo nově zastřešit věž, v roce 1921 byla vybetonována sklípková klenba Rytířského sálu a obnoveno točité schodiště v paláci. V roce 1922 došlo ke zřízení záchodů pro návštěvníky v jižním křídle velkého nádvoří. V roce 1923 pořídil Muzejní spolek dnes nezvěstné zaměření hradu včetně vrstevnicového plánu jako podklad pro komplexní stavební obnovu, k níž byl za blíže neznámých okolností vybrán jako projektant architekt Dušan Jurkovič. Ten už v dubnu 1924 předložil první studie a nákresy, spojené především důsledným zastřešováním budov a hradních zdí. Zastřešené objekty měly být využívány, v 6. bráně měla být kromě bytu správce i restaurace, další prostory pro občerstvení byly vymezeny na nádvoří a na jižních terasách.

Po schválení byl Jurkovič vyzván k projekční přípravě úprav 6. hradní brány, projekt odevzdal 24. září. Dušan Jurkovič si práce prohlédl již 1. března 1925, z jeho podnětu byl v roce 1926 zhotoven i model hradu. Jurkovič v průběhu roku 1926 připravil projekty obnovy hradního nádvoří, staveb kolem něj i hradního paláce. Zastřešení paláce se mělo stát jednou z největších stavebních akcí na historické památce té doby. Realizována byla jen partie 6. brány a navazující dvořanské světnice. V průběhu roku 1928 se Muzejní spolek s Jurkovičem rozešel, verandu navazující na 6. bránu již navrhoval inženýr železničního pluku Eduard Hammerschmied. Projekt zastřešení paláce vypracoval v roce 1929 zaměstnanec Státního památkového úřadu architekt Karel Pecánek, který zajišťoval hladké projednání v této státní instituci. V roce 1925 byl na hrad přiveden elektrický proud, roku 1928 byla zřízena telefonní linka, pořízen vodovod ze studny na severním svahu a hrad byl při významných dnech elektricky nasvětlován. Roku 1929 ho navštívil prezident republiky T. G. Masaryk, což připomínala ještě téhož roku pořízená pamětní deska.

Koncem roku 1932 dospěla ke konci příprava zastřešení paláce, od května 1933 počaly práce na jeho realizaci a v průběhu roku 1934 byly vztyčeny krovy a pokryty břídlíci. V závěru roku byl schválen návrh na zvýšení věže o patro ze železobetonu

(stejně jako na Liticích) a její překrytí nízkou jehlancovou střechou. Stavební práce byly kryty půjčkami od finančních úřadů a směnkami od dodavatelů, v roce 1935 dosáhly výše 358 000 Kč. Tyto závazky byly hrazeny především z výnosu ze vstupného (v roce 1935 hrad navštívilo 49 870 návštěvníků), stavební činnost byla kvůli nim utlumována. Dluh se dařilo snižovat, takže v roce 1938 činil 269 000 Kč a v roce 1942 zanikl v důsledku silného znehodnocení měny. Rekonstrukční práce však od roku 1935 nepokračovaly a záměry na úpravu severního křídla paláce na společenské prostory zůstaly jen v projektu. Po druhé světové válce byl hrad v roce 1953 zestátněn a až do 70. let bez údržby zpřístupňován veřejnosti. V roce 1981 byl pro zchátralost uzavřen, probíhalo statické zajišťování skalního masivu a výměna břidlice ze střech paláce za měděné šablony. Injektáže a hloubkové spárování měly zajistit zdivo jádra hradu, při jejich provádění však zanikly odsud dochované středověké omítky a zdivo ztratilo velký díl své autenticity. Roku 1985 získala věž zvýšený krov a betonový povrch vyhlídkového patra překrylo dřevěné bednění. Stavební práce skončily v závěru roku 1989 a až v roce 1993 bylo rozhodnuto o zpřístupnění hradu a znovuzřízení místa kastelána. Hrad pak byl otevřen veřejnosti a dílčími akcemi postupně obnovován a konzervován. Od roku 2006 probíhala obnova 6. brány a objektů v jejím okolí včetně vložení moderní konstrukce objektu správy hradu v prostoru dvořanské světnice v letech 2019–2021. Tehdy také proběhly opravy a rekonstrukce patrové dřevěné verandy východně od 6. brány.

Záchranu hradu Muzejním spolkem a jeho využití můžeme číst i jako poučení o řadě aktuálních problémů včetně přístupu k záchraně torzální architektury, technických problémů záchrany a obnovy historického objektu, financování záchranných prací pomocí subvencí (dnes jim říkáme dotace), či omezení automobilové dopravy (v roce 1930). Publikaci zdobí velký počet kvalitních vyobrazení od historické ikonografie přes analytické plány, reprodukce historických plánů, fotografií a pohlednic až ke snímkům dokumentujícím současný stav hradu. Snad jedinými nedostatky publikace jsou absence údaje o počátku využívání hradního areálu k divadelním představením a chybějící odkaz na zmíněnou bakalářskou práci autora.

Ing. Jiří Slavík

Národní památkový ústav
územní odborné pracoviště v Josefově
Okružní 418, 551 02 Jaroměř – Josefov
Česká republika
slavik.jiri@npu.cz
ORCID: 0000-0002-2193-8765

Janišova monografie představuje moravské landfrýdy, významný faktor vývoje vnitřní organizace markrabství, jako pramen zemského práva v kontextu politických, mocenských a společenských změn, jimiž české země prošly na konci středověku a na počátku raného novověku. Takto komplexní uchopení landfrýdní tematiky s časovým záběrem od 14. do 17. století včetně vyhodnocení říšských landfrýdů jako inspiračního vzoru (širší a užší výklad termínu landfrýd v říšském prostředí) v domácí historiografii dosud chybělo, i když nijak nesnižují práce Mojžíra Švábenského či Zdeňka Berana.

Autor nejprve podal pečlivý rozbor dosavadní historiografie, upozornil na úskalí tématu i terminologické posuny u zahraničních i domácích badatelů. Text vhodným způsobem rozčlenil do čtyř hlavních oddílů, které doplnil několika exkurzy, mj. s přesahem nad zemský rámec landfrýdních organizací. V prvním oddílu představil vznik a vývoj instituce landfrýdu, v chronologickém sledu pak charakterizoval všechny české landfrýdy v kontextu vojensko-mocenského vývoje českého státu. Poněkud zde spoléhal na dosavadní historiografii (např. v otázce Listu mírného z 29. ledna 1440, zde by byla na místě trochu širší polemika s badateli považující tuto listinu za celozemský landfrýd), v interpretaci jsem však nenalezl nic, co bych mohl označit jako vyložené sporné. Pro poznámkový aparát volil autor stručnější podobu na rozdíl od stále módních velkých „trsů“, což však neznamená, že by se v potřebných případech vyhýbal analytické formě. Přehled vývoje landfrýdních organizací v českém prostoru je jasný, výstižný a tvoří pevný základ pro následující oddíly.

U vlastní interpretace moravských landfrýdů je nesporným kladem kvalitní pramenný výzkum. Líbí se mi autorovo pojetí prvních moravských landfrýdů (1387, 1396). Snad poněkud naddimenzovaný je politicko-vojenský vývoj vzhledem celkovému rozsahu příslušných kapitol, ale to je pominutelný osobní názor. Výstižné je zhodnocení landfrýdu ze 17. listopadu 1421 jako úspěchu cílené snahy panovníka vytvořit nástroj k prosazení svých záměrů; zde se mi velmi líbí autorův pohled a interpretace. Opatrnější bych byl k roli českých šlechticů (Menhart z Hradce, Hynce Ptáček z Pirkštejna). Za velmi zdařilou považuji analýzu obou landfrýdů z období interregna (1440, 1444).

Zatímco v Čechách byla naprosto převažující podobou landfrýdu jeho krajská varianta a celozemský se z mnoha důvodů nedařilo prosazovat, v moravském prostředí dominovala celozemská forma závazná pro všechny držitele majetku v zemi. Autor přijal koncepci dvou základních typů landfrýdů – landfrýdy uzavírané panovníkem a landfrýdy uzavírané stavy bez přímého panovníkova či zeměpanského podnětu.

Podářilo se mu rozkrýt, kdy se v moravských landfrýdech odrazila tendence využít landfrýdní organizace jako výraz emancipace stavů vůči moci krále či markrabího. Respekt k landfrýdním dohodám ze strany těchto autorit byl opakovaně považován za formu obrany zemských svobod (autor později mj. uvádí i konkrétní kauzy z roku 1543, kdy i ve zdánlivě nevýznamné záležitosti cítily stavy nebezpečí vytvoření precedentu). V exkurzu autor neopomněl ani generální sněmy z let 1512–1518 a analyzoval landfrýdní dohody mezi zeměmi České koruny (s výjimkou Horní a Dolní Lužice).

V třetím oddílu nazvaném Struktura a obsah moravských landfrýdů zpracoval rozbor landfrýdních smluv z let 1387–1484, podrobně analyzoval obsah a reálný dopad jednotlivých článků landfrýdních zápisů, osvětlil, jak širokému spektru společenských jevů a problémů landfrýdy zaujímaly postoj a jak a proč se toto spektrum problémů měnilo. Rovněž správně upozornil např. na některé odlišnosti chápání a praktického přístupu landfrýdních signatářů k institutu tzv. odpovědi v moravském prostředí v komparaci s českými landfrýdy. Vše ještě vyhodnotil příkladným užitím kvantifikačních metod v závěrečném přehledu ustanovení landfrýdů z let 1387 až 1484.

Zřejmý kvalitativní posun v dosavadním bádání představuje oddíl Landfrýdy jako součást moravského zemského práva. Autor zde (i s upřesňujícími retrospektivními pohledy) přesvědčivě doložil, že se ochrana působení zemských soudů a zajištění kontinuity zemského práva staly pevnou součástí zemského práva a vnitřního politického zřízení země. Vzájemná inspirace, přebírání nejen věcného jádra, ale doslovných formulací z předchozích landfrýdních zápisů v horizontu přesahujícím nezdědky i století, se staly inspirací pro nalézání práva u zemských soudů a jeho postupnou kodifikaci. Dalibor Janiš pečlivě sledoval rozšiřování či naopak redukce landfrýdních závazků a cestu některých článků z lucemburské éry až do Vladislavského zřízení zemského. Jeho pozornosti nešla ani problematika zpečetění landfrýdních zápisů, forma přistoupení a formulace příznávacích listů.

Ke kladům náleží i zdůraznění skutečnosti, že si moravské landfrýdy k prosazení práva a řešení konkrétních kauz nevytvářely zvláštní instituce, které by nahrazovaly zemský soud na rozdíl od českého prostředí. Příklady na konkrétní uplatnění landfrýdních závazků bych mírně rozšířil, ale to je pohled vysokoškolského pedagoga, který má na mysli recepci celého tématu studenty. Bezsporně zajímavý je i pohled na landfrýdní závazky optikou moderního práva.

Souhlasím i s tím, jak autor hodnotí roli nejsilnějšího obranného i represivního nástroje – zemské či krajské hotovosti a vymahatelnost povinností landfrýdních signatářů v závislosti na jejich mocensko-ekonomických možnostech a uplatnění sankcí za jejich neplnění. Autor zpracoval i komparaci tématu ochrany a kvality mince a vývoj formulace tohoto požadavku v jednotlivých landfrýdních zápisích.

Zde nenalézám nic, co bych mu mohl vytknout. Lze souhlasit se závěrem, že moravské landfrýdy představují vedle sněmovních usnesení jeden z nejvýznamnějších normativních pramenů zemského práva. Přínosem jsou rovněž nezvykle obsáhlá anglická a německá resumé, která jsou ve svém pojetí vlastně samostatnou studií a pro zahraniční badatele přinášejí v chronologickém sledu opravdu všechny podstatné výsledky výzkumu.

doc. PhDr. Martin Šandera, Ph.D.

Historický ústav

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III

Česká republika

martin.sandera@uhk.cz

ORCID: 0000-0001-5546-2294